anxa
92-B
6619

Ste Karling
65 45

RÖHSSKA KONSTSLÖJDMUSEET • GÖTEBORG

VÄSTERGÖTLANDS ROMANSKA STENKONST

ARKITEKTUR- OCH SKULPTURSTUDIER
INOM KINNEKULLETRAKTENS KULTUROMRÅDE

AF

ERNST FISCHER

ELANDERS BOKTRYCKERI AKTIEBOLAG
GÖTEBORG 1918

Ste Maria
29.9.1781

RÖHSSKA KONSTSLÖJDMUSEET • GÖTEBORG

VÄSTERGÖTLANDS ROMANSKA STENKONST

ARKITEKTUR- OCH SKULPTURSTUDIER
INOM KINNEKULLETRAKTENS KULTUROMRÅDE.

AF

ERNST FISCHER

ELANDERS BOKTRYCKERI AKTIEBOLAG
GÖTEBORG 1918

Detta arbete är tryckt i 300 numrerade exemplar hvaraf detta är №230

FÖRORD.

Västergötlands romanska kultur med dess egenartade formgifning har redan länge varit föremål för smärre studier af många forskare från Hans Hildebrand till Johnny Roosvals yngsta elever, men något försök till en sammanfattande utredning rörande ett större område af densamma har hittills icke sett dagen. Den afhandling, som härmed framlägges, söker behandla ett visst kulturområde af det vidsträckta landskapet — Kinnekulletrakten — och dess arkitektur och skulptur under romansk tid och söker klarlägga några af de inflytanden, som gjort sig gällande i dess konst.

*

Till alla dem, som på ett eller annat sätt underlättat och stödt mitt arbete, ber jag att få framföra mitt vördsamma tack. Först och främst till min lärare professor Johnny Roosval, under hvilkens ledning jag haft förmånen att få börja och afsluta mina akademiska studier. Till arkitekten Anders Roland, med hvilken jag under många år samarbetat för »Sveriges kyrkor» står jag i en särskild tacksamhetsskuld. Denna afhandling har nämligen växt fram under våra många debatter på sommarkvällarna efter slutadt undersökningsarbete, och det är mig en glädje att här få betyga honom mitt hjärtliga tack. Tjänstemännen vid Statens historiska museum, Kungl. Biblioteket och Uppsala universitetsbibliotek ha på allt sätt underlättat mina litteraturstudier. Professor Sigurd Curman, professor O. von Friesen, intendenten dr. Axel Nilsson, docenterna Axel L. Romdahl, Carl R. af Ugglas, K. B. Westman, Bror Schnittger och Sune Lindquist samt fil. lic. Henrik Cornell ha med råd och värdefulla meddelanden stått mig bi i mitt arbete. Redaktörerna för

»Sveriges kyrkor» ha med älskvärdt tillmötesgående ställt till mitt förfogande de uppmätningsritningar, som för detta arbete utförts i Västergötland, samt låtit mig taga kopparfällningar af utförda klichéer — äfven af ännu icke publicerade. Statens historiska museum samt Västergötlands fornminnesförening ha utlämnat klichéer. Till alla dessa och till alla icke nämnda, som på något sätt hjälpt mig, ber jag att få framföra mitt vördsamma tack.

Göteborg i april 1918.

Ernst Fischer.

ANVÄNDA FÖRKORTNINGAR.

AARBØGER	=	Aarbøger for nordisk oldkyndighet och historie.
ANT. TIDSKR.	=	Antikvarisk tidskrift för Sverige, utgifven af Kgl. Vitterhets-, Historie- och Antikvitets Akademien.
ARCH. JOURN.	=	Archæological Journal.
A. T. A.	=	Antikvariskt topografiska arkivet, omfattande en afbildningsssamling och en skriftsamling; förvaras i Statens historiska museum, Stockholm.
MBL.	=	Kgl. Vitterhets-, Historie-, och Antikvitetsakademiens månadsblad.
SV. F. T.	=	Svenska Fornminnesföreningens Tidskrift.
SV. K.	=	Sveriges kyrkor, Konsthistoriskt inventarium, utgifvet af Sigurd Curman och Johnny Roosval.
V. F. T.	=	Västergötlands Fornminnesförenings Tidskrift.
Ö. I. Ä.	=	Kgl. Öfverintendentsämbetets arkiv i Stockholm.

ILLUSTRATIONSFÖRTECKNING.

		Sid.
Fig. 1.	Husaby kyrka från nordöst. Före restaureringen. Ur Ekhoff, Stavkyrkor	9
Fig. 2.	Husaby kyrka. Grafmonument. Ur Lindquist, Den hel. Eskil	12
Fig. 3.	Gösslunda kyrka från sydväst Ur Sv. K.	14
Fig. 4.	Gösslunda kyrka år 1671. Ur Sv. K.	15
Fig. 5.	Gösslunda kyrka. Sockelprofiler. Ur Sv. K.	16
Fig. 6.	Gösslunda kyrka. Detalj af norra muren. Ur Sv. K.	17
Fig. 7.	Gösslunda kyrka. Ornerad sten vid västra portalen. Ur Sv. K.	18
Fig. 8.	Gösslunda kyrka. Stenskulptur i södra muren. Ur Sv. K.	18
Fig. 9.	Gösslunda kyrkas södra portal. Ur Sv. K.	19
Fig. 10.	Gösslunda kyrka. Fönster i korets östra gafvel. Ur Sv. K.	20
Fig. 11.	Skara domkyrkas sydvästra parti	22
Fig. 12.	Skara domkyrka. Fönster i tornets södra mur. Ur Hildebrand, Skara domkyrka	23
Fig. 13.	Skara domkyrka. Stenrelief	23
Fig. 14.	Skara domkyrka. Stenrelief	24
Fig. 15.	Skara domkyrka. Stenrelief	24
Fig. 16.	Skara domkyrka vid slutet af 1100-talet	25
Fig. 17.	Kinne-Vedums kyrka. Detalj af murverket. Ur Sv. K.	30
Fig. 18.	Kinne-Vedums kyrka från sydväst. Ur Sv. K.	31
Fig. 19.	Kinne-Vedums kyrka. Tornbågens anfangslist och bas. Ur Sv. K.	32
Fig. 20.	Strö kyrka. Fönster i korets östra mur. Ur Sv. K.	33
Fig. 21.	Strö kyrka från sydväst. Ur Sv. K.	34
Fig. 22.	Strö kyrka. Fönster i södra muren. Ur Sv. K.	35
Fig. 23.	Strö kyrka. Stenrelief. Ur Sv. K.	35
Fig. 24.	Strö kyrka. Stenrelief. Ur Sv. K.	36
Fig. 25.	Skalunda kyrka från sydöst. Ur Sv. K.	41
Fig. 26.	Häggesleds kyrka från söder. Ur Sv. K.	42
Fig. 27.	Häggesleds kyrka år 1671. Ur Sv. K.	42
Fig. 28.	Skalunda kyrkas södra portal. Ur Sv. K.	43
Fig. 29.	Skalunda kyrka. Hammarband å koret. Ur Sv. K.	44
Fig. 30.	Häggesleds kyrka. Tympanon till södra portalen. Ur Sv. K.	44
Fig. 31.	Häggesleds kyrkas södra portal . Ur Sv. K.	45
Fig. 32.	Häggesleds kyrka. Kolonnbaser till södra portaler. Ur Sv. K.	46
Fig. 33.	Skalunda kyrkas västra portal. Ur Sv. K.	47

Sid.

Fig. 34. Marums kyrkas västra portal 47
Fig. 35. Skalunda kyrkas sockel. Ur Sv. K. 48
Fig. 36. Kinne-Klefva kyrka. Grafvård 48
Fig. 37. Häggesleds kyrka. Kung Hägges graf. Ur Sv. K. 49
Fig. 38. Häggesleds kyrka. »Kung Hägges graf». Ur Sv. K. 50
Fig. 39. Forshems kyrka. Grafvård 51
Fig. 40. Hangelösa kyrka. Dopfunt. Ur Sv. K. 51
Fig. 41. Götene kyrka. Dopfunt. Ur Sv. K. 52
Fig. 42. Böja kyrka. Dopfunt 52
Fig. 43. Böja kyrka. Dopfunt 52
Fig. 44. Synnerby kyrka. Dopfunt 53
Fig. 45. Månstads kyrka. Dopfunt 53
Fig. 46. Gösslunda kyrka. Dopfunt. Ur Sv. K. 53
Fig. 47. Hangelösa kyrka. Dopfunt. Ur Sv. K. 54
Fig. 48. Söne kyrka från sydöst 56
Fig. 49. Söne kyrkas södra portal 58
Fig. 50. Hasslösa kyrka. Stenrelief. Ur Sv. K. 59
Fig. 51. Hasslösa kyrka. Stenrelief. Ur Sv. K. 59
Fig. 52. Asklanda kyrka från norr 60
Fig. 53. Hasslösa kyrka. Fönsteromfattning. Ur Sv. K. 60
Fig. 54. Husaby kyrka. »Olof Skötkonungs graf». Ur Sv. K. 62
Fig. 55. Husaby kyrka. »Olof Skötkonungs graf». Ur Sv. K. 63
Fig. 56. Husaby kyrka. »Olof Skötkonungs graf». Ur Sv. K. 63
Fig. 57. Husaby kyrka. »Drottning Estrids graf». Ur Sv. K. 64
Fig. 58. Hofby kyrka. Grafvård. Ur Sv. K. 65
Fig. 59. Kestads kyrka. Dopfunt. Ur Sv. K. 66
Fig. 60. Rackeby kyrka. År 1671. Ur Sv. K. 67
Fig. 61. Skälfvums kyrka. Plan. Ur Ekhoff, S. Clemens 68
Fig. 62. Skälfvums kyrka. Fasad mot söder. Ur Ekhoff, S. Clemens 69
Fig. 63. Forshems kyrka. Detalj af murverket. Ur Sv. K. 70
Fig. 64. Skälfvums kyrkas västra portal. Ur Sv. K. 71
Fig. 65. Forshems kyrka. Tympanon. Ur Sv. K. 72
Fig. 66. Forshems kyrkas södra portal. Ur Sv. K. 73
Fig. 67. Hvalstads kyrkas västra portal 74
Fig. 68. Hvalstads kyrkas södra portal 76
Fig. 69. Hvalstads kyrka. Tympanon 77
Fig. 70. Forshems kyrka. Fönster. Ur Sv. K. 78
Fig. 71. Forshems kyrka. Fönsteromfattning. Ur Sv. K. 79
Fig. 72. Skälfvums kyrka. Tornglugg. Ur Sv. K. 80
Fig. 73. Skälfvums kyrka. Triumfbågens anfangslist. Ur Sv. K. 81
Fig. 74. Skälfvums kyrka. Stenrelief. Ur Sv. K. 82
Fig. 75. Skälfvums kyrka. Stenrelief. Ur Sv. K. 83
Fig. 76. Källby kyrka. Dopfunt. Ur Sv. K. 84
Fig. 77. Skeby kyrka. Dopfunt. Ur Sv. K. 85
Fig. 78. Skeby kyrka. Dopfunt. Ur Sv. K. 85
Fig. 79. N. Härene kyrka. Dopfunt. Ur Sv. K. 86
Fig. 80. N. Härene kyrka. Dopfunt. Ur Sv. K. 87
Fig. 81. N. Härene kyrka. Dopfunt. Ur Sv. K. 87
Fig. 82. N. Härene kyrka. Dopfunt. Ur Sv. K. 88

Sid.

Fig. 83. Säfvare kyrka. Dopfunt. Ur Sv. K. 89
Fig. 84. Säfvare kyrka. Dopfunt. Ur Sv. K. 90
Fig. 85. Skölfvene kyrka. Dopfunt. Ur Sv. K. 90
Fig. 86. Forshems kyrka. Stenskulptur. Ur Sv. K. 91
Fig. 87. Forshems kyrka. Stenskultur. Ur Sv. K. 92
Fig. 88. Forshems kyrka. Stenskulptur. Ur Sv. K. 93
Fig. 89. Sunnersbergs kyrka år 1671. Ur Sv. K. 94
Fig. 90. Hofby kyrkas portal. Ur Sv. K. 95
Fig. 91. Okänd kyrka. Dopfunt 96
Fig. 92. Kinne-Vedums kyrka. Dopfunt. Efter uppmätning för Sv. K. 97
Fig. 93. Björsäters kyrka. Dopfunt. Efter uppmätning för Sv. K. 97
Fig. 94. Skalunda kyrka. Dopfunt. Ur Sv. K. 98
Fig. 95. Skalunda kyrka. Dopfunt. Ur Sv. K. 99
Fig. 96. Häggesleds kyrka. Dopfunt. Ur Sv. K. 100
Fig. 97. Okänd kyrka. Dopfunt 100
Fig. 98. Kållands-Åsaka kyrka. Dopfunt. Ur Sv. K. 101
Fig. 99. Kållands-Åsaka kyrka. Dopfunt. Ur Sv. K. 102
Fig. 100. Bessingby kyrka. Dopfunt. Ur Bond 103
Fig. 101. S. Martins kyrka, Canterbury. Dopfunt. Ur Bond 103
Fig. 102. Cottams kyrka. Dopfunt. Ur Bond 104

DEL I.

SKARA STIFTS BISKOPAR UNDER ROMANSK TID.

Den äldre medeltidens historia utfylles af vikingatågen. Genom dessa kommo de nordiska folken i nära beröring, både som gifvande och tagande part, med främmande kulturer i såväl öster- som västerland. Helt naturligt kommo de västligast boende nordmännen att söka sin lycka i de rika länderna på andra sidan Nordsjön, hvarom också hvad västgötarna beträffar en runsten lämnar vittnesmål[1]). Efter att under 700- och 800-talen med allt starkare intensitet ha riktats mot de engelska öarna inträdde slutligen under konung Edgars kraftiga regering (959—975) ett tämligen lugnt förhållande[2]). Detta varade emellertid icke länge, ty redan strax efter år 985 börja vikingaflottorna åter svärma i Nordsjön.

En af de mest framstående vikingahöfdingarna under 900-talets sista årtionden var Olof Tryggvesson[3]), som under flera år härjat och kräft ut stora skatter af folken vid de engelska farvattnen. Under ett af sina tåg i början af 990-talet skall han en längre tid ha dröjt i Wales och där äfven mottagit dopet. År 995 inbjöds den mäktige och fruktade nordmannahöfdingen till konung Ethelred. Olof mottog inbjudningen och fördes under de största hedersbetygelser till Andover, där den engelske konungen då vistades. Under sin vistelse här undervisades Olof i den kristna tron af biskop Elfheah i Winchester och ärkebiskop Sigeric i Canterbury samt konfirmerades vid påsktiden 995, hvarefter fred slöts mellan furstarna. Olof lofvade därvid, enligt den saxiska krönikan, »att aldrig mera påföra England ofred, och det löftet höll han sedan». Olof drog nämligen med sitt folk till Norge, där han efter en tämligen lätt kamp bemäktigade sig tronen.

---

[1]) TORIN, Västergötlands runinskrifter.

[2]) Jfr Political history of England ed. by W. HUNT and R. L. POOLE. I. The history of England from the earliest times to the norman conquest by TH. HODGKIN, London 1906, s. 344 o. f.

[3]) Jfr Norges historia af A. BUGGE m. fl. I. Kristiania 1910, s. 238 o. f.

Med Olof Tryggvessons omvändelse kan man säga, att för Norden en ny tid begynte. Det var början till den politik, som de följande anglo-saxiska konungarna sedermera skulle följa — att genom kristendomen tämja det nordiska vikingalynnet och på så sätt till sist få fred i sitt land. Med Olof sändes flera saxiska präster — några troligen af nordisk härkomst — öfver till Norge, och härmed inledes den omfattande saxiska missionen i norden[1]). Den främste af de klerker, som åtföljde konung Olof var utan tvifvel biskop Sigurd, hvars kristna namn synes hafva varit Johannes. Han var Olofs hirdbiskop och närmaste man vid det stora omvändelsearbete, som den nyvordne konungen genast började sätta i gång i sitt nyvunna rike.

I Västergötland härskade vid denna tid en mäktig jarl, Ragnvald Ulfsson, nära befryndad med den kungliga familjen; jarlens fader var nämligen Sigrid Storrådas broder. Han anmälde sig som friare till Olof Tryggvessons syster Ingeborg och erhöll hennes jaord mot det villkor, att han öfvergick till den kristna tron. Ragnvald gick in på villkoret och mottog med hela sitt följe dopet. Och när Ingeborg drog till sitt nya rike voro flera präster i hennes följe. Härmed hade kristendomen vunnit ett mäktigt stöd i Västergötland. Också synes efter slaget vid Svolder, då Olofs makt krossades, och han själf omkom, biskop Sigurd med all sannolikhet ha tagit sin tillflykt till västgötajarlen, ty det får väl anses bevisadt, att konung Olofs hirdbiskop Sigurd är identisk med den svenske missionsbiskopen Sigfrid. Under sin verksamhet i Västergötland kom denne sedan att i den heliga Britas källa i Husaby döpa Sveriges förste kristne konung Olof Skötkonung[2]). Denna märkliga händelse bör ha inträffat under något af 1000-talets första år[3]). Efter sitt dop öfverlämnade konungen hela byn Husaby »till stafs ok stols» och grundade härinom det första biskopssätet i det egentliga Sverige. Adam af Bremen säger visserligen i sin historia öfver de hamburg-bremensiska ärkebiskoparna, att den förste götabiskopen hade sitt säte i Skara, men i detta fall är förmodligen den västgötska traditionen, sådan den meddelas i biskopslängden, som är fogad till västgötalagen, tillförlitligare. Af politiska skäl kan Adam ha förtegat detta pioniär-stift, tillkommet under inverkan från en med den bremen-

---

[1]) Jfr TARANGER, Den angelsaksiske kirkes indflydelse paa den norske. Kristiania 1890—91.

[2]) Diskussionen om Sigfrid hvar under senaste åren varit ofantligt liflig. Se HILDEBRAND, S:t Sigfrid och hans mission (*Hist. tidskr.* 1891, s. 73—88), LUNDSTRÖM, Hvem har döpt Sveriges förste kristnade konung (*Fynd och forskningar* I, s. 3—22). Rec. af denne i *Hist. tidskr.* 1913, s. 149. TUNBERG, rec. af Beckman, Ur vår äldsta bok (*Hist. tidskr.* 1913, s. 156). HÖJER, Olof Skottkonungs dop (*Hist. tidskr.* 1913, s. 224—229). WIESELGREN, rec. af Collijns Berättelse etc. Kungl. Bibl. handlingar 34 (*Sv. tidskr.*) HÖJER genmäle mot denne (*Sv. tidskr.* 1914, s. 398). LUNDSTRÖM, Till frågan om Olof Skötkonungs dop (*Fynd och forskningar* II, s. 59—88) BECKMAN, Hvem har döpt Olof Skötkonung (*Kyrkohist. årskr.* 1910, s. 214—220).

[3]) Den af äldre forskare (GRIESENACH, VOIGT, HILDEBRAND m. fl.) framlagda hypotesen grundad på ett bref från ärkebiskop Bruno, att konung Olofs dop ägt rum år 1008 visar sig inför den moderna kritiken ohållbar. Se vidare i not. 2 citerad litteratur.

siska missionen rivaliserande saxisk mission. Västergötland var ju ännu hedniskt land, och kristendomen hade inte hunnit få fast fot i landets centrum. När Sigvat skald år 1018 såsom Olof den heliges sändebud färdades genom Västergötland blotades ännu på flera ställen. T. o. m. så sent som vid 1000-talets midt skall piskop Egino från Lund ha nedbrutit gudabilder i landskapet. Då var emellertid biskopssätet redan förlagdt till Skara[1]).

Samma förhållande, att det äldsta stiftet i ett landskap icke hade sitt säte i dettas hufvudort, har man konstaterat såväl i Södermanland[2]) som i Uppland[3]). I det förra landskapet inrättades det första biskopssätet i Tuna (Eskilstuna), i det senare i Sigtuna. Det är först sedan kristendomen vunnit fast fot i landskapet som biskopen tager sitt säte i hufvudorterna Strängnäs och Gamla Uppsala.

Sigfrid, som döpte Olof Skötkonung, nämnes som västgötastiftets förste biskop, och sannolikt har han här haft sin första verksamhet i Sverige. Biskopslängden meddelar, att Sigfrid vigt trenne kyrkogårdar Friggeråker, Agnestad, Gerum, hvilka socknar äro belägna på Falbygden. Uppgiftens riktighet synes bevisad genom resultaten af dr. Fröléns utgräfning af Agnestads nu raserade kyrka[4]). Dennas grundmurar, hvilka torde vara uppförda under 1100-talets senare del, gingo nämligen öfver tvenne stengrafvar af tidig typ[5]). I Agnestad fanns alltså en kyrkogård, som redan under senare delen af 1100-talet var gammal.

Från Västergötland synes Sigfrid ha utsträckt sin mission till Småland, där han led martyrdöden. Tidpunkten för denna händelse kan icke preciseras, men Sigfrids verksamhet synes ha sträckt sig ganska långt in på 1000-talet. År 1158 blef han kanoniserad af Hadrianus IV[6]).

Efter Sigfrid har biskopslängdens författare sammanblandat personer och händelser, hvarför man får anlita andra källor, främst Adam af Bremen. Denne omnämner en engelsk mission, som verkade i Västergötland före de bremensiska biskoparnas ankomst till Sverige. Denna synes ha rivaliserat med den tyska och kämpat för frihet från de Hamburg-bremensiska ärkebiskoparnas öfverhöghet. En af denna tyska missions pioniärer var en viss Thurgot, som var vigd till biskop öfver göterna och samtidigt med Sigfrid verkade i Västergötland. Omkr. 1031 afled han i Bremen, sedan han under en tids hvila från missionsarbetet vistats därstädes och angripits af spetälska[7]). Till Thur-

---

[1]) ADAM. Gesta Hammaburgensis ecclesiæ pontificum. Hannover 1846.

[2]) LINDQUIST, Den helige Eskils biskopsdöme. Sthlm 1915, s. 169.

[3]) CORNELL, Sigtuna och Gamla Uppsala.

[4]) FRÖLEN, Nordens befästa rundkyrkor. Sthlm 1910—1911. II, s. 102—107.

[5]) FRÖLEN, a. a. I, fig. 33.

[6]) Jfr HISTORIA SANCTI SIGFRIDI episcopi et confessoris i *Script. rer. suec.* II, Upsala 1828, s. 344.

[7]) ADAM. — TARANGER. A. a. s. 179. — WEDWKIND, Necrologium Monast. S. Michaelis. Braunschweig 1833. s. 30.

gots efterträdare utsågs Gottskalk, »en vis och god man, som dock hälst satt hemma och föredrog sysslolöshet framför arbete»[1]).

Under dennes frånvaro från arbetsfältet leddes den svenska kyrkan af en märklig man Asmund[2]), nevö till den helige Sigfrid. Af denne sattes han i klosterskola i Bremen. Härifrån reste han till Rom för att bli vigd till biskop, men han lyckades icke utverka detta af påfven. Till sist ordinerades han emellertid till polsk ärkebiskop och hamnade slutligen i Sverige, där han som konung Emunds biskop ledde den svenska kyrkan, trots det att han icke var vigd till detta kall. Ett sådant subordinationsbrott mot den bremensiska metropolitmyndigheten kunde naturligtvis icke tålas af ärkebiskopen i Bremen. Denne sände därför till konung Emund en beskickning, under ledning af Adalvard d. ä., vigd till biskop öfver göterna, för att genomdrifva underkastelse under Bremen, men sändebuden blefvo afvisade under förevändning att de saknade påflig fullmakt[3]). Emellertid inträffade mot slutet af konung Emunds regering en svår missväxt, som framkallade oroligheter, under hvilka Asmund fördrefs, och Adalvard återvände, mottagen med stor glädje[4]).

Asmund, som synes hafva varit biskop vid konung Emunds hof utan fast säte i ett visst stift, omnämnes i Skara biskopslängd som stiftets tredje biskop. Han skall ock ha varit den som »fyrst satti staf oc stol i Skarum», d. v. s. flyttade biskopssätet från Husaby till Skara. Asmund nämnes äfven som Växiöstiftets andre biskop[5]).

Efter Asmund följde Stenfinn, »en vänlig och duktig man». Han skall ha organiserat stiftet. Beckman identifierar i likhet med Hildebrand, denne biskop med hälsingarnas apostel Stefan, och drar på den grund Stenfinns existins som biskop i Skara i tvifvelsmål. Är icke detta att drifva kritiken väl långt? Möjligheten för en Stenfinn, som icke varit verksam i Helsingland, föreligger ju som sannolik, trots det, att namnet icke blifvit belagdt i andra källor från tiden. Denne Stenfinn kan ju ha varit en lokal biskop i Skara äfven under Asmunds tid, och fullföljt organisationen af stiftet efter dess sätes flyttande till landskapets hufvudort. Han bör ha verkat vid midten af 1000-talet.

---

[1]) ADAM.

[2]) ADAM.

[3]) ADAM.

[4]) ADAM. Starka sannolikhetsskäl föreligga att identifiera konung Emunds biskop med den berömde upländske runmästaren Asmund Kareson. v. Friesen har i *Upland*, del. 2 (Sthlm 1908), s. 471 ansett det icke vara omöjligt. Senare har samme författare i Upplands runstenar, Upsala 1913, s. 38 ansett det vara »mer än möjligt» och i inledningen Runstenar i *Utställning af äldre kyrklig konst i Upsala 1918. Katalog.* (Uppsala 1918), s. 2 »sannolikt». — TARANGER a. a. s. 191 identifierar Asmund med den norske biskop Osmund, som försonades med ärkebiskopen i Bremen och senare återvände till England, där han inemot år 1070 skall ha aflidit vördad och aktad af alla. — Jfr äfven v. FRIESEN i *Svenskt biografiskt lexikon.*

[5]) Chronicon vetus episcoporum Wexionensium i Script rer. II, 1. (Upsala 1871. 1876), s. 129.

Stenfinn efterträddes af den förut omnämnde Adalvard d. ä.[1]). Genom honom blef den bremensiska missionen en kort tid mera betydande än den anglo-saxiska, hvilket synes ha berott på biskopens rent personliga kraft och duglighet. Adam af Bremen är heller icke njugg på loford öfver denne sin landsman: »en i sanning prisvärd man, hvilken, då han kom till hedningarne lefde såsom han lärde. Emedan han lefde heligt och lärde väl, skall han ha bibringat ett stort antal hedningar den kristna tron[2]).» Äfven scholierna berätta om Adalvards dygder, huru han lät regn och sol lysa och utförde andra under[3]). Vid ett tillfälligt besök, som han gjorde i Norge, på inbjudan af konung Harald Hårdråde, lär han äfven ha utfördt ett märkligt underverk[4]).

Grunden till en Mariakyrka i Skara lades äfven af denne verksamme man. Enligt biskopslängden har visserligen den yngre biskop Adalvard äran häraf, men författaren måste ha förväxlat uppgifterna om de tvenne biskoparna med samma namn. Han uppgifver nämligen äfven, att den yngre Adalvard begrafts i Skara, hvilket måste vara oriktigt; han vistades nämligen år 1069 i Bremen efter att ha lämnat Sverige och har veterligen aldrig återvändt dit. Att en af biskoparna Adalvard däremot fått sin graf i Skara domkyrka, bevisas genom den märkliga grafkalk, som påträffats inom domyrkans murar. Denna bär inskriften ADALVARDUS PECCATOR, och bör ha nedlagts i den äldre Adalvards graf. Vi veta från annan källa, att denne afled i Skara. Hos Adam heter det nämligen: »Denne berömlige man stannade för beständigt i Götaland, hvarest han ideligen förkunnade Kristi namn, och efter mången kamp, som han för kristendomens skull gärna utkämpade, öfverlämnade han kroppen, som han öfvervunnit, åt jorden, medan själen segerkrönt for till himlen.» Under Adalvards sjukdom och död vistades hans namne, vigd till biskop i Sigtuna[5]), i Skara. Denne blef emellertid snart fördrifven ifrån sin verksamhetsort i Uppland, emedan han for alltför våldsamt fram mot sina motståndare, och tog sin tillflykt till Skara, där han egenmäktigt efter den vigde biskopens död öfvertog ledningen af stiftet. Han återkallades emellertid till Bremen af ärkebiskopen, som icke gillade hans självrådiga tilltag, hvilket framgår af en skrifvelse till biskop Vilhelm i Roskilde: »Biskop Adalvard gör mig mycket besvär. Ni var närvarande, då han vigdes för Sigtuna-kyrkan, men då det vilda folket där icke ville hafva honom öfver sig, tog han sig för att göra intrång i Skara stift.»

Adalvard d. ä:s verksamhet bör ha sammanfallit med konung Stenkils

---

[1]) Jfr *Svenskt Biografiskt lexikon* red. av *B. Boethius*. Sthlm 1918. I. s. 61.

[2]) ADAM.

[3]) ADAM. Schol. 131.

[4]) ADAM 117.

[5]) Jfr *Svenskt biografiskt lexikon*, I. s. 62

regering (1056—1066)[1]. Hans första besök i Sverige i spetsen för den bremensiska beskickningen till konung Emund inföll dock något före Emunds död och dennes måg, västgötajarlen Stenkils regeringstillträde. Adalvards död bör ha inträffat strax före förföljelserna mot de kristna och andra oroligheter, vilka utbröto i samband med tronstriderna efter konung Stenkils död 1066. Sigtunabiskopen Adalvard, som under dessa fördrefs från sin biskopsstol och flydde till Skara, där han var tillstädes vid sin namnes dödsläger, vistades emellertid år 1069 i Bremen.

Efter Adalvards död vigdes till hans efterträdare en viss Acilin, »hvilken emellertid icke hade något annat, som svarade mot den biskopliga värdigheten än en ansenlig kroppsstorlek. Han älskade lugn och stannade därför också till sin död i Köln, hängifvande sig åt nöjen, medan göterna förgäfves skickade sändebud till honom.»[2])

Under det interregnum, som sålunda uppstod i Skara, sökte biskop Egino i Skåne[3]) att efter förmåga sammanhålla den kyrkliga organisationen i landet. Han har säger Adam, »ofta gästat menigheten i Skara och de andra troende, som saknade sin herde, i det att han tröstade dem, som trodde på Kristus och predikade Guds ord för de otrogna.»[4]) Under hela denna tid tyckes inflytandet från Bremen ha varit ganska svagt i Sverige, medan däremot den västerlänska (engelska) missionen blef allt starkare för att mot århundradets slut fullkomligt dominera landskapets kyrkliga utveckling. Också finna vi på Skara biskopsstol efter de ofvan anförda händelserna en rad af biskopar med engelska namn, nämligen Rodolvard, Rikulf och Härvard. De båda senare angifvas i biskopslängden uttryckligen såsom varande af engelsk härkomst, och den förstnämndes namn synes tyda på samma ursprung. Rodolvard eller Rikulf nämnes i ett bref, sannolikt af år 1081 från påfven Gregorius VII till konungarna Inge och Hallsten, Stenkils söner och efterträdare. I detta bref omtalas »vår broder R. eder biskop», hvilken varit i Rom och där meddelat »edert folks nyligen skedda omvändelse».[5]) Biskopslängden har intet godt att mäla om dessa engelska biskopar. Rodolvard kallas »den sämste bland män» och Härvard »samlade guld och silfver och smög så tillbaka till England till sin hustru och sina barn.» Dessa trenne biskopar böra ha varit verksamma före sekelskiftet 1100.

Efter dem kom en infödd man, biskop Styrbjörn, och för honom har längdens författare mera loford: »Han ökade mycket biskopsstolens förmögen-

[1]) Jfr SCHÜCK, Den äldsta konungalängden i Sverige. 1914 — BECKMAN, Sveriges äldsta kristna konungalängd (*Personhist. tidskr.* 1914, s. 1). — HILDEBRAND, När blef Stenkil konung? i *MBl.* 1873, s. 120—122.

[2]) ADAM schol 131.

[3]) Jfr WEIBULL, Den skånska kyrkans äldsta historia i *Hist. tidskr. för Skåneland.* 5. s. 109 o. f.

[4]) ADAM.

[5]) RYDBERG, Sveriges traktater med främmande makter I, Sthlm. 1877, s. 63.

het och fortsatte med kraft arbetet på S. Maria-kyrkan i Skara». Att under Styrbjörns episkopat det kyrkliga lifvet blomstrade framgår äfven af den rika kyrkliga byggnadsverksamhet, som bedrefs under denna tid. Denna framgår af den följande redogörelsen, hvilken alltså äfven styrker uppgifterna om denne biskop, som bör ha varit verksam under förra hälften af 1100-talet.

Styrbjörns efterträdare blef biskop Ödgrim, som »var en god och klok man. I hans tid blef Sancta Marias kyrka färdig.» Vid invigningen bestämdes en skatt till kyrkan på fem kopparpenningar eller fem skäppor hafre eller tre skäppor korn. Beckman[1]) tror sig, med full rätt synes det mig, på grund af det i bestämmelsen angifna myntvärdet kunna fastslå, att invigningen ägt rum före år 1147, ty under inbördeskriget efter denna tid föll penningens värde hastigt. Af andra källor veta vi, att Ödgrim var närvarande vid Lunds domkyrkas invigning år 1145. Skara domkyrka bör alltså ha fullbordats och vigts på 1140-talet.

Den sista biskopen under den epok, hvars kyrkliga byggnadskonst nedan kommer att behandlas, var den märkligaste af dem alla, »den gode biskop Bengt». Om honom och hans vidtomfattande verksamhet har biskopslängdens författare mycket att tälja. »En sådan har aldrig varit till att göra godt hvarken förr eller senare. »Också är det ett storslaget lifsverk, han efterlämnat, först och främst på det kyrkliga området. Domkyrkan prydde han med guld och målning, med altaruppsats och relikskrin, med böcker och klockor. På egen bekostnad lät han till större delen uppföra S. Peters och S. Nikolaus kyrkor i Skara och till landskyrkor skänkte han klockor, böcker och mässskrudar. Under hans tid byggdes kyrkorna i Götala, Agnestad och Ving. Biskopsstolens förmögenhet nära nog fördubblades under hans episkopat. Äfven oafsedt uppgifterna i biskopslängden kunna vi med bestämdhet afgöra, att det kyrkliga lifvet blomstrade under 1100-talets senare del, ty under denna tid måste ett afsevärdt antal af landskapets kyrkor ha uppförts och till denna tid kunna vi hänföra flera grupper af dopfuntar[2]). — Men icke endast den kyrkliga verksamheten omhuldades af denne mångsidige man. Han anlade äfven vägar och byggde broar. Och en frikostig hjälpverksamhet utvecklade han, men efterlämnade trots allt en stor förmögenhet. »Ingen man i denna värld mäktar uppräkna hans goda gärningar, utan blott Gud själf, som ledde honom därtill.»

»Gud fröjde hans själ för alla hans goda gärningar!»

---

[1]) Beckman, Ur vår äldsta bok. Sthlm s. 57.

[2]) Jfr Fischer, Den västgötska stenmästaren Andreas och hans verk i *Tidskr. för konstvet.* 1918.

HUSABY KYRKA.

I Kinnefjärdings härad, i kanten af Kinnekulles nedersta afsats c:a 15 km. nordöst om Lidköping ligger Husaby kyrka.

Den särdeles intressanta kyrkan (fig. 1) har af många forskare blifvit ur olika synpunkter uttömmande behandlad[1]), hvarför vi här inskränka oss till en kort beskrifning af monumentet, med vikten lagd vid de punkter, som äro af intresse för och berika vår uppfattning af Västergötlands sandstenskyrkor.

Före den senaste — i många hänseenden beklagliga restaureringen — utgjordes kyrkan af ett rektangulärt långhus med lägre och smalare kor med apsid i öster, i väster torn med två trapprundlar, vapenhus i söder, sakristia och härbärge i norr. Dessa trenne senare tillbyggen blefvo beklagligt nog slopade vid restaureringen. Kyrkan är helt och hållet uppförd af grå sandsten, sannolikt från Kinnekulle; murstenen ligger i jämna skift af ungefär samma höjd (c:a 20 cm.). Dock kan man på ett eller annat ställe finna vissa oregelbundenheter, i det att större block, motsvarande två eller tre skift, infogats i murverket. I dylika fall äro dessa block formade med trappstegsliknande afsatser som motsvara de tillstötande skiften[2]). Dessa afvikelser från det regelrätta murverket förekomma icke i tornet och synas endast vara ett sätt för stenmästaren att få visa den skicklighet han besatt, och huru han hade materialet i sin hand. Murarna äro uppförda i skalmur med ett yttre och ett inre skal af sandsten, samt rummet däremellan utfylldt med småsten, stenflis m. m. samt murbruk.

---

[1]) Ekhoff, Husaby kyrka i Vestergötland i *MBl.* 1898—99, s. 32—37. Ekhoff, Husaby kyrka i Västergötland i *Sv. F. T.* X, s. 329—344. — Seeselberg Die fruehmittelalterliche Kunst der germanischen Voelker. Berlin 1897, s. 104. Ekhoff, Befästa kyrkor i *Aarbøger* 1899, s. 38—39. — Hildebrand, Sv. med. III, s. 206. — Steffen, Romanska småkyrkor i Östersjöländerna. Sthlm 1901, s. 30. — Ambrosiani, Medeltida kyrklig byggnadskonst i Sverige. Sthlm 1904, fig. 67, 69, 70, s. 21.

[2]) Ekhoffs ofvan citerade uppsats i *Sv. F. T.* X, s. 331, fig. 3.

Fig. 1. Husaby kyrka från nordöst. Före restaureringen.

Undersöka vi murverket i den nu kvarstående kyrkan, med stöd af fotografier och anteckningar från tiden före dess restaurering, skola vi finna en afsevärd skillnad mellan tornet och den öfriga kyrkan. Det förra är nämligen uppfördt af råbrutna, tuktade sandstenshällar, lagda i tjockt lager af murbruk, hvarigenom fogarna blifvit breda och stundom ojämna. Murmästaren har dock bemödat sig att lägga stenen i så jämna skift som möjligt. Tornet saknar sockel, och dess murar hvila direkt på grunden. — Långhus, kor och apsid däremot äro helt och hållet uppförda af standstenskvadrar med finhuggna ytor, liggande i tunnt lager af kalkhaltigt murbruk. Härigenom ha fogarna blifvit tunna och smala. Stenarna äro, med undantag för de ofvan påpekade oregelbundenheterna, lagda i jämna, lika höga skift. Murarna hvila på en enkel skråkantad sockel af små mått med ett utskjutande grundskift därunder. Sockeln visar vissa obetydliga skiljaktigheter på olika ställen af kyrko-

byggnaden. — Samma utomordentligt väl lagda murverk, som vi här konstaterat i den egentliga kyrkan, finna vi äfven i midttornets öfversta våning, af c:a 3,5 m. höjd, medan däremot det gröfre murverket förefinnes i sidotornen ända till krönet.

Af ofvanstående framgår alltså, att den nuvarande kyrkans byggnad uppförts under två perioder. Under den ena är tornet fullbordadt, under den andra långhus, kor och apsid samt midttornets öfversta våning. Hvilken af dessa perioder som är äldst, framgår tydligt däraf, att tornets öfversta våning tillhör den senare, medan de nedre äro uppförda under den förra. Äfven på annat sätt kunna vi komma till samma resultat. Långhusets yttertak skär nämligen öfver två fönsteröppningar i tornets östra mur. Dessutom gå trapptornens murar, hvilka till sin fulla höjd äro uppförda med det första skedets murverk, i den öfversta våningen in i midttornets mur, hvilken stöter stumt intill trapptornens. Härigenom bevisas alltså, att trapptornen funnos i sin nuvarande höjd, när midttornet påbyggdes, samt att deras murar äro äldre. Att den nuvarande kyrkan fogats till det äldre tornet framgår äfven däraf, att dess västra murar i norr och söder stöta stumt intill tornets östra och alltså icke ligga i förband med dessa.

En ännu äldre byggnadsperiod än dessa har man emellertid lyckats konstatera. Vid restaureringen påträffades nämligen nederdelen af en afbarkad ekstock med nedtill affasad kant. Ekhoff anser detta fynd vara fullt tillräckligt att med visshet kunna rekonstruera existensen af en stafkyrka, hvilken han äfven anser sig kunna inrangera i den typologiska serie han uppgjort. På grund af jämförelse med den i S:ta Maria Minor i Lund framgräfda stafkyrkan daterar Ekhoff denna Husaby stafkyrka till samma tid eller början af 1000-talet — alltså samtidigt med den helige Sigfrids mission.

Tre byggnadsperioder äro alltså med bestämdhet konstaterade i Husaby. Dessutom kommer Ekhoff på rent hypotetiska grunder »till den slutsatsen, att före nv. stenkyrkan, mellan denna och stafkyrkans tid har funnits en äldre stenkyrka, till hvilken tornet hörde, d. v. s. i sin ursprungliga form, en våning lägre med uppstående trapptorn.» Några reella skäl för en dylik kyrkas existens anför han emellertid icke. Angående kyrkans form bör den — enligt Ekhoff — antingen haft samma plan och storlek som den nuvarande, hvilken alltså skulle vara uppförd på den gamlas grund, eller varit mindre och smalare, så att dess »murar ej voro vinkelböjda mot tornet utan endast med sin tjocklek lågo utanpå tornmuren.» Det första alternativet motsäges emellertid däraf, att, om en äldre kyrka, af den nuvarande kyrkans storlek och plan, och uppförd samtidigt och alltså i förband med tornet, af någon anledning raserades, bör ett konstgjordt förband ha åstadkommits, där de på de äldres grund nyuppförda murarna stötte till tornet och icke, som nu fallet är stumt stöta intill hvarandra, ty man får väl förutsätta, att man vid raserandet af den gamla muren icke gjorde sig det onödiga besväret att renhugga bröttytorna å

tornet. Samma anmärkning kan äfven göras mot det andra alternativet, hvilket dock också faller på det förhållandet, att inga grundmurar efter en smalare kyrka påträffades inom den nuvarande, trots gjorda gräfningar. Detta förklarar emellertid Ekhoff på så sätt, att »man vid den senare kyrkans byggande flyttat ut äfven grundmurarna d. v. s. använt även deras material för den nya grunden.» Detta är ju möjligt, men förefaller mindre troligt, då man ju i snart sagdt alla kyrkor vid restaureringar under golfvet påträffar grundmurar från äldre byggnadsdelar, som raserats. St. Clemens kyrka i Visby är ju ett slående exempel med sitt virrvarr af grundmurar från en månghundraårig byggnadsverksamhet[1]). Det var förmodligen besvärligare och kostsammare att rifva upp den gamla grunden än att föra fram nytt material. — Skulle dock, trots allt, en kyrka funnits, byggd samtidigt med tornet bör otvifvelaktigt dess yttertak hafva afsatt något spår på tornets östra mur. Några dylika ha emellertid, trots noggranna undersökningar icke kunnat konstateras. Ett tredje alternativ kan också framföras, nämligen, att denna andra kyrka varit af samma bredd som tornet, så att dess och långhusets norra och södra murar legat i lif med hvarandra. Äfven detta faller emellertid på förut framställda anmärkningar. Inga grundmurar ha nämligen påträffats, och dessutom borde man i detta fall i tornets östra murverk, norr och söder om tornbågen ha funnit brottytor från de raserade långhusmurarnas förband med tornet.[2])

Den förklaring af tornproblemet däremot, som ligger närmast till hands, är otvifvelaktigt, att tornet varit en fristående kastal, och med all sannolikhet tjänat som ett fast försvar mot fiender i denna pioniärförsamling, hvars första kyrka icke kunde lämna något skydd för angrepp. Ekhoff förkastar dock denna förklaring, utan att anföra några skäl för sin mening. Mig synes däremot alla skäl tala för en sådan tydning.

Det historiska förloppet af Husaby församlings äldsta kyrkliga byggnadsverksamhet bör alltså ha varit följande. Ungefär samtidigt med Olof Skötkonungs dop och hans ofvan omtalade donation af kungsgården »til stafs ok stols» torde stafkyrkan ha uppförts. Icke alltför långt efter denna tid har man förmodligen ansett sig böra uppföra den fasta kastalen till den unga kristna församlingens skydd och förvaringsort för dess kyrkliga skatter. Vid denna tidpunkt var Husaby centrum för det kristna omvändelseverket i Sverige, och därifrån ha missionsföretag utgått till olika delar af vårt land. Lindquist har i sin intressanta afhandling påpekat ett samband mellan Husaby och Tuna (Eskilstuna), Södermanlands biskopens första säte[3]). Detta samband konstateras genom de på båda kyrkornas grafplatser påträffade grafmonumenten (fig. 2), hvilkas delar numera bevaras i Statens historiska museum i Stock-

[1]) EKHOFF, S:t Clemens kyrka i Visby. Stockholm 1912.

[2]) Möjligheten föreligger ju alltid, att dessa ytor, som setts inifrån kyrkan, renhuggits samt att grundmurarna flyttats, ehuru jag finner den mindre sannolikt.

[3]) LINDQUIST, Den helige Eskils biskopsdöme. Stockholm 1915.

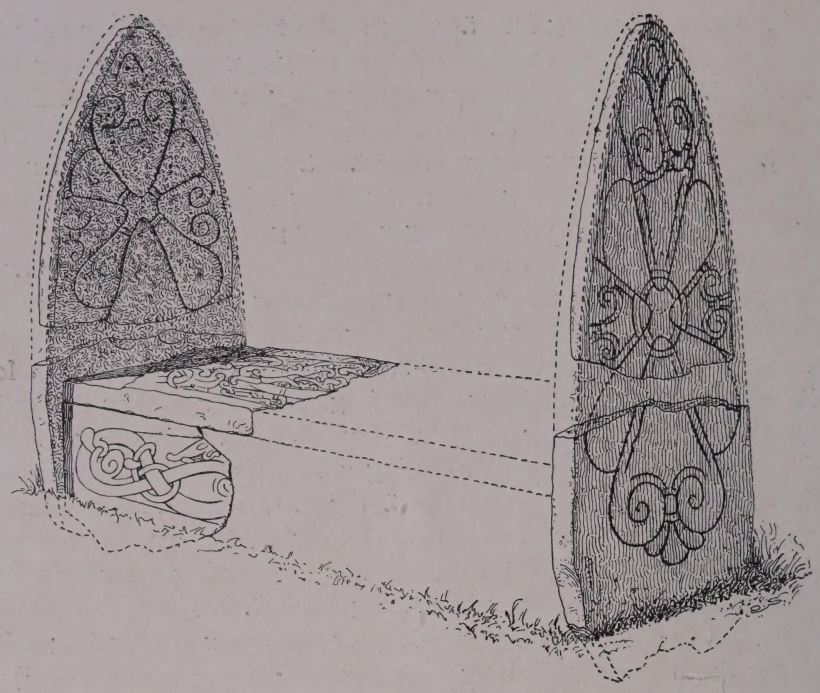

Fig. 2. Husaby kyrka. Grafmonument. Rekonstruktion.

holm. Lindquist daterar grafvården från Husaby till midten af 1000-talet. Något före denna tidpunkt anser jag Husabytornet vara uppfördt, ehuru icke några afgörande skäl kunna anföras för ett dylikt antagande. Ej heller vågar jag f. n. afgöra, hvarifrån byggmästaren kan ha hämtat sin förebild till tornbygget. Seeselberg påvisar vissa kyrktorn i Tyskland som närbesläktade[1]), men möjligheten för en västlig influens är därmed icke utesluten[2]). Denna fråga är emellertid af mindre betydelse för det följande. Af vikt är däremot, att man kan konstatera en byggnadsperiod, under hvilken som material användts finhuggen sandsten, lagd i tunnt murbruk och i jämna, c:a 20 cm. höga skift, med enkel skråkantad sockel af litet format. Denna period är yngre än den, då murverket var uppfördt af groft tillhuggna stenar, lagda i tjockt bruk och tämligen jämna skift samt hvilade direkt på grunden utan förmedlande sockel.

[1]) SEESELBERG, a. a., s. 104. Här är emellertid Husabytornet missvisande feltecknadt i afbildningen. Med Seeselberg instämma ROOSVAL i *Kult och konst*. 1908, s. 85 och AF UGGLAS, Gotlands medeltida träskulptur, Sthlm 1915, s. 73, not 2.

[2]) I Irland uppfördes i tidig kristen tid fristående, runda torn. Vid en kyrka Lusk har under en senare ombyggnad ett dylikt byggts in i ett fyrsidigt. För att dock gifva tornet symmetri har ett liknande rundt utsprång tillfogats, motsvarande det gamla tornet. Härigenom har det nya tornet fått samma utseende som dess motsvarighet i Husaby. Kan en dylik byggnad ha varit förebilden? Jfr CHAMPNEYS, Irish ecclesiastical architecture, London 1910, pl. XXVI.

GÖSSLUNDA KYRKA.

I mellersta delen af Kållands härad, 7 km. nordväst om Lidköping ligger, på en den omgifvande trakten dominerande höjd, Gösslunda kyrka[1]), en af de märkligare i Västergötland (fig. 3). Den utgöres i plan af rektangulärt långhus med rätlinig afslutning i öster, torn i väster, vapenhus i söder och sakristia i norr. Dessa senare utbyggen tillhöra emellertid icke den ursprungliga kyrkan utan äro senare tillbyggda till denna, hvilket framgår däraf, att deras murar, som äro uppförda af gråsten, stöta stumt intill långhusets utan att ligga i förband med dessa. Af denna anledning äro de utan intresse för denna undersökning och vi kunna därför i det följande alldeles se bort från dem.

Den återstående delen af kyrkan är uppförd af grå sandsten, sannolikt från Kinnekulle, bearbetad till kvadrer med finhuggna ytor. Stenarna ligga i jämna skift i tunnt kalkhaltigt murbruk, hvarigenom inga fogar af större mått bildas, utan stenarna ligga tätt på hvarandra. Murarna äro — hvilket framgick af undersökningar vid restaureringen 1913 — uppförda som s. k. skalmur, d. v. s. med ytter- och innerlifvet af finhuggna stenar och rummet mellan dessa utfylldt med stenflis, småsten och medeltidens fasta murbruk. Kyrkans murar hvila på en enkel skråkantad sockel af sandsten.

Undersöka vi emellertid kyrkan närmare, skola vi finna, att icke ens dess stomme är i sitt ursprungliga skick. På östra hälften af långhusets södra mur ses en lodrät skarf, där tvenne murverk stöta stumt intill hvarandra. Det västra af dessa är utan tvifvel en ursprunglig hörnkedja, ur hvilken dock en och annan sten utbrutits för att åstadkomma ett konstgjordt förband. En liknande hörnkedja — delvis dock dold af sakristian — kan konstateras på motsvarande plats på norra muren.

Äfven på korets östra gafvel finna vi tecken, som tyda på, att denna i sitt nuvarande skick icke är ursprunglig. Gafveln måste, när sakristian tillbygg-

[1]) Jfr FISCHER, Gösslunda kyrka i *Sv. K.*, *Västergötland* I, s. 108 o. f. — FISCHER, Västergötlands sandstenskyrkor i *V. F. T.* 1918.

Fig. 3. Gösslunda kyrka från sydväst.

des, ha varit betydligt smalare än nu, ty dennas gråstensmur löper c:a 1,5 m. in i den nuvarande gafvelns sandstensmur. Äfven på gafvelns motsvarande södra del kunde man före den sista restaureringen skönja spåren efter en skarf, ehuru icke fullt så tydligt, enär ett konstgjordt förband härstädes åstadkommits. Af sprickor i muren, som bildats, när de nyare murarna satt sig, kunde man emellertid fullt klart följa den ursprungliga korgafvelns konturer. Denna var varit lägre och smalare än den nuvarande, men hade haft ett något brantare fall på taket.

Fig. 4. Gösslunda kyrka år 1671.

Af ofvanstående framgår alltså, att Gösslunda kyrkas östra delar äro ombyggda, och att till ett långhus, som mot öster sträckt sig till den påvisade ursprungliga hörnkedjan, varit fogadt ett lägre och smalare kor med rätlinig afslutning i öster. Ett dokumentariskt bevis för, att så varit fallet ha vi äfven i en teckning från 1671 (fig. 4) i Peringskölds Monumenta. Ombyggnaden af koret skedde år 1851 efter en åskbrand, som härjat kyrkan. Vid ombyggnaden användes emellertid material från de raserade murarna.

Vid en grundlig undersökning af den intressanta kyrkan kan man emellertid komma till ytterligare resultat. Studera vi murverket i den ursprungliga östra gafveln, finna vi att stenarna ligga i jämna, c:a 20 cm. höga skift, medan deras längd ofta är ganska afsevärd. Kyrkans västra delar däremot äro uppförda af material med betydligt större dimensioner. Stenarnas höjd äro ända till 50 cm. En motsvarande skillnad till den som här påvisats mellan kyrkans östra och västra delars mursten, kan äfven spåras i socklarna, i det att sockeln i öster är lägre, smalare och har kortare språng (fig. 5). Det småskiftiga murverket sammanfaller dock icke fullständigt med den mindre sockeln, ty denna senare sträcker sig från den ofvan påpekade skarfven i söder mot öster rundt koret, under långhusets och tornets norra murar intill västra tornportalen, under hvars norra sidopost sockeln är girad. Under kyrkans södra mur sträcker sig den större sockeln. Det småskiftiga murverket däremot förefinnes i koret samt endast några meter väster om det ursprungliga lång-

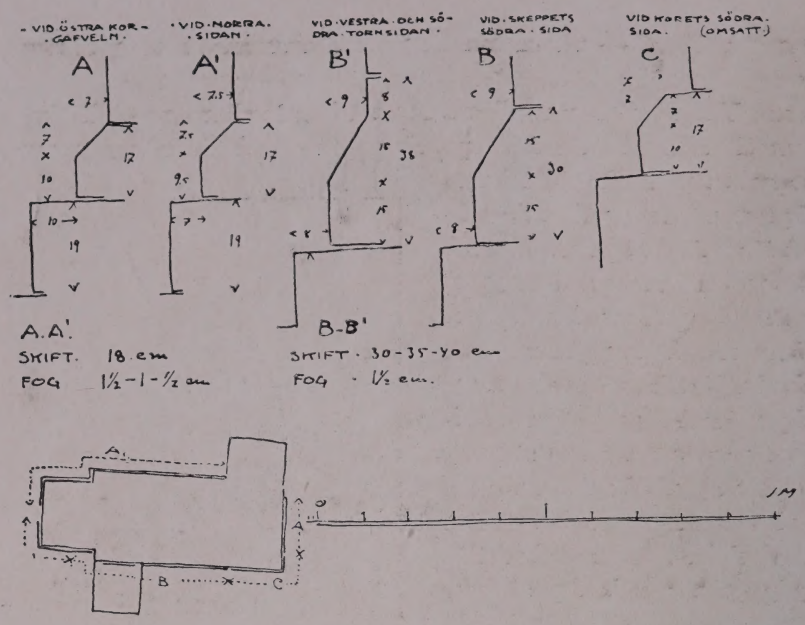

Fig. 5. Gösslunda kyrka. Sockelprofiler.

husets östra hörn. På norra sidan skjuter det småskiftiga murverket betydligt in under det storskiftiga (fig. 6).

Kyrkans byggnadshistoria, som kan afläsas ur resultaten af de i det föregående gjorda undersökningarna, bör alltså hafva haft följande förlopp: kyrkan började, såsom i allmänhet fallet var under medeltiden att uppföras i öster, murades i sitt första skede med material, hugget i litet format, med en sockel af små mått. Under arbetets gång, sannolikt när koret stod färdigt, sker emellertid en märklig förändring i murarnas rent tekniska uppförande. Murstenen börjar huggas i större block, af nästan kvadratisk form, och äfven sockeln får större mått. Emellertid voro såväl mur- som sockelstenar redan huggna efter den gamla planen, och dessa kommo till användning så långt de räckte på den mindre ansedda norra fasaden. Orsaken till denna förändring kan ha varit, att en ny byggmästare öfvertagit ledningen, men också att ett närbeläget kyrkbygge t. ex. Söne kan ha influerat. Det förra synes mig emellertid mera troligt, enär Gösslunda kyrka äfven i andra afseenden, till hvilka icke Söne kan uppvisa motsvarigheter, visar tvenne olika byggnadsskeden eller arbetsledare.

På flera ställen i kyrkans murar äro insatta stenplattor med figurer och ornament:

1. I östra gafveln, nära södra hörnet — alltså icke i ursprungligt murverk — är, nu upp och ned, inmurad en sten (H. 26 cm. L. 89 cm.) med in-

Fig. 6. Gösslunda kyrka. Detalj af norra muren.

huggna figurer[1]). Till vänster ett djurliknande ornament, till höger ett gående fyrfotadjur, som vänder hufvudet bakåt. Figurerna äro endast framställda med konturerna inhuggna (fig. 7).

2. I västra portalens norra sidopost, hvilande på sockeln är en sten (H. 105 cm. B. 76 cm.) anbragt med bilden af en centauer, utförd som figurerna å den förra stenen[2]).

3. I den ofvan omnämnda ursprungliga hörnkedjan i kyrkans södra mur finnes en sten (H. 52 cm. B. 84 cm.) med figurer i relief (fig. 8), framställande två män på hvar sin sida om ett nedhängande kors. Kring hela scenen en ram, afslutad med tvenne drakhufvud, nedhängande å ömse sidor om korset. Männen sticka dolkar i drakarnas hufvuden.

Å långhusets södra sida, nära västra gafveln ligger kyrkans hufvudingång med skulpterad omfattning (fig. 9). Denna utgöres af en ur murens lif framspringande rundbåge, som hvilar på sidoposter, upptill med kapitälartade reliefer, framställande män med kors och staf, nedtill med underligt formad afslutning. Portalens öppning täckes af ett rundbågigt tympanon med figurer, förmodligen framställande den helige Mikael, kämpande med draken. Mikael stöter ett svärd igenom drakens hals. Till hans undsättning komma tvenne djur (lejon?). Denna ovanliga framställning af Mikaels drakkamp har sanno-

[1]) Afbildad i FISCHER, Gösslunda kyrka, fig. 125.

[2]) Afbildad i A. a., fig. 124.

likt uppstått genom sammanställning af två motiv — drakkampen och djurstriden.

Å två af de ornerade stenplattorna äro figurerna framställda med inhuggna konturer, medan de å en tredje och å portalen äro i relief. Denna relief är emellertid af en art, som erinrar om plattskärning med tvenne plana ytor, åstadkomna på så sätt att å den planhuggna stenytan inhöggs figurernas konturer, hvarefter de utomliggande fälten uthöggos. Ansikten, dräkternas veck och andra detaljer inristades sedan som linjer på den öfre plana ytan.

Fig. 7. Gösslunda kyrka. Ornerad sten vid västra portalen.

De ornerade stenarnas plats kan numera icke bidraga till deras bestämda inrangerande i byggnadens olika skeden, då de icke alla äro bevarade på sina ursprunglige platser. Emellertid synes sättet att endast inhugga konturerna af den bild, som skall framställas vara primitivare än reliefen. Också synes formatet å den först beskrifna stenen närmast öfverensstämma med byggnadens äldsta skede, medan den tredje mera stämmer med det andra skedets stenmaterial. Hörnkedjan, där den är anbragt — sannolikt på sin ursprungliga plats — tillhör också detta skede. Den har äfven samma relief som portalen, hvilken otvifvelaktigt tillhör samma tid som det murverk, i hvilket den är insatt.

I östra gafvelns ursprungliga murverk finnes ett litet, nu igenmuradt fönster, icke fullt 50 cm. högt (fig. 10) med ljusöppningen i murens ytterlif och en inåt starkt skrånande, rundbågig nisch. Detta fönster är en kvarlefva från kyrkans äldsta byggnadsskede.

Kyrkan har äfven haft en ursprunglig västportal, hvars öfre del dock genom ett senare uppbrutet fönster blifvit förstörd. Att portalen är ursprunglig framgår däraf, att sockeln under norra sidoposten, som är intakt, är girad i hörnet.

En annan rest från den ursprungliga kyrkan är tornbågen hvilken är rundbågig med enkla, skråkantade, i sandsten

Fig. 8. Gösslunda kyrka. Stenskulptur i södra muren.

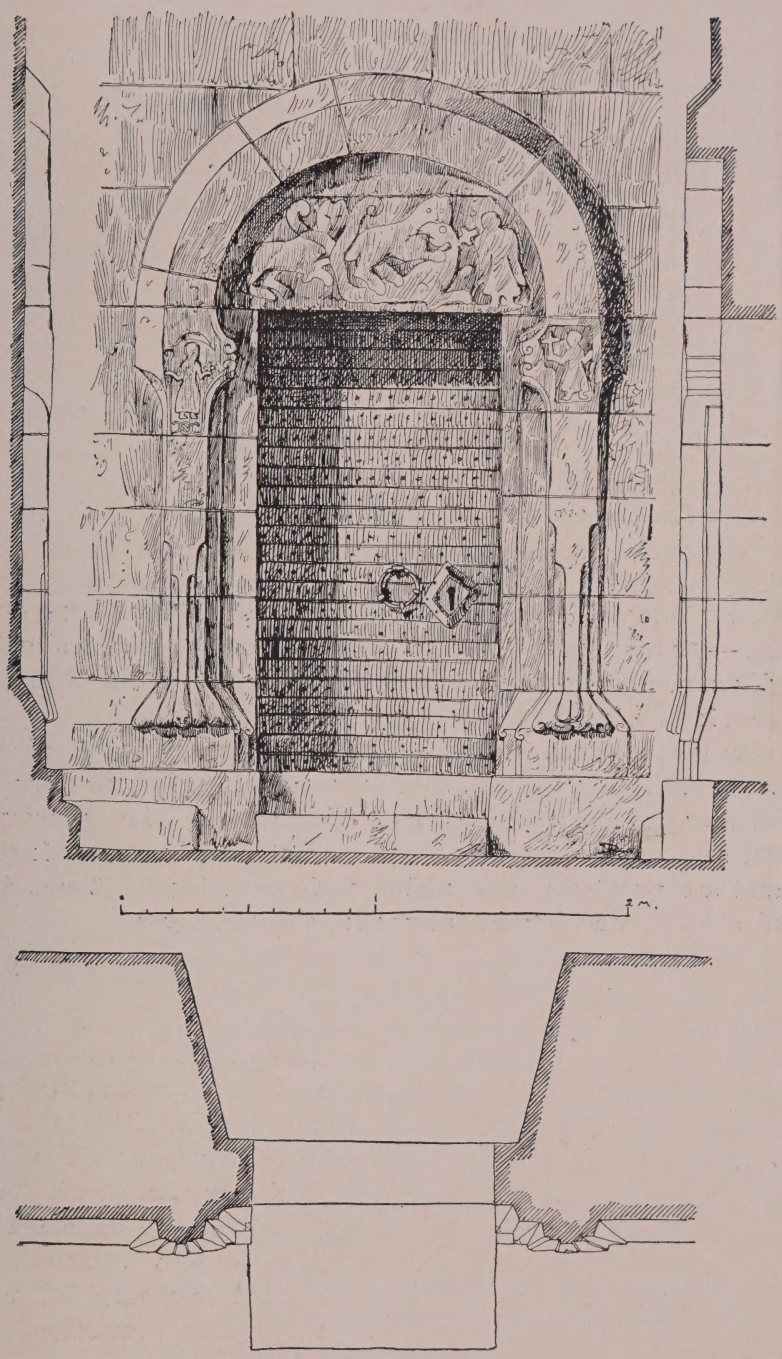

Fig. 9. Gösslunda kyrkas södra portal.

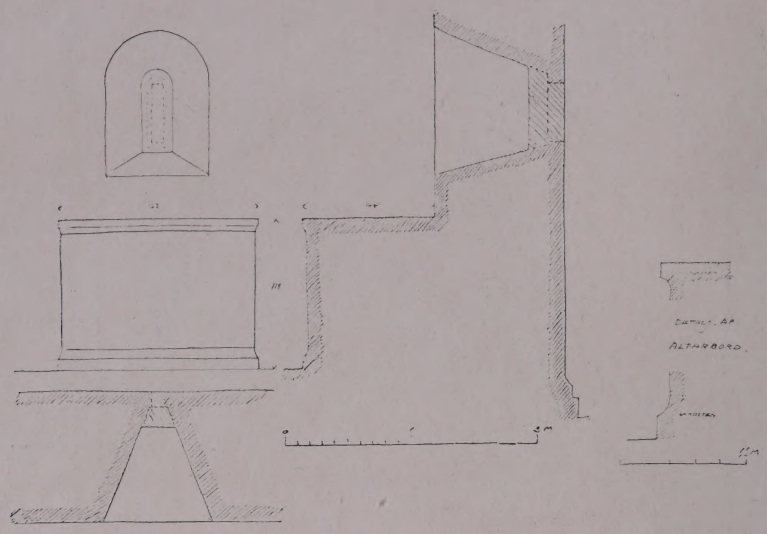

Fig. 10. Gösslunda kyrka. Fönster i korets östra gafvel.

huggna anfangslister. Huruvida hvalfvet i tornets bottenvåning — tunnhvalf af sandsten — är samtida med tornets uppförande eller senare inslaget, kan nu icke uppgifvas, men troligen är det ursprungligt, då intet tyder på, att ett äldre tak af annan konstruktion funnits före hvalfvet.

Om man generaliserar, kan man alltså af undersökningarna af Gösslunda kyrka, jämförda med de resultat, som i föregående kapitel vunnits, draga följande slutsatser, att en äldre byggnadsperiod med småskiftigt murverk och sockel med små mått föregått en yngre med storskiftigt murverk och större sockel, samt att murstenen under båda perioderna legat i jämna, lika höga skift, med sten på sten i tunnt murbruk och utan fogar.

SKARA DOMKYRKA.

I sitt nuvarande skick står Skara domkyrka som ett minnesmärke öfver arkitekt Helgo Zetterwall, som i enlighet med då rådande restaureringsprinciper återställde kyrkan i det skick, som han tänkte sig att den en gång borde ha sett ut. Härigenom slopades en mängd detaljer, som icke öfverensstämde med den gotiska prägel, som större delen af kyrkan bar. Så t. ex. ombyggdes fullständigt koret från 1200-talets slut, och alla senare tillägg — äfven den Hårlemanska gafveln å södra tvärskeppet — raserades. Af denna anledning är det synnerligen vanskligt, att ur det kvarstående monumentet draga några slutsatser rörande den äldsta domkyrkan i Skara, hvars byggnadshistoria meddelas i biskopslängden, som är fogad till västgötalagen. Några få detaljer ha emellertid förblifvit orörda, och med öfriga sandstenskyrkor som jämförelsematerial kunna vi dock draga den slutsatsen, att i den nuvarande gotiska kyrkans murar delar från den romanska kyrkan ingå[1]).

Men hvar söka dessa delar?

Domkyrkan är i sin helhet uppförd af sandstenskvadrar af ganska ansenlig storlek, liggande jämt och regelbundet. Emellertid kan man i södra fasadens västra parti spåra ett olikartadt murningssätt. Detta beror dock icke på förändringar, företagna i samband med restaureringen, ty det stenmaterial, som då ersatte det gamla förvittrade, kan man med lätthet skilja från det ursprungliga med sin af ålder patinerade yta. Under det från väster räknadt andra och tredje fönstret i långhusets södra vägg, finna vi murverk med stenar af c:a 20 cm. höjd, liggande i jämna skift med tunnt murbruk. Huru sockeln under detta murparti ursprungligen varit utformad, kunna vi numera icke

1) Domkyrkans byggnadshistoria är förut behandlad af HILDEBRAND, Skara domkyrka. Sthlm 1894. — DAHLGREN i *Minnen från Västergötland*. — FISCHER, Studier till Skara domkyrkas äldsta byggnadshistoria i *VFT* 1918, s. 69. — ROMDAHL, Studier i Skara domkyrka i *Gammal konst*. Sthlm 1916. — Se dessutom: WELIN, Nyfunna grafvar vid Skara domkyrka. *M. Bl.* 1889, s. 121—125.

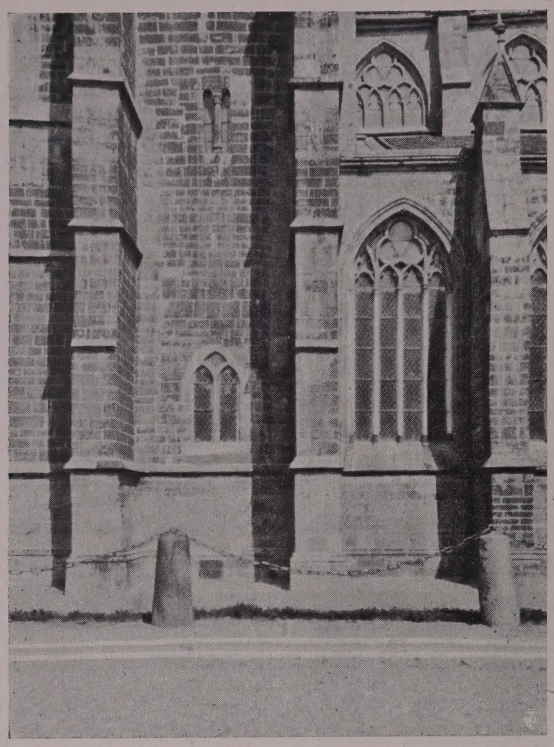

Fig. 11. Skara domkyrkas sydvästra parti.

uppgifva, enär sockeln rundt hela kyrkan nygjordes och gafs en enhetlig prägel[1]). Ej heller finnes någon uppgift om dess äldre utseende. Härigenom förstördes ett viktigt dokument till klarläggande af kyrkans invecklade byggnadshistoria. De sträfpelare, som vid den gotiska kyrkans byggnad uppfördes, ligga icke i förband med det murverk, som ofvan beskrifvits.

Undersöka vi motsvarande murparti på insidan, finna vi södra sidoskeppets gotiska pilastrar infällda i muren och icke i förband med denna[2]). Häraf framgår alltså, att detta murstycke är äldre än den gotiska kyrkan. Dess struktur öfverensstämmer med Husaby kyrkas senare och Gösslunda kyrkas äldre byggnadsperioder.

Gå vi längre västerut och undersöka tornets södra fasad (fig. 11), observeras snart ett för kyrkans gotiska karaktär främmande romanskt fönster, som lyckligtvis undgått restaureringen och nu sitter på sin ursprungliga plats, minnande om den kyrka, som den gode biskop Bengt så rikligen smyckade. Fönstret, som är ganska högt täckes af tvenne rundbågar, uthuggna i ett block och i midten uppburna af en kolonett med attisk bas och enkelt kapitäl (fig. 12).

[1]) HILDEBRAND, a. a., s. 83.

[2]) HILDEBRAND, a. a., s. 35.

Murverket kring fönstret är af en helt annan struktur än det förut påvisade. Stenarna äro af betydligt större format, omkr. 50 cm. höga. De ligga emellertid alltjämt i jämna skift med tunnt bruk. Samma förhållande råder äfven å tornets västra fasad. På samma höjd som detta fönster är äfven å det södra tornets västra fasad ett motsvarande fönster anbragt, med rundbågig öfvertäckning. Kyrkans murverk i öfrigt påminner om tornets, men är på sina ställen mera oregelbundet lagdt och röjer inga som hälst från den gotiska karaktären afvikande drag.

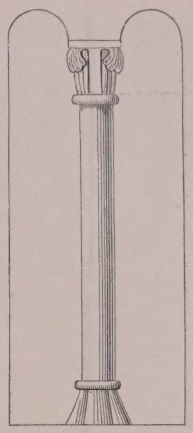

Fig. 12. Skara domkyrka. Fönster i tornets södra mur.

Visserligen finnas äfven i det norra tornets västra och norra murar romanska fönster, liknande det i södra tornets västra mur anbragta, men dessa äro nyinsatta vid restaureringen, då hela tornet refs och återuppfördes.

Andra bevis för den romanska kyrkans existens ha vi dessutom i trenne med reliefer ornerade stenar, som år 1891 påträffades i jorden invid norra korväggen, samt i de romanska tätningskapitäl från en portal m. fl. stenfragment, som finnas i Skara domkyrkas rika skatt af dylika från dess långa byggnadstid.

1. *Utdrifvandet ur paradiset* (fig. 13). Till vänster Adam ledande Eva, mellan dem synes kunskapens träd med frukter och ormen ringlad kring dess stam. Till höger ängeln med svärd i höger hand, med den vänstra håller han om Evas långa hår. Ängeln har två korslagda vingpar. Dräkten utgöres af en åtsittande jacka, räckande till höfterna, nedtill försedd med en bred bård, samt en rikt veckad kjortel med kortare tunik.

Fig. 13. Skara domkyrka. Stenrelief.

2. *Herodes och Staffan* (fig. 14). Till vänster en kalk med en tupp. I midten en man, vänd mot höger, sittande på en stol. Högra foten hvilar på en pall, med den vänstra sparkar han efter tuppen. Med höger hand håller han om fästet på sitt svärd, med den vänstra om skidan. Dräkten samma som ängelns å föregående relief med undantag af hufvudbonaden, som utgöres af en toppmössa. Till höger en mot vänster stående man, som i högra handen håller ett uppåtriktadt svärd. Dräkten utgöres af en till knät räckande åtsittande rock med sprund. Reliefens öfre högra hörn är afslaget och lagadt med cement.

3. *Legendarisk scen?* (fig. 15). I öfre hälften en biskop, iklädd mässkrud med

mitra och kräkla. På en staf, som han håller i sin högra hand, en dufva, som hviskar i biskopens öra. Till höger en mot vänster vänd man med ett rektangulärt föremål i höger hand. Nedtill under rundbågar två manliga figurer.

De lägre liggande ytorna i reliefen äro uthuggna ur blocket, så att de högre ligga på samma plan som ramen utmed kanten, liksom i Gösslundabilderna, men domkyrkans figurer äro mera mänskligt formade med kullriga ytor.

Fig. 14. Skara domkyrka. Stenrelief.

Hvad ha dessa reliefer ursprungligen haft för dekorativ uppgift att fylla, och hvar har deras plats varit?

HILDEBRAND ger icke något svar på dessa frågor i sin afhandling om Skara domkyrka, och icke heller andra forskare, som mer eller mindre utförligt behandlat ämnet. Någon definitiv lösning på dessa proplem tror jag mig heller icke om att kunna finna, utan endast ett förslag. Jag fäster mig särskildt vid de repstafvar, som å två af relieferna finnas utmed högra kanten. I Danmark ha reliefer med dylika repstafvar påträffats, och portalen från Vejlby kyrka visar huru de böra ha varit anbragta i sitt ursprungliga skick, nämligen som sidoposter med repstafven löpande utmed portalens rundbåge. Relieframställningar å portalernas sidoposter äro icke sällsynta i kyrkor, uppförda under lombardisk influens. Äfven i Danmark äro portaler med dylik utsmyckning vanliga.

Af denna anledning synes det mig vara troligt, att äfven relieferna från Skara domkyrka varit i sitt ursprungliga skick anbragta på liknande sätt.

Utom ofvan anförda belägg för den romanska domkyrkan i Skara påvisar HILDEBRAND äfven ett Skara stads sigill, som vidhänger en handling från 1300-talets första år. Sigillet (fig. 16) framställer en kyrka af ålderdomlig typ, hörande samman med den grupp af kyrkor, hvars märkligaste exempel äro kyrkorna i Sigtuna och Gamla Upsala. Kyrkans plan utgöres af rektangulärt långhus med lägre och smalare kor och apsid,

Fig. 15. Skara domkyrka. Stenrelief.

korsarmar i norr och söder, samt torn öfver midtkvadraten och vid västra gafveln. Hildebrand anser, att detta sigill afbildar den romanska kyrkan, men anför inga bevis för sitt påstående.

För att rätt kunna afgöra, huruvida detta märkliga sigill verkligen afbildar Skara domkyrka, måste motsvarigheter på andra platser närmare undersökas, då sigillet är ensamstående i Sverige[1]). I Norge är ett sådant kändt, hvilket af forskare anses afbilda en viss kyrka, nämligen St. Lars i Holm[2]). I Danmark anser LØFFLER, att sigillen från Roskilde domkapitel och Ribe stad[3]) visa bilder af kyrkorna i dessa städer. Mig förefalla de dock mera framställa skematiska bilder af en kyrka i allmänhet. Från Finland[4]) är intet exempel bekant. Från Tyskland, Österrike[5]), Ungern[6]) och Frankrike[7]) äro endast ett fåtal sigill kända, hvilka afbilda kyrkor, och i de flesta fall är det då endast en konventionell bild af en kyrka, som framställes. I hvarje fall synes här kyrkbilden i sigill icke uppträda annat än i få undantagsfall före år 1200[8]).

Fig. 16. Skara domkyrka vid slutet af 1100-talet.

I England däremot var det redan mot slutet af 1000-talet icke ovanligt att afbilda en kyrka i kapitel-, kloster- och andra kyrkliga sigill, men först

---

[1]) Jfr dock biskopens i Linköping från 1200-talet (HILDEBRAND, Svenska sigiller under medeltiden. Sthlm I. 2), där Petrus och Paulus bära en kyrka, men denna kan näppeligen vara en bild af Linköpings domkyrka.

[2]) FETT, Middelalderlige norske sigiller i *Norske fornt.dsm. bev.* 1903, s. 89. — FETT, Norges kirker i middelalderen. Kristiania 1909, s. 16. — FRÖLEN, Nordens befästa rundkyrkor, Sthlm 1911, II, s. 154—7.

[3]) LØFFLER, Udsigt over Danmarks kirkebygninger fra den tidligere middelalder. Kjöbenhavn 1883, fig. 21, 37.—

[4]) HANSEN, Finlands medeltidssigill. Helsingfors 1900.

[5]) v. SAVA, Die mittelalterlichen Siegel der geistlichen Corporationen inWien. i *Mitt. der K. K. Central-Commission* IV. Wien 1859, s. 128—35, 149—156. — v. SAVA ,Die mittelalterlichen Siegel der Nonnenklöster im Erzherzogthume Österreich i *Mitt. der K. K. Central-Commission* VI, Wien 1861, s. 174—81.

[6]) Jfr A. V. IPOLYI-STUMMER, Beiträge zur mittelalterlichen Siegelkunde Ungarns i *Mitt. der K. K. Central-Commission* IV. Wien 1859, s. 245—50, 266—70, 291—301.

[7]) Jfr DOUET D'ARCQ, Collection des sceaux I—III, Paris 1863—1868. — BIRCH, Catalogue of seals in the British Museum. 1—6. London 1887—1900.

[8]) T. ex. S. Vincent du Mans från 1000-talets slut. DOUET D'ARCQ, a. a., n:r 8273.

under 1100-talet blef detta bruk allmännare. Att dessa bilder framställa just kapitlets eller klostrets kyrka, antages af engelska forskare[1]). Detta är emellertid omöjligt att kontrollera för den, som icke på ort och ställe varit i tillfälle att göra jämförelse med de kvarstående, nästan alltid under senare delen af medeltiden ombyggda monumenten, eller studera resultaten af de gräfningar, som i många fall företagits inom de nuvarande murarna. Dock synas de engelska lärdes påståenden mycket sannolika, ty alla dessa kyrkor visa små speciella drag, som göra det troligt, att det är en viss kyrka, som varit modell för sigillgravören vid hans arbete, och icke att han fantiserat fram en kyrka i allmänhet.

Med de förbindelser, som under den gode biskop Bengts och hans företrädares tid ägde rum mellan England och den västgötska biskopsstaden, är det alltså icke omöjligt, att seden att i sigill avbilda kyrkan, från England förts öfver till Västergötland, möjligen af någon af de främmande sigillgravörer, som HILDEBRAND förmodar ha blifvit inkallade till vårt land[2]). Förmodligen voro dessa gravörer i så fall från England, där sigillgraveringskonsten vid denna tidpunkt stod mycket högt. Också visar arkitekturen i de engelska sigillkyrkorna Kenilworth[3]), Burscough[4]) m. fl. en slående släktskap med bilden i Skarasigillet.

En fråga återstår emellertid att söka afgöra, nämligen om sigillets bild verkligen framställer Skara domkyrkas utseende eller om den endast visar en konventionell kyrkbild. Det faktum, att de engelska sigillkyrkorna verkligen äro att hänvisa till ett visst monument, synes ju tyda på att samma förhållande vore rådande äfven i fråga om Skarasigillet, när man betänker så många andra engelska drag, som går igen i vår tidiga romanska konst. Men äfven andra skäl kunna anföras. Kyrkans arkitektur röjer nämligen flera särdrag, som tyda på, att det icke kan vara en kyrka i allmänhet, som afbildas. Först och främst är planen med kor och apsid, korsarmar samt torn öfver midtkvadreten, långhus och västtorn enastående i Västergötland och tämligen sällsynt i Sverige. CORNELL har i en afhandling[5]), som samtidigt utkommer, behandlat denna grupp af kyrkor och påvisar några särdrag från sigillkyrkan i Skara, hvilka återfinnas i Sigtunakyrkorna, t. ex. de runda gluggarna i centraltornet. Äfven andra detaljer tyda på ett återgifvande af ett visst monument, t. ex. hufven på centraltornet, hvars form är alltför karaktäristisk och utpräglad för att återgå på ett skema.

På dessa grunder torde man alltså kunna fastslå, att kyrkan i det ifrågavarande sigillet med all sannolikhet är en bild af Skara domkyrka vid slutet af

---

[1]) Jfr *Victorian history of the countris of England*, i hvilket omfattande och stort anlagda topografiska verk ett stort antal sigill äro afbildade och beskrifna.

[2]) HILDEBRAND, Svenska sigiller under medeltiden, Sthlm 1862, s. IV.

[3]) Se *Victorian history of the counties of England. Warrick.* 1908.

[4]) Se *Victorian history of the counties of England. Lancaster* II, 1908.

[5]) CORNELL, a. a.

1100-talet. Och härmed är ett betydande tillskott vunnet till vår kännedom om Skara domkyrkas äldsta byggnad.

Af det förut anförda framgår äfven, att delar af denna kyrka ingå i den nuvarande gotiska kyrkans murverk, samt att man kan konstatera två olika perioder i detta ursprungliga murverk på samma sätt som i Gösslunda kyrkas byggnad. I denna framgår äfven, som ofvan påvisats, att det småskiftiga murverket är äldre än det storskiftiga, På denna grund bör alltså domkyrkans torn vara uppfördt under en senare byggnadsperiod än långhusets västligaste parti. Jämföra vi dessa perioder med de uppgifter om domkyrkans byggnad, som meddelas i biskopslängden, komma vi till det resultat, att de måste infalla före 1100-talets midt, vid hvilken tid kyrkan stod färdig, men efter midten af 1000-talet, då grunden lades af biskop Adalvard. Under första delen af denna långa byggnadstid måste emellertid arbetet nära nog ha legat nere på grund af de oroliga tiderna efter konung Stenkils död. Först genom den kraftiga engelska mission, som under senare delen af 1000-talet synes ha verkat i Västergötland, och därmed följande ordning i de kyrkliga förhållandena, kunde arbetet återupptagas. Biskop Styrbjörn fullbordade mycket på kyrkan under 1100-talets förra del och under hans efterträdare stod den ändtligen färdig. Sannolikt bör tornet hänföras till Styrbjörns tid, medan långhusets västra delar till hans företrädares. Härigenom få vi en ungefärlig datering på de olika slagen af murverk. Det småskiftiga bör vara från 1000-talets slut, det storskiftiga till 1100-talets början.

Den dekorativa utstyrseln, af hvilken vi nu ha kvar endast de tre relieferna, torde däremot vara utförd vid mitten af 1100-talet. Till denna tid måste nämligen vissa dräktdetaljer hänföras. Den mitra, som biskopen bär å fig. 15, har en form, som på kontinenten uppträder vid omkr. 1100-talets midt och i Norden är belagd från 1140-talet å grafstenen öfver biskop Herman af Schlesvig[1]). Denna yngre mitraform har det ena hornet ställdt framför det andra, medan den äldre formen, som tyckes lefva kvar i Norden ända in emot slutet af 1100-talet, har de båda hornen sidoställda. Mitran å reliefen visar emellertid en ganska ålderdomlig form, hvarför man med sannolikhet torde kunna sätta reliefernas tillkomsttid till strax före eller strax efter domkyrkans invigning af biskop Ödgrim[2]).

Äfven ett annat problem erbjuder sig i Skara domkyrka, och det är att söka klarlägga, hvar byggherren funnit förebilden till den kyrka han ville bygga.

[1]) HILDEBRAND, Sveriges medeltid III, fig. 327. — LÖFFLER, Danske grafstene fra middelalderen. Kphn 1889, pl. XIII: 70. — RYDBECK, Lunds domkyrka. Lund 1910, s. 119.

[2]) UGGLAS, Gotlands medeltida träskulptur. Sthlm 1915, s. 89, not 8 anser relieferna härstamma »tidigast från 1100-talets slut», dels på grund af jämförelse med metallarbeten, som han förmodar vara reliefernas förebilder, dels på grund af mitraformen, som i Sverige i sigill uppträder först år 1191. Förf. ifrågasätter nämligen ,huruvida tillkomsttiden för biskop Hermans grafsten måste sammanfalla med biskopens död. Jfr UGGLAS, a. a. s. 94, not 1, där äfven hithörande litteratur är citerad.

Biskop Adalvard, som grundade kyrkan, var af tysk härkomst och ledaren för den bremensiska missionen i götalandskapen, hvilken också tack vare hans personliga förtjänster en tid blef förhärskande. Troligt är att den kyrka, han planlade i sitt stift, var afsedd att efterbilda de stora tyska katedraler, som vid denna tid stodo under byggnad eller nyss voro fullbordade, såsom S. Michael i Hildesheim, kyrkorna i Gernrode, Paderborn och Quedlingburg. Med Adalvards död sammanstörtade den byggnad den tyska missionen uppbyggt. Efter år af oro och kamp blef det den engelska missionen, som senare fick taga arf efter den tyska, och engelska män nämnas från 1000-talets slut som Skarastiftets ledare. Dessa återupptogo förmodligen det af företrädaren påbörjade arbetet, men — om denne utarbetet några planer — måste dessa ha omarbetat desamma, ty den kyrka, som till sist reste sig i Skara, och hvilken sigillet (fig. 16) afbildar, är engelsk till hela sin karaktär. Planen återgår på anglo-saxiska kyrkor[1]), men under arbetets fortgång mot väster kunna allt flera normanniska inslag spåras, hvilket ännu kan konstateras i de kvarstående murarna.

Skulle man våga, att med de sparsamma källor, som stå till buds, rekonstruera förloppet af Skara domkyrkas byggnad, skulle den ha fortgått på följande sätt:

Strax efter midten af 1000-talet lägger biskop Adalvard grunden till Mariakyrkan i Skara och förmodligen hinner arbetet påbörjas före hans död, men i och med hans bortgång förlorar missionen sitt fasta stöd och under den oroliga tiden med tronstrider och förföljelser har den lundensiske biskopen svårt att sammanhålla de spridda församlingarna. Under alla dessa oroliga förhållanden måste arbetet på domkyrkan så godt som alldeles ha legat nere. Emellertid lyckades det den engelska mission, som under århundradets början haft ledningen af omvändelseföretagen i Sverige, att ånyo vinna fast fot i landet och taga ledningen af de kyrkliga förhållandena. Samtidigt inträdde också lugnare förhållanden och då tyckes arbetet på domkyrkans byggnad ha kunnat återupptagas. Med den engelska missionen följde byggnadskunniga män och den kyrka, som nu började att resa sig i västgötarnas hufvudort kom också att röja engelska drag. Till sin planläggning återgår den på anglo-saxiska förebilder, hvarför dess byggmästare förmodligen varit bunden i de gamla traditionerna. Under arbetets gång och med den lifliga förbindelse, som vid denna tid tyckes ha varit rådande mellan västgötastiftet och västerlandet, kommo emellertid normanniskt influerade handtverkare att inträda i byggnadshyttan och vi kunna ännu i dekoreringen och byggnadssättet spåra detta i kyrkans västra delar. Så fortgick arbetet under de engelska biskoparna, och när biskop Styrbjörn under 1100-ta ets förra del tillträdde ledningen af stiftet, torde åtminstone de nedre delarna af hela långhuset varit fullbordade. Under hans tid bedrefs emellertid arbetet med kraft och vid västgafveln tillbyggdes ett torn. Under hans efterträ-

[1]) Jfr CORNELL, a. a.

dare afslutades arbetet och tillkom den dekorativa utstyrseln med figurreliefer i sten, förmodligen anbrakta kring en ståtlig sydportal. Kyrkans inre prydande med väggmålningar, altarprydnad, skrud och annan fast och lös inredning skänktes under århundradets senare del af den märklige biskop, som går under namnet, den gode biskop Bengt.

KINNE-VEDUMS KYRKA.

Öster om Kinnekulle, vid foten af dess nedersta afsats ligger Kinne-Vedums kyrka. Den utgöres i plan af rektangulärt långhus, lägre och smalare kor med apsid i öster, torn i väster, sakristia i norr och vapenhus i söder (fig. 18). Af dessa utbyggnader kunna vi dock helt se bort från vapenhuset och sakristian, enär de äro af betydligt senare datum än den ursprungliga kyrkan och uppförda af annat material än denna.

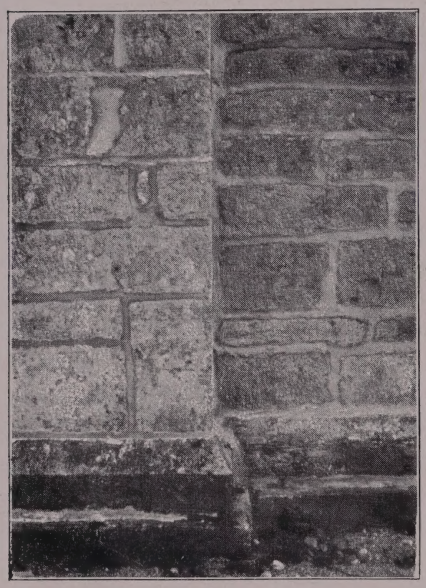

Fig. 17. Kinne-Vedums kyrka. Detalj af murverket.

Långhus, kor, apsid och torn äro uppförda af grå sandsten, sannolikt från Kinnekulle, bearbetad till kvadrer med finhuggna ytor. Stenarna äro i den egentliga kyrkan lagda i jämna, lika höga skift (c:a 50 cm.), i tornet mera oregelbundet. Såväl här som beträffande kyrkans murverk i öfrigt kan man konstatera, att stenarna äro lagda tätt på hvarandra, sammanbundna genom tunn kalkhaltigt murbruk. Härigenom bli fogarna mellan stenarna smala och fina. Såväl korets, långhusets som tornets murar hvila på en enkel skråkantad sockel af sandsten (fig. 17); dess utseende och storlek öfverensstämmer med sockeln under Gösslunda kyrkas södra mur (fig. 5).

Å korets norra sida är hammarbandet af ek. Det är ursprungligt och har spår af skulpterad ornering. Upptill en rundstaf, som afgränsar ett fält med bandflätningsornament, nu delv's utplånade af väder och vind. Å kyrkans norra sida och å apsiden äro dessutom bevarade takfotsplankor af ek med tydliga spår efter skulpterade figurer i form af drakar och vegetabila ornament.

Fig. 18. Kinne-Vedums kyrka från sydväst.

Under de senaste århundradena har kyrkan förlorat mycket af sin ursprungliga karaktär. Förutom en redan tidigt företagen hvalfslagning och de förut omtalade tillbyggena ha dels nya fönster uppbrutits, dels de gamla fönstorats. Ett ursprungligt fönster är emellertid ännu bevaradt, men igensatt med en trälucka. Det är anbragt i öster i apsiden. Dess öfvertäckning är rundbågig, och ljusöppningens smalaste vidd finnes närmare murens ytterlif. Fönstret har en yttre, enkelt fasad omfattning samt inåt en starkt skrånande nisch.

I tornet finnas tvenne ursprungliga fönsteröppningar bevarade, en rektangulär i andra våningens västra vägg, samt en ofvan detta fönster i öfversta tornvåningen. Denna fönsteröppning eller ljudglugg, som bör vara ett rättare namn, är tudelad af en kolonett af sandsten med klumpigt tärningsfor-

madt kapitäl samt öfvertäckes af tvenne svagt spetsbågit utformade bågar, huggna i ett stenblock. Den inre nischen är rundbågig samt starkt skrånande.

I det inre ha några detaljer från kyrkans äldsta skede bevarats. Triumfbågens anfangslister af sandsten med enkel, fasad profil äro nämligen ursprungliga, medan själfva triumfbågen synes vara utvidgad i senare tid. Tornbågen däremot är ännu bevarad i sin ursprungliga form med anfang af sandsten af hvilka det södra är orneradt med palmetter i relief (fig. 19). Omfattningen kring dörren till trappan, som i tornets södra mur leder från bottenvåningen till nästa våning, är äfven ornerad med en liten lustigt placerad kolonett. Af inredningsföremål har från den ursprungliga kyrkan till våra dagar bevarats ett altare muradt af finhuggna sandstensblock med stor hel skifva. Altarets framsida har ett fördjupadt midtparti samt kolonetter i hörnen. Sannolikt är äfven detta altare utfördt af samma mästare, som varit verksam vid den arkitektoniska dekoreringen af tornet.

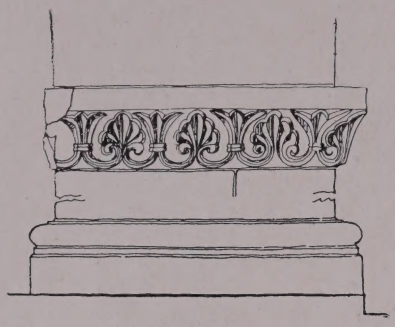

Fig. 19. Kinne-Vedums kyrka. Tornbågens anfanglist och bas.

På grund af de ofvan anförda olikheterna i murverket i kyrkan och tornet måste detta senare vara uppfördt på annan tid än kyrkan. Detta visas äfven däraf att tornets murar stöta stumt intill långhusets, och att dess östra mur rider på långhusets västgafvel. Tornet måste alltså vara byggdt under en senare period än långhuset. Häraf framgår alltså, att det storskiftiga regelbundna murverket med sockel är äldre än det oregelbundna lagda, som också hvilar på en sockel med samma profil.

STRÖ KYRKA.

Strö kyrka, Kållands härad, utgöres af rektangulärt långhus med lägre och smalare rakslutet kor i öster, torn i väster, sakristia och grafkor för släkten Oxenstierna i norr. Af dessa byggnader tillhöra emellertid endast långhus och kor den ursprungliga anläggningen[1]) (fig. 21).

Materialet i denna är grå sandsten från Kinnekulle, huggen i tämligen stora block med finhuggna ytor, så vidt man nu kan se på de oputsade murytorna å norra fasaden, synliga från sakristians och grafkorets vindar, samt å långhusets ursprungliga västgafvel, som man kan undersöka i tornets andra våning. Murarna äro nämligen numera helt putsade. Ännu 1671 voro de dock oputsade, hvilket framgår af en teckning i Peringskölds Monumenta. Stenarna ligga oregelbundet och icke i jämna skiftesgångar. Höjden varierar intill 30 cm. Af de öfre skiften i långhusets nordöstra mur är ett blandat med grånsten. Äfven i det inre murskalet förekommer flerstädes grånsten. I korets södra mur äro tvenne med reliefer ornerade stenar insatta. Dessa sitta på sin ursprungliga plats i denna kyrka, ty murarna ofvanför äro orörda och hammarbandet däröfver är det ursprungliga. Såväl långhusets som korets murar, som hafva

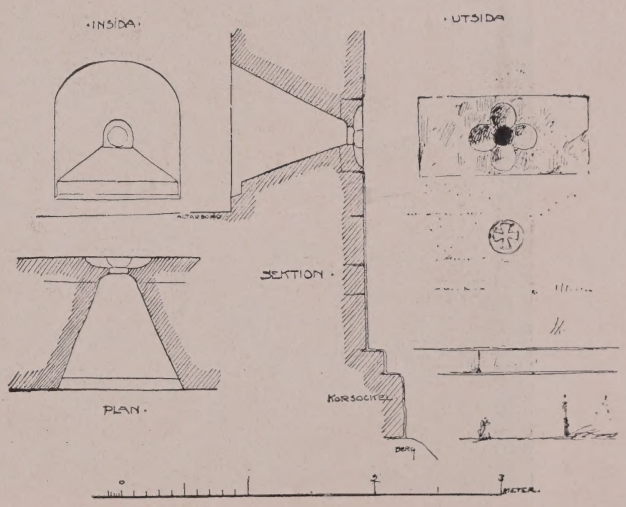

Fig. 20. Strö kyrka. Fönster i korets östra mur.

[1]) Se FISCHER, Strö kyrka i *Sv. K. Västergötland*, I, s. 82—107.

Fig. 21. Strö kyrka från sydöst.

förband med hvarandra ligga i kalkbruk med breda utstrukna fogar. Från grafkorets vind är kvaderrits synlig i norra långhusmurens fogbruk. Sockel saknas, och murarna hvila direkt på ett grundskift.

Af detaljer från denna kyrkas ursprungliga utseende finnas bevarade tvenne fönster. Det ena i korets östmur (fig. 20) starkt skrånande, med en liten cirkelrund ljusöppning i murlifvet i en omfattningssten af sandsten med fyr-

passformad fördjupning. Fönstret är nu igensatt. Å ett block i skiftet under den yttre omfattningsstenen är uthugget ett kors inom en cirkelrund fördjupning[1]). Det andra, också igenmuradt och delvis doldt af hvalfvet, sitter i långhusets södra mur, nära murkrönet och ungefär midt å fasaden. Fönstret (fig. 22), som är svagt spetsbågigt, har ljusöppningen i murens ytterlif och en inåt starkt skrånande nisch. Kyrkans inre är nu öfvertäckt af ribblösa krysshvalf, men dessa hvalf äro senare inslagna, hvilket framgår däraf, att långhusets östra hvalf delvis döljer ett ursprungligt fönster, som synes från vinden. Hur den äldsta öfvertäckningen sett ut, kan nu icke afgöras. Förmodligen har det varit platt trätak. Otydliga märken i putsen å innermurarna ofvan hvalfven göra ett sådant antagande troligt. Möjligheten af nedifrån synliga takstolar föreligger ju dock, ehuru den är mindre antaglig. Af märken i de gamla hammarbanden framgår, att takstolarna varit tätsittande, och ett aftryck i putsen å långhusets östra gafvel visar, att dessa varit af en synnerligen enkel konstruktion.

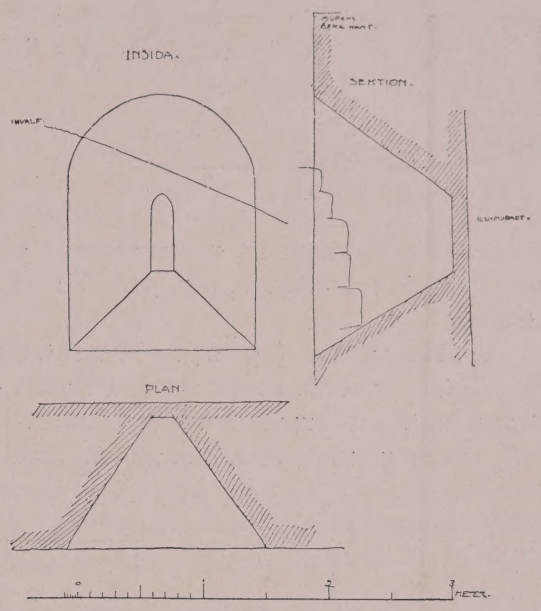

Fig. 22. Strö kyrka. Fönster i södra muren.

Som ofvan omnämnts äro i korets södra mur insatta tvenne sandstensreliefer:

Fig. 23. Strö kyrka. Stenrelief.

1. Fig. 23. Till vänster en mänsklig figur med långt hår, hållande i hvardera handen intill bröstet en orm. Vid hans hufvud underliga djur i anfallande ställning. — Till höger en man med gloria kring hufvudet och i höger hand en

[1]) Möjligen ett konsekrationskors. Jfr. J. H. MIDDLETON, On consecration Crosses with some English exemples. *Archæologia*, vol. 48 (1885), s. 456—465. — E. S. DEWICK, Consercration crosses and the ritual connected with them. *Arch. Journ.* 1908, s. 1.

vågskål. I den vänstra ett spjut, med hvilket mannen stöter till en djäfvul, som griper efter vågskålen med sin ena hand och med den andra håller ett krattliknande vapen.

Scenen till vänster torde framställa Terra — jorden — som närer djuren med sin kropps mjölk. Scenen till höger däremot afbildar den helige Mikaels kamp mot djäfvulen.

Fig. 24. Strö kyrka. Stenrelief.

Reliefen i bilderna är åstadkommen genom en om plattskärning erinrande teknik med två plan.

Stenen har troligen ursprungligen tillhört ett nu förkommet grafmonument af samma typ som Olof Skötkonungs graf invid Husaby kyrka (fig. 54). I så fall har denna relief varit en af sidohällarna.

2. Nattvarden (fig. 24). Framställningen har genom uppbrytandet af ett fönster förstörts, så att numera endast den vänstra hälften är bevarad. — Figurerna äro uthuggna i vanlig reliefteknik. — Hvad för ett ändamål denna sten ursprungligen tjänat, kan nu icke med bestämdhet uppgifvas.

SAMMANFATTNING.

Genom ofvan meddelade undersökningar ha vi alltså bland Västergötlands romanska sandstenskyrkor kunnat konstatera fyra grupper, som genom detaljer i murarnas uppförande och genom de i dessa insatta reliefernas olika utförande skarpt kunna särskiljas.

Den första gruppen, som bl. a. representeras af Husaby kyrkas andra ock Gösslunda kyrkas första byggnadsperiod, har murverk af finhuggen sandsten med blocken af olika längd och en höjd af omkr. 20 cm. Murarna hvila på en skråkantad sockel af små proportioner.

Den andra gruppen, hvars karaktäristika vi finna i Gösslunda kyrkas andra och Kinne-Vedums kyrkas första byggnadsperiod, har äfven murarna uppförda af finhuggna sandstenskvadrer. Dessas mått äro dock betydligt större, men blocken ligga fortfarande i jämna skift och dessas höjd nå upp till ungefär 50 cm. Murarna hvila äfven i denna grupps kyrkor på en skråkantad sockel, hvars höjd och fasade yta fått proportioner, svarande mot skifthöjden.

Den tredje gruppen, till hvilken Kinne-Vedums kyrkas andra byggnadsperiod hör, karaktäriseras däraf att stenblocken som fortfarande hafva finhuggna ytor ej längre äro lagda i jämna skift, utan fasaderna visa oregelbundna skiftegångar, hvilket framgår å fig. 17 och 63. Sockeln har samma profil som den föregående gruppens.

Den fjärde gruppen, till hvilken jag hänför Strö kyrkas första byggnadsperiod, har samma karaktäristika som den föregående gruppen, men saknar sockel.

Att dessa gruppers inbördes typologi är den ofvan anförda, framgår af de undersökningar som gjorts vid Gösslunda och Kinne-Vedums kyrkor, genom hvilka bevisas, att det småskiftiga murverket är äldre än det storskiftiga, regelbundet lagda, medan detta senare i sin tur är äldre än det oregelbundna. Af detta framgår, att en gradvis skeende försämring i byggnadernas utförande ägt rum, och häraf kan man sluta, att den grupp, som representeras af

Strö kyrka, och hvars murverk utgör en ytterligare försämring, i det att sockeln fullständigt bortfallit, bör vara den yngsta gruppen.

En typologi motsvarande den, som vi ofvan konstaterat beträffande detaljer i arkitekturen, kunna vi äfven påvisa inom skulpturen, hvarvid de olika faserna i denna senares utveckling torde ungefärligt sammanfalla med de olika etapperna af utvecklingen inom arkitekturen, med hvilken den äfven står i nära samband.

Af den första gruppen ha vi i Gösslunda kyrka funnit exempel, samtida med dess äldsta byggnadsskede. Mästaren har här endast huggit en konturteckning, utan att söka gifva figuren någon relief. Motiven för bildframställningen är hämtad ur tidens rika ornamentskatt. Mänskliga figurer och djur förekomma däremot sällan.

I den andra gruppen, som representeras af Gösslunda kyrkas portal, tillhörande dess andra byggnadsskede, är en viss relief åstadkommen genom en om plattskärning erinrande teknik med tvåplanig ytbehandling. Motiven för bildframställningen utgöras af kampscener — strider mellan människor och djur samt mellan dessa senare inbördes — eller drakar och andra sagodjur.

Den tredje gruppen, till hvilken relieferna från Skara domkyrka höra, har däremot reliefen fullt utbildad. Ämnen för framställningarna hämtas ur bibel och legend. Endast i få undantagsfall fortlefva de äldre bildmotiven. Inom denna grupp börja äfven alltmera vegetabila element blandas med den figurala utsmyckningen, för att till sist alldeles utträngа densamma. Vid denna tidpunkt, ungefär samtidigt med den vegetabila ornamentikens seger, upphör emellertid all skulptural utsmyckning af den kyrkliga arkitekturen.

DEL II.

GRUPP I.

I.

Den grupp af Västergötlands sandstenskyrkor, som har samma karaktäristika som vi funnit typiska för Husaby kyrkas andra och Gösslunda kyrkas första byggnadsskeden är icke synnerligen omfattande. Förutom Husaby och Gösslunda de två systerkyrkorna Skalunda[1]) (fig. 25) och Häggesled[2]) (fig. 26, 27)

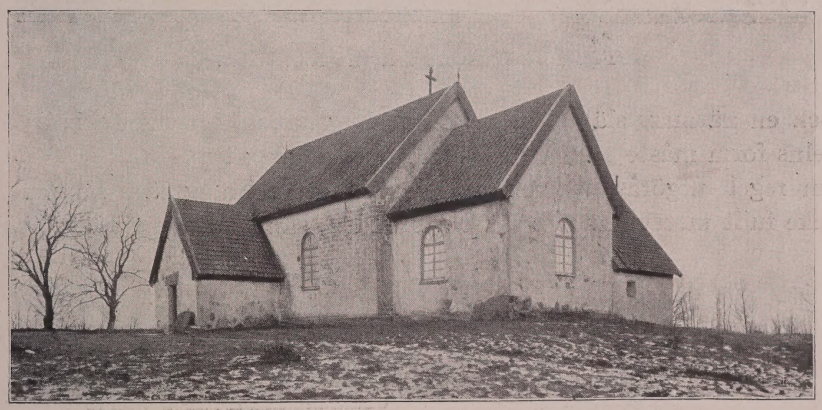

Fig. 25. Skalunda kyrka från sydöst.

i Kållands härad samt delar af Skara domkyrka. Af dessa är dock den förras kor senare uppfördt än långhuset, och den senare är tyvärr fullständigt raserad. Genom goda fotografier före dess ödeläggande, jämförda med öfriga hithörande kyrkliga byggnader och bevarade arkitekturdetaljer, kan man emellertid rekonstruera densamma tämligen väl. Såväl murstenar som sockelstycken, hvilka påträffats i en landsvägsbro i närheten af kyrkan, visa att kyrkan hört

[1]) Se Fischer, Skalunda kyrka i *Sv. K. Västergötland* I, s. 161 o. f.

[2]) Se Fischer, Häggesleds kyrka i *Sv. K. Västergötland* I, s. 296 o. f.

till samma grupp som Skalunda. En fjärde kyrka, Marum i Skånings härad, har murverk i små skift liksom Husaby och Gösslunda, men hvilar på en sockel af samma profil som den å Gösslunda kyrkas södra sida — karaktäristisk för sandstenskyrkornas senare grupper. Öfriga detaljer i kyrkans byggnad

Fig. 26. Häggesleds kyrka från söder.

visa dock en närmare släktskap med Husabygruppen, om man också på grund af sockelns form måste räkna den som en öfvergångstyp.

Som regel utgöras kyrkorna i plan af ett rektangulärt långhus, hvars längd icke fullt motsvarar den dubbla bredden, samt i öster ett lägre och sma-

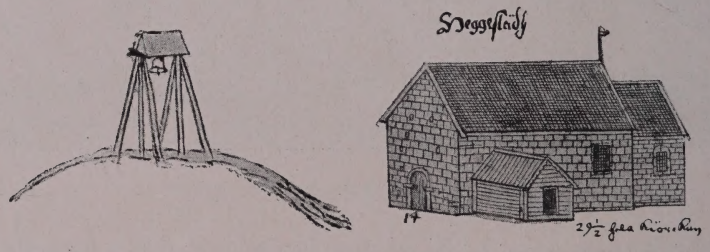

Fig. 27. Häggesleds kyrka år 1671.

lare rakslutet, nästan kvadratiskt kor. Korets längd motsvarar halfva långhusets. De olika byggnadsdelarnas bredd och höjd äro ungefär öfverensstämmande. Husaby kyrka, som äfven i andra afseenden afviker från de öfriga kyrkorna inom gruppen, har apsidal afslutning i öster samt afsevärdt större mått. Samma omsorg, som byggmästaren nedlagt vid murarnas uppförande, finna vi äfven, om vi betrakta kyrkornas planer. Marums kyrkas kor är ge-

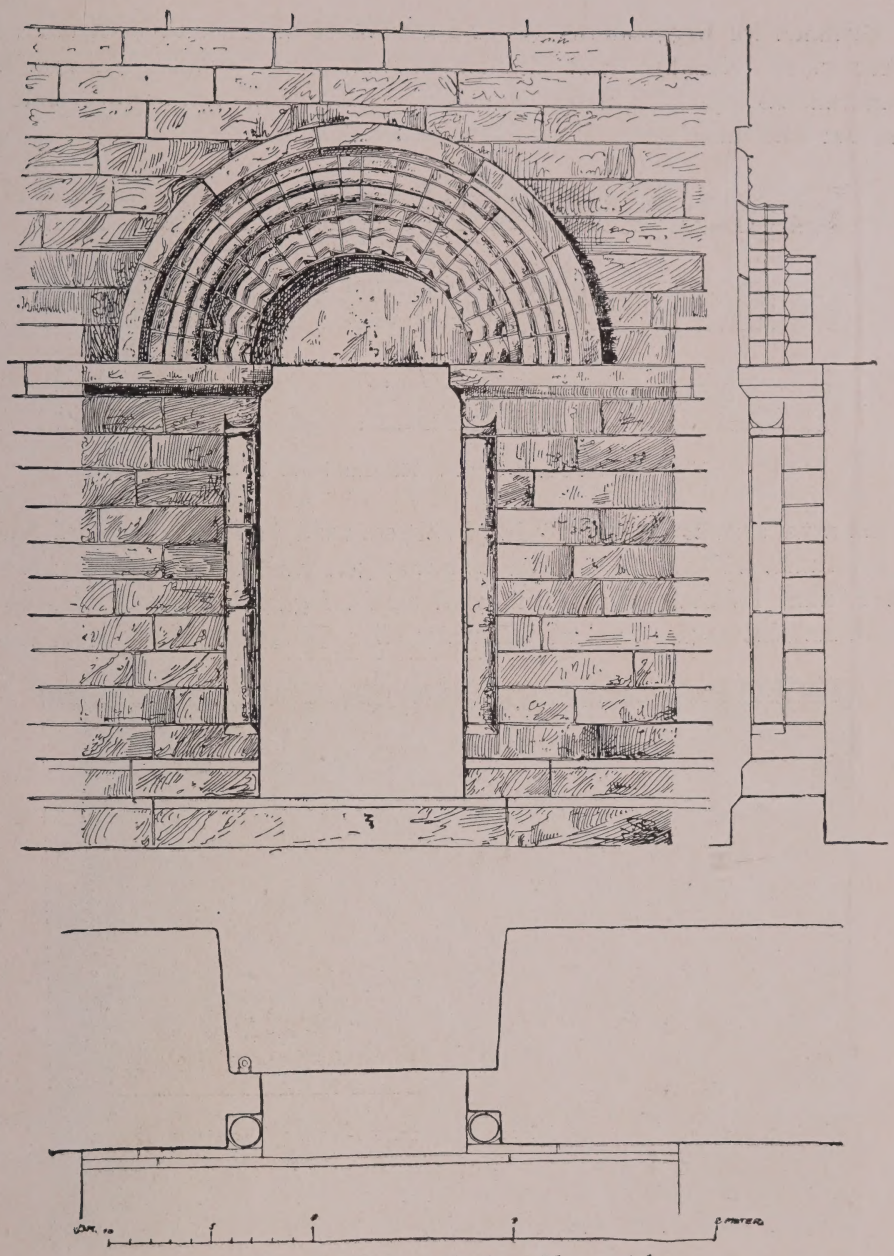

Fig. 28. Skalunda kyrkas södra portal.

nom en senare tillbyggnad förändradt, och jag har icke varit i tillfälle att företaga några gräfningar för att konstatera dess form. Skalunda kyrkas nuvarande kor, som är uppfördt af gråsten och icke i förband med långhuset, torde hvila på det ursprungliga korets grund, och detta har då, i likhet med Häggesled haft rak afslutning i öster.

Grunden för byggnaderna består i allmänhet af stora kullestenar, i vissa kyrkor (t. ex. Husaby) utan sammanbindande bruk, hvarför murarna under århundradenas lopp ofta ändrat läge och fara för deras sammanstörtande förelegat, om icke medeltidens starka bruk hållit dem samman.

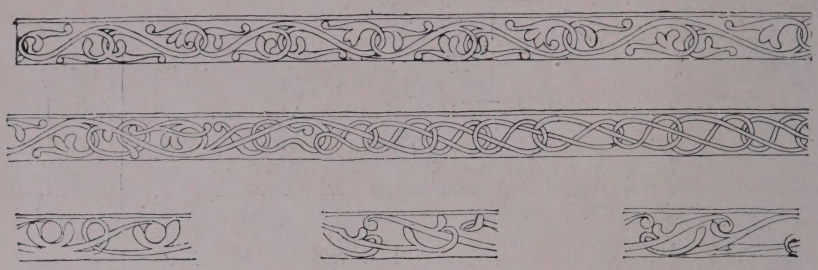

Fig. 29. Skalunda kyrka. Hammarband å koret.

Murarna, som äro väl uppförda på sätt som vid beskrifningarna af Husaby och Gösslunda anförts, ha troligen ursprungligen varit oputsade. Stenblocken ligga i tunnt kalkhaltigt murbruk med smala fogar. Någon kvaderrits har icke kunnat iakttagas hvarken i Husaby eller Gösslunda före de senaste re-

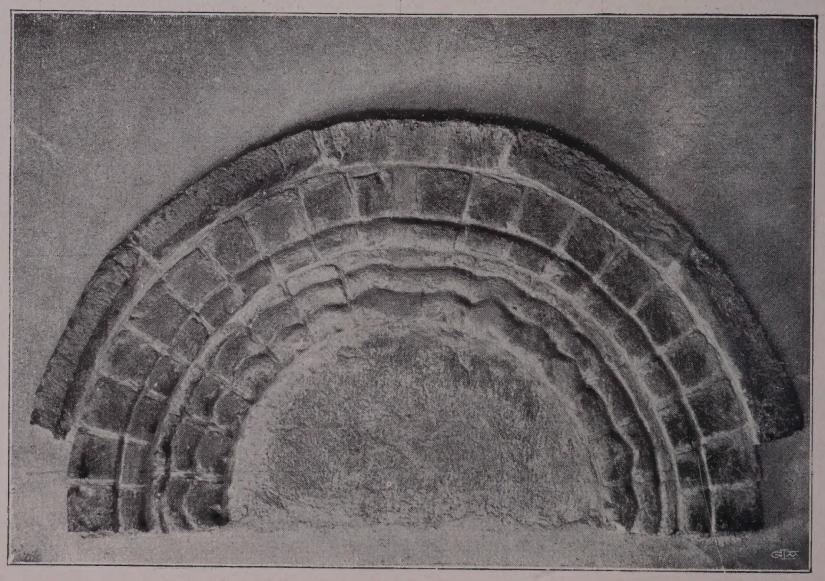

Fig. 30. Häggesleds kyrka. Tympanon till södra portalen.

staureringarna, hvilka kyrkor då voro de enda inom gruppen, som ännu hade sina yttermurar bevarade i ursprungligt skick. Skalunda har en gång varit putsad, och Marum är det ännu i dag. Husaby är nu delvis ommurad, och Gösslunda har fått sina fogar cementerade. Långhusets östra gafvelröste har

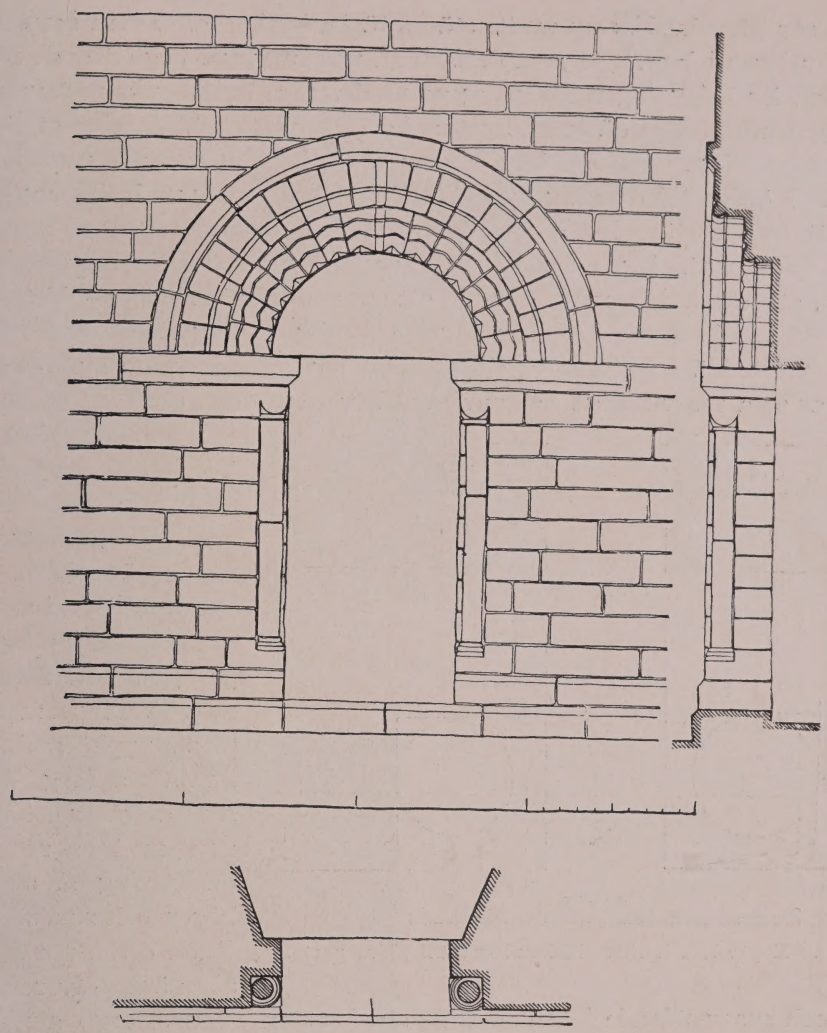

Fig. 31. Häggesleds kyrkas södra portal.

varit klädt med en skoning af bräder, som rests från det underliggande kortaket och på hvilken sedan en spånklädnad fastspikats. Denna detalj, som nyligen blifvit påpekad af arkitekt Roland[1]) har till uppgift att för snö och väta täta fogen mellan den vertikala stenmuren och det tillstötande taket.

Kyrkornas inre utseende under den äldsta tiden kunna vi numera icke med bestämdhet fastslå, då samtliga under tidernas lopp flera gånger blifvit förändrade. Troligen hafva dock väggarna invändigt varit putsade ända upp till murkrönet, på hvilket takresningen hvilat eller endast öfverslammade. Den inre öfvertäckningen har i äldsta tider icke utgjorts af de ålderdomliga

[1]) ROLAND, Spånklädda stenväggar i romanska kyrkor (i manuskript).

ribblösa sandstenshvalf, som nu flerstädes täcka kyrkorna. Detta bevisas däraf, att hvalfven i Husaby kyrka dölja flera ursprungliga, högtsittande fönster, hvilka vid hvalfslagningen blifvit igenmurade, men senare vid restaureringen ånyo uppbrutna. Om däremot kyrkan haft ett platt trätak, eller om takstolarna varit synliga nedifrån, kan icke med för handen varande material konstateras. I öfriga till denna grupp hörande kyrkor föreligger heller ingen möjlighet att med bestämdhet afgöra denna fråga. Dock synas gaflarnas i allmänhet mindre väl lagda innersidor, som från vindarna kunna undersökas, tyda på, att dessa icke varit afsedda att ses nedifrån kyrkan. — Yttertaket, som är ett sadeltak och icke har någon ansenlig resning eller brant fall, har troligen varit klädt med spån eller bräder lagda på förvandring. Skalunda kyrka har sina ursprungliga hammarband bevarade (fig. 29).

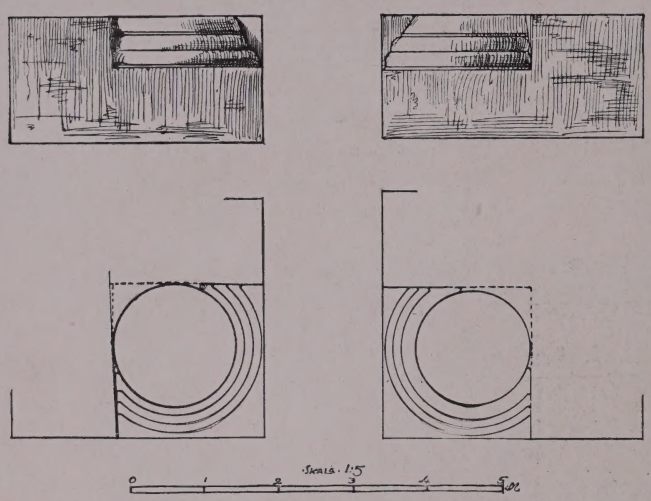

Fig. 32. Häggesleds kyrka. Kolonnbaser till södra portalen.

Hufvudportalens plats är å södra sidan nära västra gafveln. I Skalunda och Häggesleds kyrkor äro dessa utformade med en i sandsten huggen omfattning[1]) (fig. 30—32), med kolonetter med tärningformade kapitäl, uppbärande skråkantade anfangslister, på hvilka hvilar ett tympanon med en rundbågig omfattning af sicksackbågar och rundstafvar[2]). Båda dessa portaler äro så nära öfverensstämmande och ensamstående i den samtida stenkonsten i landskapet, att de förmodligen ha ett gemensamt ursprung. I Husaby och Marum äro sydportalerna icke i sitt ursprungliga skick. I den förstnämnda förekommer emellertid äfven portal i norr. Denna, som har varit synnerligen enkel med rak öfverliggare och utan skulpterad omfattning, är nu igenmurad. — Skalunda, Häggesled och Marum ha dessutom haft portaler i väster. I Skalunda (fig. 33) är dess öfre del numera förstörd genom ett fönster från nyare tid, hvilket fortsätter portalöppningen. Att denna dock är ursprunglig framgår däraf,

[1]) Häggesleds portal är rekonstruerad med hjälp af fotografier, fig. 26 och bevarade detaljer, af hvilka några påträffats i den ofvan omtalade landsvägsbron.

[2]) Något spår af yttre bemålning har jag icke kunnat konstatera å någon af Kinnekulletraktens sandstenskyrkor, men däremot å ett fönster med huggen sandstensomfattning i Björsäters kyrka, Kinne Hd, hvilken är uppförd af gråsten och yngre än sandstenskyrkorna.

att sockeln under sidoposterna är girad, samt att anfangslisterna äro bevarade på sina platser. Att äfven Häggesleds kyrka haft portal i väster framgår af en teckning i Peringskölds Monumenta från år 1671 (fig. 27). Den enda kyrka, som har denna västra portal väl bevarad är Marum (fig. 34). Denna är nu visserligen igenmurad och dold af ett senare tillbyggdt trätorn, men dess utformning framstår dock fullt tydligt och öfverensstämmer med de bevarade delarna af dess motsvarighet i Skalunda samt å teckningen af Häggesled.

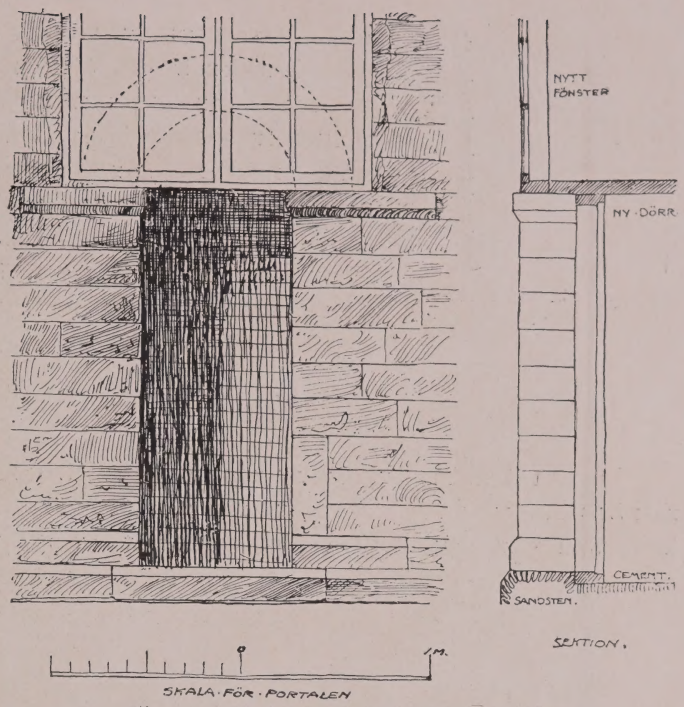

Fig. 33. Skalunda kyrkas västra portal.

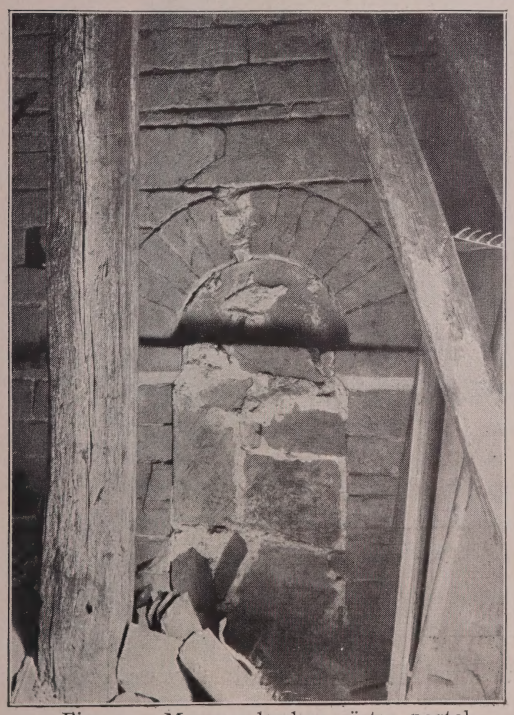
Fig. 34. Marums kyrkas västra portal.

Af de ursprungliga fönster, som bevarats till våra dagar, kunna vi konstatera fönsterplaceringen inom denna grupps kyrkor.

I öster ofvanför altaret, vare sig kyrkan har apsidal afslutning som Husaby eller rak altarvägg som Gösslunda, var ett mindre fönster anbragt. I långhusets södra mur, öster om portalen voro, beroende på kyrkans storlek, ett till tre fönster placerade nära murkrönet. På samma sätt voro fönstren i koret placerade. Husaby kyrka, som på grund af sin storlek afviker från öfriga till gruppen hörande kyrkor, har äfven ursprungligen haft fönster i norra muren. Ännu äro bevarade i långhusets södra mur två

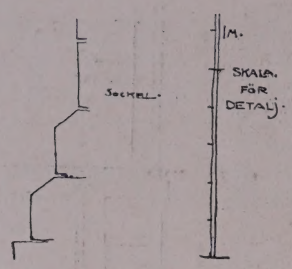

Fig. 35. Skalunda kyrkas sockel.

och i dess norra tre fönster samt i korets norra mur ett. I söder är ett större fönster från efter-romansk tid, hvilket troligen förstört det ursprungliga. Å teckningen från 1671 öfver Skalunda kyrka ses ett liknande fönster i korets södra mur. — Fönstren voro rundbågiga med invändigt starkt skrånande nisch. I Gösslunda är fönstrets ljusöppning bragt i murens ytterlif, i Husaby däremot är den indragen i muren samt har en yttre omfattning af sandsten.

2.

Den med denna arkitekturgrupp sammanhängande skulpturen, hvars karaktäristika vi funnit å en ornerad sten, tillhörande Gösslunda kyrkas kor, är ej skulptur i egentlig mening, utan närmar sig gravyren. Bildernas kon-

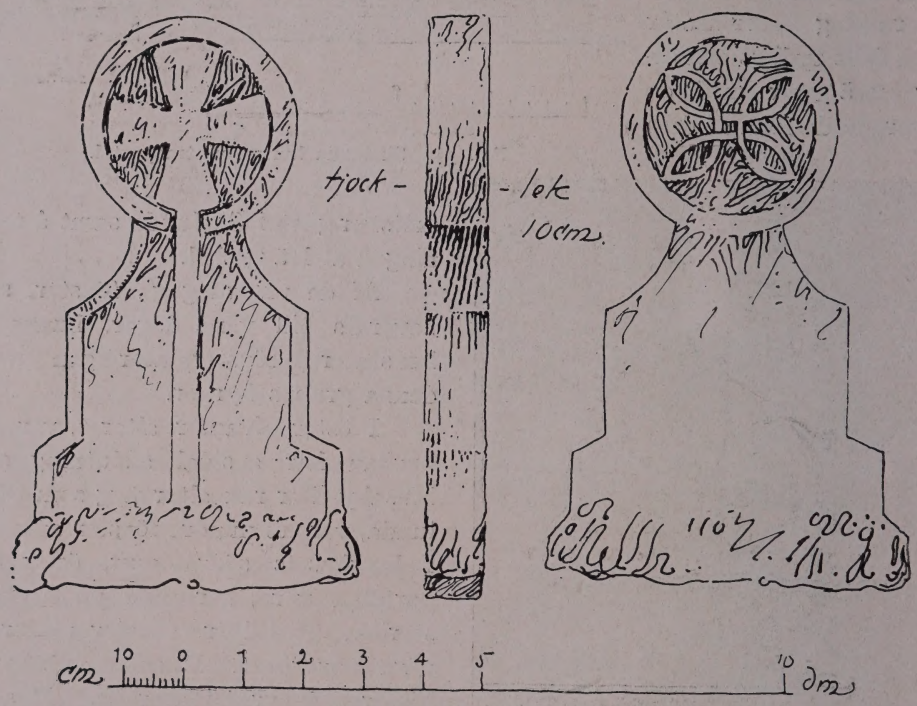

Fig. 36. Kinne-Klefva kyrka. Grafvård.

turer äro endast inhuggna i stenen, utan att stenmästaren sökt åstadkomma någon relief genom borthuggande af ytorna rundt omkring figuren. Nära i släkt med den till den arkitektoniska utsmyckningen hörande stenen i Gösslunda är en grafvård från Häggesleds kyrka och en grupp dopfuntar.

Fig. 37. Häggesleds kyrka. »Kung Hägges graf.»

Grafvården å Häggesleds kyrkogård[1]) (fig. 37, 38), som traditionellt benämnes »Kung Hägges graf», är mig veterligt utan motstycke i vårt land och utgöres af tvenne gafvelstenar och en mellanliggande, delvis defekt »locksten», som dock är för smal för detta ändamål. Gafvelstenarnas form är utvecklad ur den i äldre dylika grafvårdar, t. ex. den märkliga grafkistan från Husaby från 1000-talets midt (fig. 2), vanliga triangulärt formade gafvelstenen. Den

[1]) Jfr LINDQVIST, Den hel. Eskils biskopsdöme, s. 62. — FISCHER, Engelsk influens på den västgötska skulpturen omkr. år 1100 i *V. F. T.* 1918 *s.* 82.

ena, som visar en äldre typ, har upptill i relief ett kors inom en cirkel, medan ytan därunder utfylles af konturtecknade ornament. Den andra, som icke är ornerad, krönes af ett kors, hvars armar brutit sig ut ur cirkeln, på sätt som senare blef vanligt å grafkistornas gafvelstenar (jfr Olof Skötkonungs föregifna

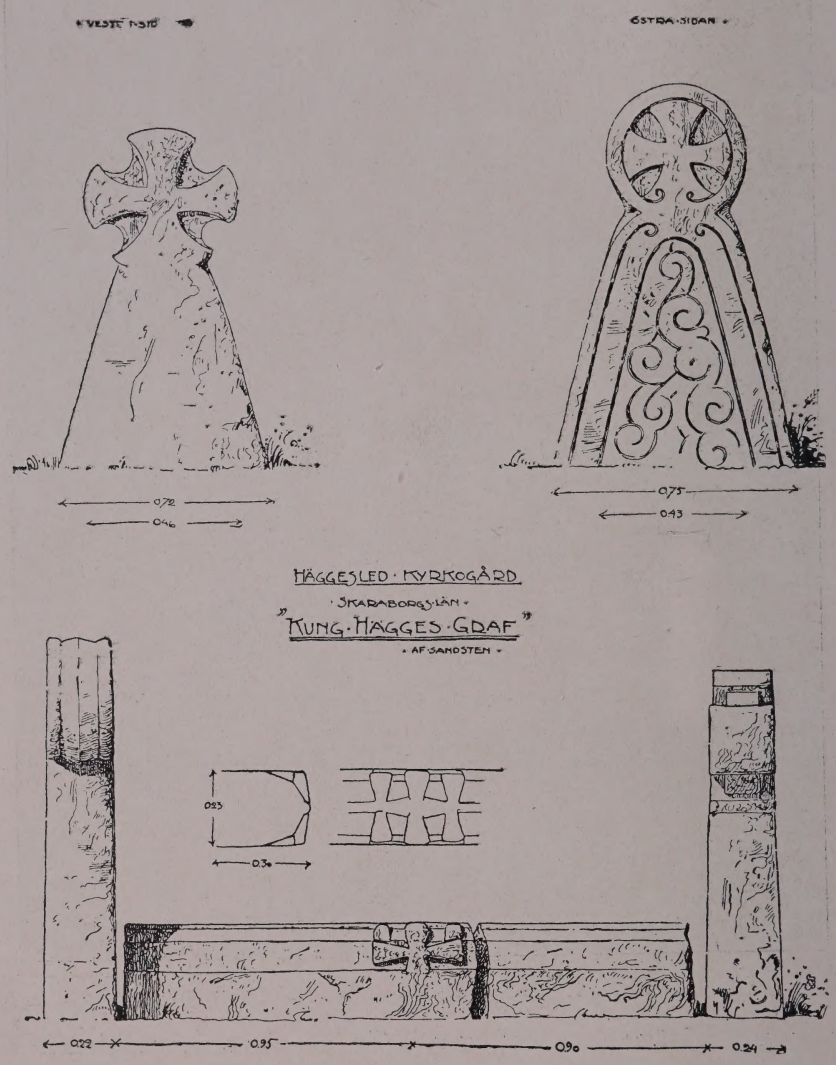

Fig. 38. Häggesleds kyrka. »Kung Hägges graf».

graf å Husaby kyrkogård, fig. 54—56). »Kung Hägges graf» utgör alltså ett förbindelseled i utvecklingen från den äldsta Husabykistan (fig. 2) till den märkliga »kungagrafven» (fig. 54—56).

En efterbildning af denna grafvård har tydligen det monument varit, af hvilket tvenne sidohällar finnas bevarade å Kinne-Klefva kyrkogård (fig. 36).

Till denna grupp måste man också hänföra ett liknande grafmonument från Forshems kyrka, af hvilket numera endast korset till en sidohäll återstår, (fig. 39). På detta kors äro inhuggna konturerna af ett fyrpass, i hvilket en cirkel är flätad.

Dopfuntarna, som tillhöra samma skulpturgrupp som ofvan omnämnda grafvård, äro åtta och tillhöra kyrkorna i Götene, Kinne hd., (fig. 41), Hangelösa (fig. 40, 46) och Ofva, Kinnefjärdings hd., Böja, Valle hd., (fig. 42, 43) Synnerby, Skånings hd., (fig. 44), Gösslunda (fig. 47) och Råda, Kållands hd[1]). Samtliga funtar äro med mejsel uthuggna i sandsten och utgöras af ett cylindriskt kar, som hvilar på en låg, något vidare fot, i form af en kolonnbas med tvenne rundstafvar. Af dessa funtar ha endast de i Götene och Gösslunda sin fot bevarad.

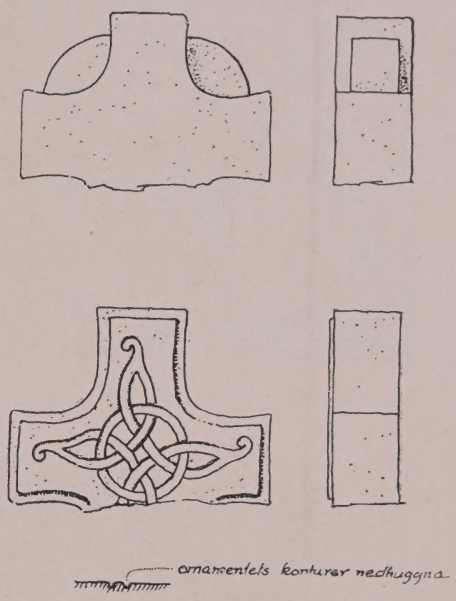

Fig. 39. Forshems kyrka. Grafvård.

Alla dessa sju dopfuntar äro emellertid icke fullt enhetligt utförda. Götene-, Böja-, Hangelösa- och Synnerbyfuntarna äro nämligen ornerade å skålen, de öfriga helt släta. Orneringen utgöres af smala fält, hvilka å Götene- och Synnerbyfuntarna, äro upptill afrundade, å funten från Hangelösa äro fälten äfven nedtill afrundade. Utmed skålens kant löper en flätning. Fälten äro fyllda med ornamentala figurer: olika sorters flätningar, ringkedjor, stafkors, drakslingor, vegetabila rankor och geometriska figurer. All kroppslig figurframställning däremot saknas. Utsmyckningen är rent ornamental.

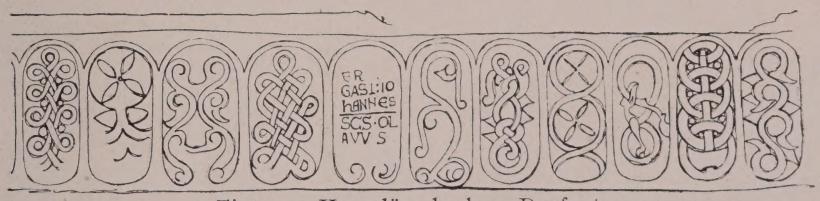

Fig. 40. Hangelösa kyrka. Dopfunt.

Huru denna typ senare utvecklats i södra Västergötland visar funten från Månstads kyrka (fig. 45).

Liksom å Gösslundastenen och grafvården på Häggesleds kyrkogård äro ornamenten endast konturtecknade, på sina ställen med en ytterst svag an-

[1]) Om denna dopfuntsgrupp se FISCHER, Engelsk influens på den västgötska skulpturen omkring år 1100 i *V. F. T.*, *1918* s. 75.

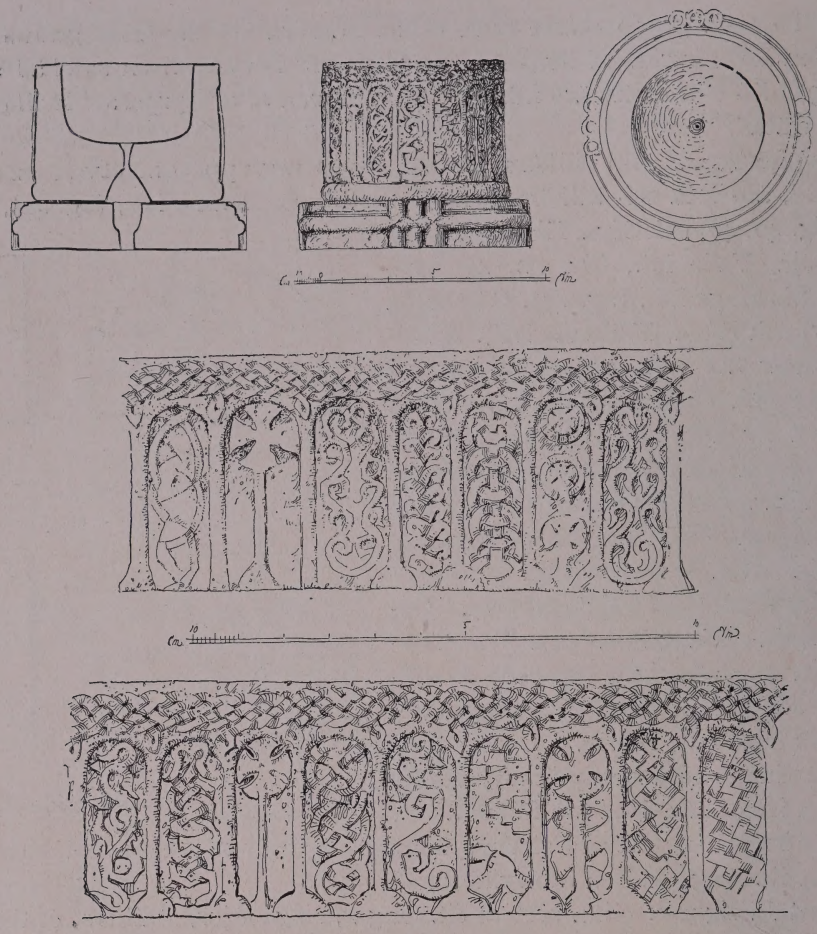

Fig. 41. Götene kyrka. Dopfunt.

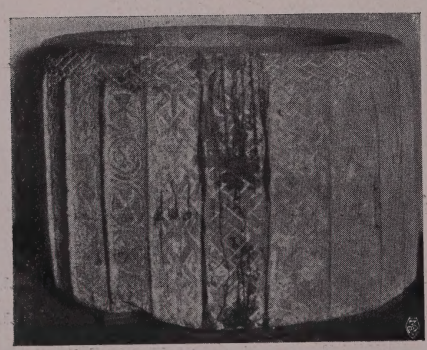

Fig. 42. Böja kyrka. Dopfunt.

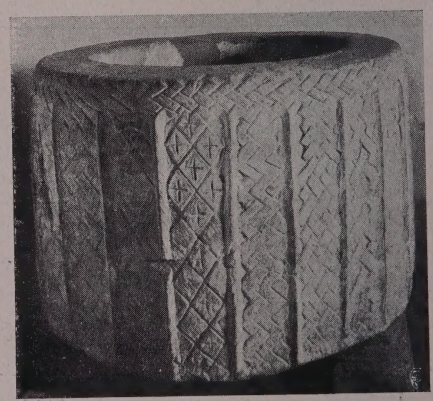

Fig. 43. Böja kyrka. Dopfunt.

Fig. 44. Synnerby kyrka. Dopfunt.

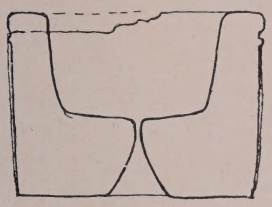

Fig. 46. Hangelösa kyrka. Dopfunt.

Fig. 45. Månstads kyrka. Dopfunt.

Fig. 47. Gösslunda kyrka. Dopfunt.

tydning till relief. Denna teknik visar alltså samhörighet i tiden mellan de ofvannämnda skulpturverken och denna dopfuntsgrepp. Förut har påvisats sammanhanget mellan Gösslundastenen och den första gruppen af sandstenskyrkorna.

Af detta framgår alltså, att såväl dessa kyrkor som de här behandlade skulpturverken äro alster af en gemensam strömning, som gjort sig gällande i Västergötland vid en viss tidpunkt.

GRUPP II.

I.

Den andra gruppen af Västergötlands sandstenskyrkor, till hvilken hör Gösslunda kyrkas andra och Kinne-Vedums kyrkas första byggnadsskeden, omfattar dessutom Söne, Kållands hd. (fig. 48) och Asklanda, Kullings hd. (fig. 52), delar af Skara domkyrka, samt Hasslösa märkliga, nu tyvärr raserade kyrka i Kinnefjärdings hd. Det kan dock vara tvifvel underkastadt, huruvida sistnämnda kyrka verkligen kan hänföras till denna grupp. De fotografier, som en för de kyrkliga arkitekturminnesmärkena synnerligen intresserad person på 1890-talet tagit af kyrkan, gifva vid handen, att denna, som emellertid icke hade sitt korparti bevaradt i ursprungligt skick, i sina äldsta delar var synnerligen omsorgsfullt uppförd med stenarna lagda i regelbundna och lika höga skiftesgångar liksom i öfriga hithörande kyrkor. Stenarnas mått öfverensstämde, af bevaradt byggnadsmaterial att döma, med dem i Gösslunda och Kinne-Vedum. Men om sockel ursprungligen funnits, är för närvarande omöjligt att afgöra. Det framgår nämligen icke af fotografierna, på hvilka ett högt gräs döljer murarnas nedersta skift. Ej heller har jag på platsen för den gamla kyrkan kunnat finna någon rest af en sockelsten. I den nya på annan plats uppförda kyrkan, som delvis är byggd af material från den gamla, finnes ej heller någon sockelsten af sandsten, hvarför man icke kan draga någon slutsats, om sockels befintlighet å Hasslösa gamla kyrka. Det som gör, att jag dock kan räkna denna kyrka till samma grupp som Gösslunda, är de i plattreliefteknik utförda skulpturer, som varit insatta i den gamla kyrkans murar och nu äro öfverförda till den nya, där de äro inmurade, ganska svårtillgängliga, högt upp i tornet. Dessa röja nämligen genom den teknik, hvarmed de äro utförda samt genom valet af motiv för bildframställningen en så stor släktskap med de skulpturer, som kunna sammanföras med portalen och reliefen i Gösslunda, att man måste datera dem till samma tid. Att åtminstone en af dessa stenar ursprungligen varit afsedd för kyrkans murar, framgår däraf, att den är en hörnsten med bildframställning på två sidor.

Fig. 48. Söne kyrka från sydöst.

Kyrkorna till denna grupp utgöras i plan af rektangulärt långhus med lägre och smalare kor, i Kinne-Vedum, Hasslösa och Asklanda[1]) försedt med ap-

[1]) Kyrkans plan är afbildad i *M. Bl.*, 1895, s. 22.

sidal afslutning, i de öfriga med rak altarvägg[1]). I Gösslunda förekommer dessutom ett torn i väster, hvilket är samtida med långhuset och ligger i förband med detta. Proportionerna mellan de olika byggnadsdelarnas längd, bredd och höjd äro ungefär desamma som i föregående grupp. Den synnerliga omsorg, med hvilken murarna blifvit lagda och den arkitektoniska planen utförd, som vi funnit i föregående grupp, återfinna vi äfven i denna. Det röjer nämligen en byggmästare, som är skicklig och van vid stenens behandlande och murande.

Grunden består af stora kullerstensblock och är i regel mindre omsorgsfullt lagd än kyrkans öfriga murverk. Detta, som är väl uppfördt på sätt som vid beskrifningarna af Gösslunda och Kinne-Vedum anförts, har med all sannolikhet icke varit putsadt. Stenblocken ligga i tunnt kalkhaltigt murbruk med smala fogar. Någon utvändig kvaderrits har icke kunnat iakttagas på de kyrkor, som ha sina yttermurar i ursprungligt skick. Långhusets östra gafvelröste har varit klädt med en skoning af bräder med påspikade spån, liksom i föregående grupp. Härigenom förklaras på ett fullt tillfredsställande sätt vissa detaljer i Söne kyrkas byggnad, inför hvilka jag länge stått frågande. Kyrkan är nämligen i allmänhet ytterligt omsorgsfullt och regelbundet uppförd, hvilket redan år 1671 märktes af den bekante forskaren Johan Hadorph och föranledde honom att i sina reseanteckningar nedskrifva: »huggne stenen ähr så väl norr öster och väster slättat, och vinkelrätt huggen, dher till medh nätt upmurat, att väggen ståår, såsom vore en steen alltsammans». Ett undantag från denna regelbundenhet visar dock långhusets östra gafvelröste, som är uppfördt af temligen grofhuggen sandsten, liksom fallet brukar vara med den sten, som är vänd mot vindar och icke är afsedd att synas. Muren är dessutom till sin öfre del indragen från det undre murlifvet, så att en ungefär 10 cm. bred afsats bildats i samma höjd som kormurarnas krön. Denna afsats börjar emellertid först som kormurarnas krön. Denna afsats börjar emellertid först c:a 50 cm. från gafvelns norra och södra hörn, hvarigenom en hörnmäklare bildas af 50 cm. bredd, 60 cm. höjd och ett spång från gafvelröstets lif af 10 cm. Denna hörnmäklare verkar som en tinne, men vid närmare undersökning finner man att språnget icke har någon genom muren gående fog, utan att de stenar, som bilda hörnet, äfven sträcka sig ett godt stycke in på gafvelröstets lif. Denna anordning med indragning af murlifvet måste ha varit afsedd att upptaga en bräd- och spånbeklädnad, af samma art som ofvan påpekats rörande den föregående gruppen.

Kyrkornas inre utseende under den äldsta tiden kunna vi för närvarande äfven inom denna grupp icke med bestämdhet fastslå. Väggarna ha sannolikt varit putsade, eller möjligen endast öfverslammade. Den inre öfvertäckningen har varit platt trätak eller också ha takstolarna varit synliga nedifrån kyrkan. Hvalfven äro, där sådana förekomma, icke ursprungliga. Troligt är dock, att kyr-

[1]) Hasslösa kyrkas ursprungliga utseende framgår af en teckning i Peringskölds Monumenta och koret har här apsidal afslutning i öster.

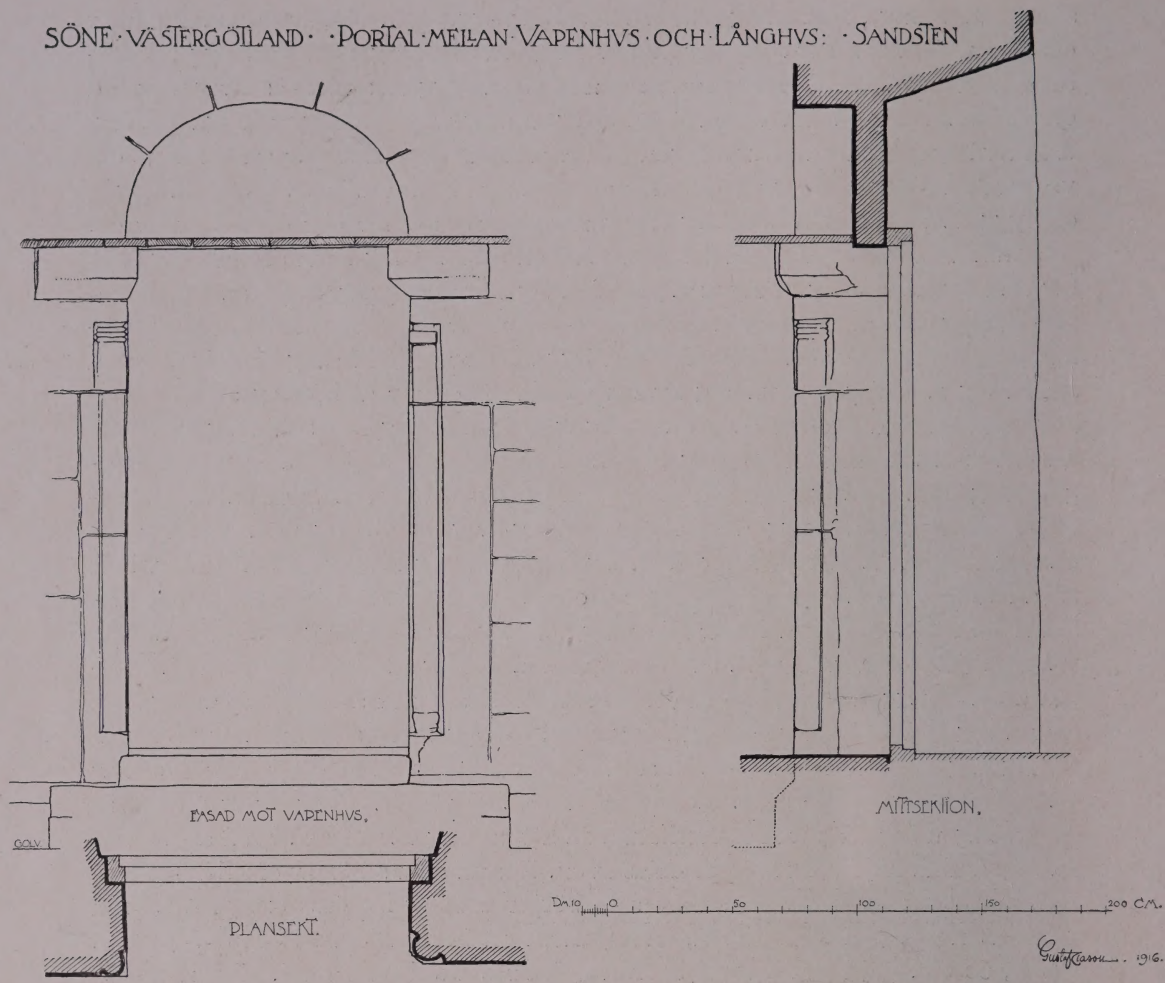

Fig. 49. Söne kyrkas södra portal.

korna täckts af ett platt trätak. Äfven inom denna grupp äro nämligen gaflarnas innersidor i allmänhet alltför illa uppförda och med ojämna ytor, på hvilka aldrig spår efter ursprunglig puts kunnat anträffas; och kunna alltså icke vara afsedda att ses nedifrån kyrkan. — I Söne kyrka är emellertid koret täckt af ett ursprungligt tunnhvalf, muradt af små sandstenar och stenflis samt upptill afplanadt, så att svicklarna mellan hvalfvet och korets murar utfyllts med sten och bruk. Härigenom bildas ett fast golf. Rummets väggar äro omsorgsfullare behandlade än som brukar vara vanligt. — I gafvelröstet finnes ett fönster af små mått med i sandsten huggen omfattning. Fönstret har varit tudeladt af en kolonett, men denna har senare borttagits. Dörröppningen mellan långhusets vind och detta rum ofvanför korets hvalf har märken efter bomhål på innersidan och tre trappsteg leda från densamma ned till golfvet. Allt visar,

att detta lilla rum ingått i den ursprungliga anläggningen, men hvad det haft för en mission att fylla, kan jag icke med bestämdhet uppgifva, ej heller hur man kommit dit från koret. Möjligen har en trappa gått i södra muren, nära långhuset. Ett litet ursprungligt å korets södra sida invid hörnet mot långhuset placeradt fönster, som ses å teckningen från 1671 i Peringskölds Monomenta, och af hvilket man ännu kan se spår i de nuvarande murarna, ger anledning till en dylik förmodan, men några spår af en sådan trappa har jag icke kunnat konstatera.

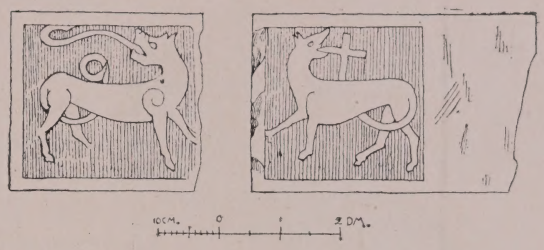

Fig. 50. Hasslösa kyrka. Stenrelief.

Yttertaket utgöres liksom i föregående grupp af ett enkelt sadeltak med låg resning, troligen från början täckt med spån. Ett ursprungligt hammarband med skulpterade ornament finnes i Kinne-Vedum kvar å korets norra sida. I norr och å apsiden finnas äfven ursprungliga takfotsplankor med skulpterade figurer.

Hufvudportalen, hvars plats fortfarande är på södra sidan nära västra gafveln, är alltid utsmyckad med i sandsten huggen omfattning. Denna omfattning är emellertid icke likartadt utformad i de olika kyrkorna. I Söne, hvars portal (fig.49) delvis är dold af vapenhusets innertak, utgöres denna af en förenkling af Skalunda och Häggesleds kyrkors portaler. Dörröppningen

Fig. 51. Hasslösa kyrka. Stenrelief.

flankeras nämligen här af tvenne kolonetter, uppbärande skrånande anfangslister, på hvilka hvilar ett tympanon med rundbågig omfattning. — Gösslunda kyrkas portal (fig. 8) däremot visar ett nytt inslag med sitt skulpterade tympanon och sin rika omfattning. Kyrkan visar äfven i andra afseenden ett brott mot den af den förra gruppens byggmästare skapade traditionen, hvilken däremot följts i Söne och Asklanda, nämligen att endast å hufvudportalen koncentrera den dekorativa utsmyckningen. I Gösslunda äro nämligen äfven i murarna insatta figurframställningar i relief. Samma förhållande hafva äfven varit

rådande i Hasslösa gamla kyrka. Här har nämligen i en ursprunglig hörnkedja varit insatt en med reliefer prydd hörnsten (fig. 50), som visar i plattrelief å stenens ena sida ett mot höger vändt fyrfotadjur, som håller svansen mellan benen, hufvudet är bakåtvändt och ur gapet sträckes en lång tunga. Å stenens andra sida framställes likaledes ett fyrfotadjur, vändt mot vänster, svansen, som är sträckt mellan benen, afslutas upptill af ett kors, om hvars ena arm djuret biter. En annan sten, hvars ursprungliga plats är okänd, framställer i samma reliefteknik tvenne mot hvarandra ställda drakar, af hvilka den högra är bevingad (fig. 51). — Från öfriga hithörande kyrkor känner jag ingen dylik reliefutsmyckning. Ej heller äro deras portaler i sitt ursprungliga skick. — Bruket att äfven i kyrkornas västra gafvel anbringa en portal, hvilket vi funno karaktäristiskt för den föregående gruppens kyrkor, torde äfven hafva fortlefvat i denna grupp. Visserligen är det såväl i Söne som i Hasslösa omöjligt att konstatera tillvaron af en ursprunglig västportal, enär i senare tid torn tillbyggts och då vanligen en större öppning brutits upp i muren. I Gösslunda finnes emellertid i tornets västra mur en dörr. Dennas öfre del är visserligen förstörd genom ett senare fönster. Att den dock är ursprunglig framgår däraf att sockeln under dess norra sidopost från början är girad. — I Asklanda kyrka, som ännu till för helt kort tid sedan stod ganska intakt hvad exteriören beträffar och var ett förträffligt prof på romansk byggnadskonst, har nu ett torn byggts till vid västra gafveln. Före denna tillbyggnad fanns emellertid ingen ursprunglig portal i väster, men däremot en i norr, motsvarande hufvudportalen i söder. Den var dock synnerligen enkel —liksom dess motsvarighet i Husaby — utan skulpterad omfattning och med rak öfverliggare (fig. 52).

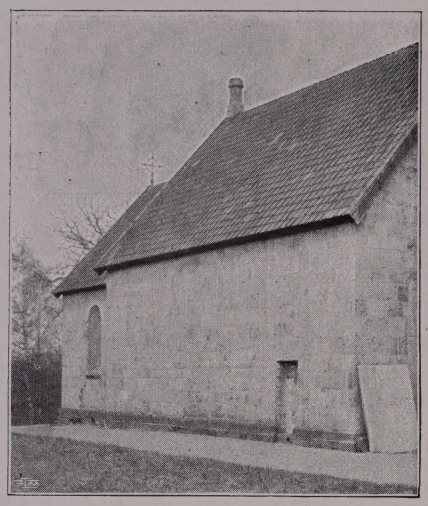

Fig. 52. Asklanda kyrka från norr.

Fönstrens läge har förmodligen varit detsamma, som vi kunnat konstatera beträffande den föregående gruppen,

Fig. 53. Hasslösa kyrka. Fönsteromfattning.

ehuru vi i denna icke ha några sådana bevarade på sina ursprungliga platser i den egentliga kyrkan. Att fönster endast i undantagsfall förekommit i norr visar Asklanda kyrka, som ännu i dag saknar dylika i långhusets norra mur. Förutom det ofvan omtalade fönstret i östra gafvelröstet i Söne kyrkas kor ha vi endast ett bevaradt i Kinne-Vedum och två i Skara domkyrkas torn (fig. 12). Dessa senare ha ljusöppningen placerad i murens ytterlif liksom fönstret i Söne. Fönstret i Kinne-Vedum som är placeradt i apsidens östmur, är litet och rundbågigt samt har en utåt och inåt skrånande omfattning. Från Hasslösa gamla kyrka är dessutom öfverstycket till en i sandsten huggen fönsteromfattning (fig. 53), som visar att denna kyrka varit synnerligen rikt smyckad. Fönstret, hvars ljusöppning varit indragen i muren med en utvändigt skrånande omfattning, har varit rundbågigt afslutadt. Öfver bågen är en Majestas Domini-framställning med Kristus sittande på en tron samt hållande i sin vänstra hand en bok, medan den högra är välsignande uppräckt. Vid hans fötter tvenne knäböjande figurer i sida kläder och med långt hår. Af dessa håller den ena ett stafkors, den andra ett kvastliknande föremål. Tekniken, i hvilken denna omfattningssten är utförd, visar en mera utvecklad relief än de öfriga figurstenarna i Hasslösa, hvarför denna kyrkas byggnad bör ha tillkommit i en brytningstid.

2.

Den skulpturgrupp, som sammanhänger med dessa kyrkor, och hvars karaktäristika öfverensstämma med de i portalen i Gösslunda samt de å relieferna i denna och Hasslösa kyrkor påvisade tekniska egenheterna, har en mera utbildad skulptural hållning med reliefen i två plan.

Till denna grupp höra ett antal grafmonument, som utgöras af tvenne gafvelstenar med en kista emellan, bestående af sidohällar, på hvilka en »locksten» med trefasad yta hvilar. I de flesta fall äro dessa grafmonument icke kompletta — än saknas gafvelstenarna, än lockstenen, än finnes endast den ena eller båda gafvelstenarna än endast en sidohäll bevarad. En enklare form af dessa grafmonument utgör också den stora grupp, som träffas på kyrkogårdarna i Gudhems och närliggande härader, och hvilka kunna sammanföras under stenmästaren Haralds namn[1]) — denne har nämligen signerat ett flertal af dessa grafvårdar, hvilka alla sakna gafvelstenar.

Den märkligaste af dessa större grafmonument är den, som går under namn af »Olof Skötkonungs graf» och finnes å Husaby kyrkogård. Den är nu felaktigt uppställd, i det att korset, som tillhör den västra gafvelstenen är placeradt å den östra, medan det hithörande korset med ett stort antal fragment

[1]) Afbildade i HILDEBRAND, Sv. med. III, s. 420. — TORIN, Västergötlands runinskrifter, s. 28, n:r 112.

af grafstenar hamnat i Statens historiska museum. Dessutom äro på sina ställen mindre stycken afslagna, men som helhet utgör denna vård ett vackert prof på den äldre kristna tidens sepulchralkonst i vårt land[1]) (fig. 54—56).

Grafven utgöres, som ofvan påpekats, af en kista med gafvelstenar. Dessa krönas af ett ringkors, å hvars horisontala armar är inhuggen en senare inskrift.

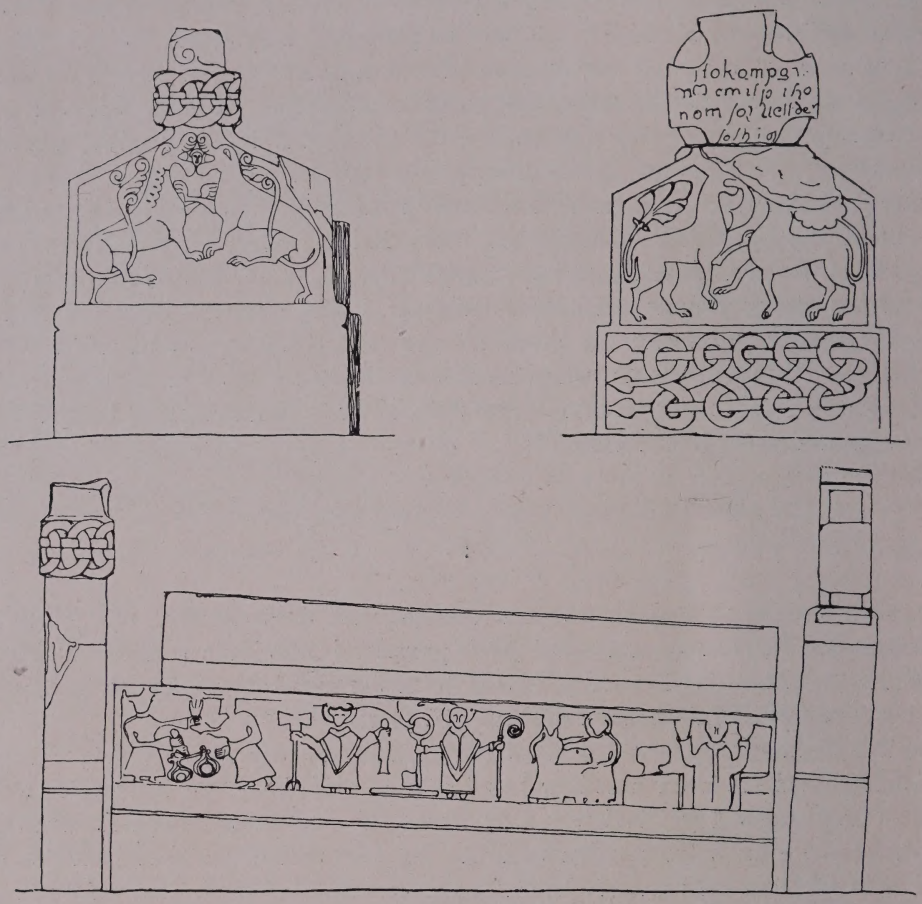

Fig. 54. Husaby kyrka. »Olof Skötkonungs graf.»

Under korset är ett tjockt band med ringkedja och genomträdda band. Själfva gafveln prydes af reliefer i platteknik. Å den västra stenen framställas tvenne mot hvarandra ställda lejon med manar och långa svansar, som upptill

[1]) Redan på 1600-talet var emellertid grafmonumentet uppställdt som nu. Detta framgår af sticket i Dahlbergs Suecia, som tydligen återgår på å stället gjorda teckningar. Säve, som år 1862 reste i dessa trakter ritade af grafven, men å denna teckning saknas t. o. m. det ännu bevarade korset. Samma är förhållandet med Welins teckning från år 1888. SÄVES reseberättelse 1862 i *Ant. tidskr.* II, s. 152. — TORIN, Grafstenar å Vestergötlands kyrkogårdar. *V. F. T.* I: 4—5, s. 40.

afslutas i bladform. Djuren gapa öfver ett människohufvud. Å den östra stenen, som upptill är något skadad, framställas också tvenne mot hvarandra ställda fyrfotadjur, likaledes med bladformigt afslutade svansar. Nedtill ett flätornament. Äfven å kistans sidohällar äro bildframställningar i relief, å den norra ses tvenne män, beväpnade med svärd och runda sköldar, kämpa mot hvar sin bevingad, tvåbent drake, hvars stjärt utlöper i en slinga. Å den södra sidohällen ses från vänster en man i fotsid dräkt, hållande i höger hand en våg, mot hvilken en annan man i lång dräkt kastar en sten (detta framgår tvyärr icke med önskvärd tydlighet å bilden). Med sin vänstra hand fasthåller mannen angriparens högra. Denna scen framställer S. Mikael med attributet vågen och kampen mot djävulen. Till höger härom en man med gloria, iklädd mässkrud. I sin högra hand håller han ett stafkors, nedtill afslutadt med tre klor, och i den vänstra en fisk. Tydligen en framställning af Södermanlands apostel Botvid. Till höger om honom en annan man med gloria, iförd mässkrud, i högra handen en nyckel och i den vänstra en biskopsstaf. Alltså Petrus. Vidare en otydbar scen med tvenne figurer bredvid ett altare (?), på hvilket står ett kärl (kalk?). Längst till höger ytterligare en andlig man med båda händerna uppsträckta. — På lockstenen ett stafkors.

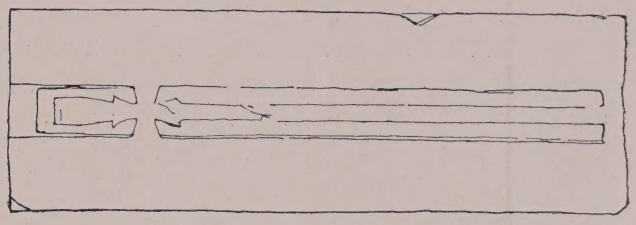

Fig. 55. Husaby kyrka. »Olof Skötkonungs graf».

Bredvid denna grafvård står en annan, som traditionellt går under namn af »Drottning Estrids graf». Denna, som är mycket enklare, är af samma typ, som den nyss skildrade, men förmodligen icke i sitt ursprungliga skick. Den västra gafvelstenen utgöres nämligen endast af en stor rå, föga bearbetad stenhäll. Äfven den andra gafvelstenen är synnerligen illa formad och visar en tydlig degeneration. Lockstenen är dock bättre huggen och har liksom den förut skildrade grafven ett stafkors i relief (fig. 57).

Fig. 56. Husaby kyrka. »Olof Skötkonungs graf».

Ett annat monument däremot, kalladt »Kettil Runskes graf», är att hänföra till samma grupp som Husaby-vården. Det har stått inom en redan under medeltiden öde kyrkogård å Ölanda herrgårds ägor (Skånings hd.) och står ännu på den s. k. kapellbacken[1]). Eric Dahlberg har i sitt Suecia-verk en bild af grafven, men denna bild är tyvärr fullständigt felaktig och visar endast

[1]) Jfr RUDBERG, Något om ödekyrkor i Skara Stift i *Julhälsningar* 1911.

en fantasibild eller minnesbild af grafvården, som här utgöres af gafvelstenar med en kista af vanlig form. Numera finnas endast de förra i behåll. Dessa, som upptill ha en korsformad afslutning, ha å själfva gaflarna i plattrelief tvenne mot hvarandra ställda fyrfota djur.

Till denna grupp af grafvårdar höra äfven tvenne grafkors från Lindärfva kyrka med figurer i relief.

En annan hithörande vård, från Saleby kyrka i Skånings hd.[1]) har endast de båda gafvelstenarna bevarade. Dessa krönas af ett kors. Under detta ett band med flätverk. Å det ena korset framställes i plattrelief ett fyrfotadjur med kors på hufvudet och ena foten sträckt mot ett träd. På det andra kor-

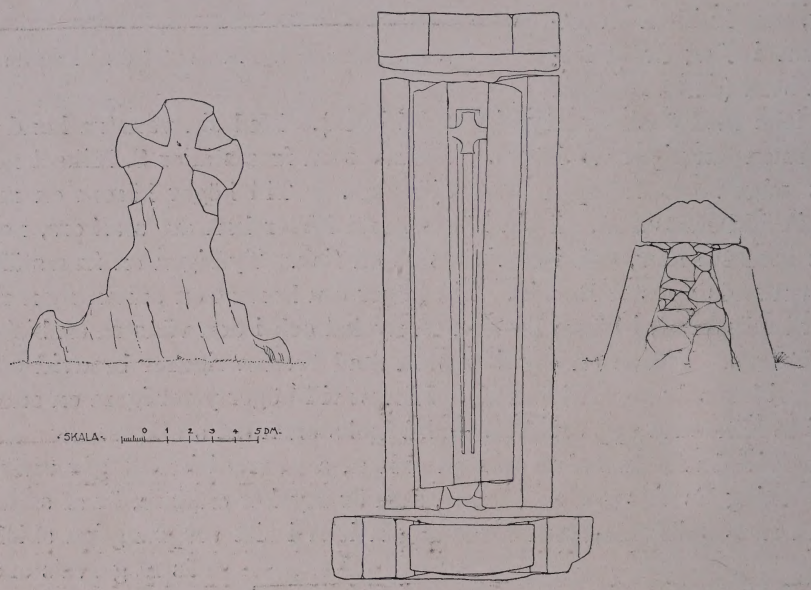

Fig. 57. Husaby kyrka. »Drottning Estrids graf».

set en otydlig scen med i midten en man med gloria kring hufvudet och den högra handen välsignande uppsträckt. Öfver mannens hufvud ett kors. Å ömse sidor en mot honom vänd figur, af hvilka den högra har en sväfvande ställning. Längst till höger en sexuddig stjärna.

Å Hofby kyrkogård i Kinnefjärding hd. finnes ytterligare en grafvård af samma grupp, och denna har en viss släktskap med den å s. 61 beskrifna Husabygrafven. Det ifrågavarande monumentet utgöres af en gafvelsten med tillhörande trefasad locksten. De öfriga delarna saknas numera. Gafvelstenen krönes af ett kors med bandflätning (fig. 58). Under korset satt en ringkedja med genomträdt band. På gafveln i plattrelief tvenne mot hvarandra ställda fyrfota djur med bladformigt afslutade svansar. Å lockstenen en band-

[1]) HILDEBRAND, Sv. medeltid III. s. 424.

flätning med genomträdda stafvar liksom å Husabygrafvens östra gafvelsten. Orneringen på Hofbymonumentets kors visar en fortlefvande tradition från Forshemskorset, medan grafvården i öfrigt söker efterbilda det på samtiden förmodligen imponerande monumentet i Husaby, utan att dock ha uppnått dettas eleganta djurstil. Hofbymästarens alster framstår i djurens slappa hållning och deras mindre normala ställning som en tydlig degeneration; och torde som sådan vara att tillskrifva en efterklangskonstnär eller — handtverkare.

Fig. 58. Hofby kyrka. Grafvård.

I södra muren af Strö kyrkas kor äro nära krönet inmurade tvenne reliefer (fig. 23, 24), af hvilka den ena (fig. 23) genom sin plattrelieftekník och motivet för bildframställningen visar frändskap med Husabygrafven. Denna långa relief torde ursprungligen ha utgjort ena sidostenen till en grafkista af samma utseende som den omtalade från Husaby, men alla öfriga delar till detta monument ha nu försvunnit[1]).

En förenkling af dessa med figurreliefer ornerade grafvar är bl. a. en graf från Gösslunda kyrka. Detta monument, som vid den undersökning, som jag år 1911 gjorde för Sveriges kyrkor, ännu var ofullständigt, i det att endast en sidosten fanns bevarad, medan locket var inmuradt som öfverliggare i södra vapenhusporten, rekonstruerades i analogi med Husabygrafvens[2]). Vid restaureringen nedtogs öfverliggaren. Senare påträffades den andra gafvelstenen, som bekräftade riktigheten af rekonstruktionen. Bland skulpturdetaljer i Forshems kyrka finnes ett helt grafmonument bevaradt med tvenne kors och en tillhörande kistformad sten med tvenne repstafvar i relief å det horisontala planet. Monument af denna art tyckas ha varit ganska vanliga, och man påträffar icke sällan på kyrkogårdarna delar däraf såsom S. Katarinae

[1]) Samhörande med denne grafvård i Strö är — ehuru från ett annat kulturområde — ett tympanon från Siene kyrka, Kullings hd., som afbildar samma ämne i nästan identisk framställning.

[2]) Fischer, Gösslunda kyrka i *Sv. K. Västergötland* I, s. 126.

kapell i Kållands hd., Hangelösa, Kinnefjärdings hd, Götene och Västerplana i Kinne hd. m. fl. Huruvida de kistformade grafstenar, som inom samma område påträffas ännu oftare, hört samman med dylika gafvelkors eller varit utan sådana, liksom Haraldus grafvårdar, kan jag icke med bestämdhet afgöra, men förmodligen ha de saknat gaflar, ty ingen sådan är bevarad å de platser, där dessa finnas.

Dopfuntsfabrikationen inom Kinnekulletraktens kulturområde måste så godt som alldeles ha legat nere, och tyngdpunkten för denna konstart flyttats till Gudhemstraktens stenbrott, där ett flertal stenmästare varit verksamma vid denna tid, bl. a. mästaren till Bolumsgruppens funtar samt den ofvannämnde Haraldus, hvilken har namngifvit sig å ett flertal grafvårdar och måste ha varit en framstående man att döma af det inflytande han haft långt fram i tiden. Hans motiv gå nämligen igen i senare tiders dopfuntsfabrikation.

Fig. 59. Kestads kyrka. Dopfunt.

Samhörande med ofvan behandlade arkitektur- och skulpturmonument från Kinnekulletrakten kan jag endast anföra en dopfunt, nämligen den, som från Kestads kyrka i Kinne hd. (fig. 59) flyttats till Västergötlands fornminnesförenings kyrkliga samlingar i Edåsa. Denna funt är af samma typ som den grupp, hvilken i föregående kapitel behandlats. Liksom å dessa funtar är skålen cylindrisk och hvilar på en låg fotplatta. Äfven i dekoren återgå vissa drag från samma funtgrupp. Skålens lif är uppdeladt i rundbågiga fält liksom å Götenefunten och utmed dess öfre kant löper en bladranka, motsvarande bandflätningen å de äldre. Figurerna, som fylla fälten, visa däremot de nya strömningar, som influera på stenmästarna, och likaså den plattreliefteknik i hvilken de äro utförda.

De rundbågiga fälten skiljas från hvarandra genom kolonetter. Inom fälten figurer: 1. Knäböjande ängel, som i händerna håller ett föremål. 2. Kristus tronande. 3. Petrus med nyckeln i handen och iförd mässkrud. 4. S. Mikael med vågskålen. 5. Fyrfotadjur med svansen slagen i en ögla om halsen. 6. Man med bok i vänster hand och ett bröd i den högra. Vid sidan ett altare med en kalk. 7. Agnus dei. 8. Man med korsstaf i handen, vid hans sida en lilja.

GRUPP III.

I.

Den tredje gruppen af Västergötlands romanska sandstenskyrkor, till hvilken jag räknar Kinne-Vedums kyrkas andra byggnadsskede, är ganska omfattande. Hit höra nämligen af ännu kvarstående kyrkor S. Mariae kapell, Rackeby (fig. 60), Råda, Järpås och Örslösa i Kållands hd., Forshem i Kinne hd., Källby och Skälfvum[1]) (fig. 61, 62) i Kinnefjärdings hd. samt Hvalstad i Vartofta hd. Hvalstads kyrka tillhör ett annat kulturområde — Gudhemstrakten — men medtages här som exempel på företeelser inom detta område öfverensstämmande med Kinnekulletraktens konstnärliga utveckling och utvisande att en växelverkan ägt rum mellan konstnärerna. Af alla dessa kyrkor har endast Skälfvum genom tiderna bevarats tämligen oskadad. Alla de öfriga äro mer eller mindre ombyggda eller endast delvis bevarade i nyare byggnader.

Fig. 60. Rackeby kyrka år 1671.

Af S. Mariae kapells[2]) ursprungliga anläggning, som redan tidigt under medeltiden torde ha fått förfalla, men af den i fråga om den västgötska kyrkliga konsten mycket förtjänstfulle Magnus Gabriel De la Gardie år 1678 ånyo iståndsattes, återstår numera efter en ombyggnad på 1700-talet endast långhusets östligaste parti med nederdelarna af triumfbågen samt murarna kring den västra portalen, som ha kvar sin ursprungliga sockel.

---

[1]) Jfr Ekhoff, S. Clemens kyrka i Visby. Sthlm 1912, där å s. 21 kyrkans södra fasad och plan äro afbildade.

[2]) Fischer, S. Mariæ kapell i *Sv. K. Västergötland* I, s. 33 o. f.

Af Rackeby kyrka[1]) finnes kvar långhuset, hvars västra delar under medeltiden blifvit påmurade med tegel. Det ursprungliga korpartiet raserades vid kyrkans ombyggnad år 1699, men detta kan dock rekonstrueras med hjälp af en teckning från 1671 i Peringskiölds Monumenta (fig. 60), hvilken utvisar ett lägre och smalare kor med apsidal afslutning. Att teckningen är tillförlitlig bevisas däraf, att vid restaureringen år 1913 påträffades en mursten och en sockelsten från apsiden. Grunden till korpartiet blottades däremot icke emedan den till stor del var förstörd af grafvar och afsevärda gräfningar skulle visat sig nödvändiga.

I Råda kyrka[2]) ingår i nuvarande långhusets västra parti delar af det ursprungliga långhuset med portaler i söder och norr. I Järpås[3]), Örslösa och Källby äro kyrkorna fullständigt raserade med undantag af den västra gafveln, som jämte ett senare tillbyggdt, på denna gafvel ridande torn, ingår i den nuvarande på 1800-talet uppförda kyrkan.

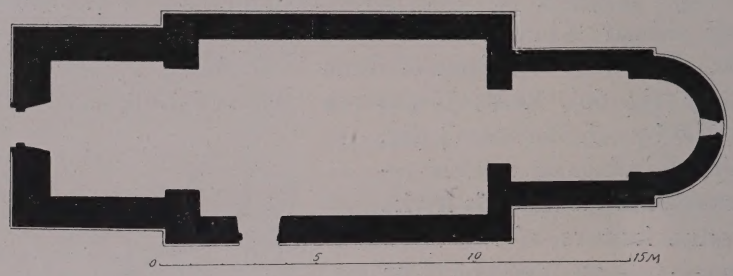

Fig. 61. Skälfvums kyrka. Plan.

Af Forshems ursprungliga kyrka återstår endast långhuset, men äfven detta är genom senare tillbyggda korsarmar och grafkor samt uppbrytningar i murarna i samband med dessa förändringar så illa skadadt, att så godt som endast hörnen äro bevarade. Tornet, som tillhörde denna anläggning[4]), har i sen tid fått vika för ett modernt, medan det ursprungliga korpartiet redan mot slutet af 1200-talet ersatts af ett nytt, större, rakslutet med detaljer i utsmyckningen, influerade från Skara domkyrkas vid samma tid utförda ombyggnad. Koret är emellertid uppfördt af sandsten med en sockel af samma profil och mått som inom föregående grupp. Det kan dock icke vara ursprungligt på grund af hvalfven i koret, hvilka äro samtida med detta och måste vara tillkomna under påverkan från Skara domkyrka. Man kan alltså här påvisa en tydlig konservatism inom byggnadskonsten i trakter, där tillgången på det lätt bearbetade materialet var stor. Möjligheten för att Skara domkyrka, som

[1]) Fischer, Rackeby kyrka i *Sv. K. Västergötland* I, s. 132 o. f.
[2]) Fischer, Råda kyrka i *Sv. K. Västergötland*, I, s. 179 o. f.
[3]) Fischer, Järpås kyrka i *Sv. K. Västergötland* I, s. 263 o. f.
[4]) Jfr Hildebrand, Forshems kyrkotorn i *M. Bl.* 1891, s. 112—115.

ju också under denna byggnadsperiod hade finhuggen sandsten i sina murar, äfven i detta afseende influerat på landskyrkan föreligger dock[1]).

Tornet till Hvalstads kyrka måste hänföras till denna grupp. Det är uppfördt i förband med ett ursprungligt långhus, men detta synes icke vara det nu kvarstående. Ty så vidt jag kunnat undersöka på ställen, där putsen fallit af murarna och å oputsade partier, synliga från vindarna, är nämligen den nuvarande kyrkan endast uppförd af tuktad sandsten utan sockel.

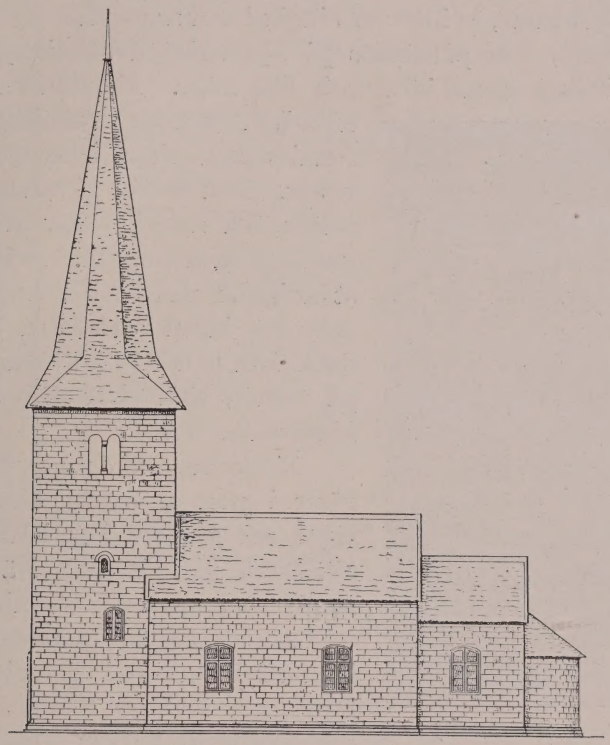

Fig. 62. Skälfvums kyrka. Fasad mot söder.

Någon skarf mellan långhusets och tornets murverk kan man dock icke konstatera, emedan putsen öfverallt döljer detta. Möjligen tyder dock en vertikal spricka i muren å långhusets västra gafvel söder om tornet på, att en dylik skarf går här.

Skälfvums kyrka (fig. 61, 62) är, som ofvan nämnts, den enda ännu kvarstående inom denna grupp, som är relativt orörd. Långhus kor och apsid äro uppförda i förband och alltså samtidiga, medan tornet stöter stumt intill och

[1]) I närheten af Forshem har af antikvarien B. Schnittger framgräfts resterna af Torgils Knutssons borg Aranäs, som visar sig tillhöra denna arkitekturgrupp. Tänkas kan dock en konservatism motsvarande den här påpekade, hvarigenom borgen kan dateras betydligt senare än dessa kyrkor.

rider på långhusets västra gafvel. En egendomlighet att påpeka är att sockeln, som löper rundt kyrkan, saknas på västra gafveln, detta förmodligen beroende på, att man från början afsett att invid denna foga ett torn. Ett sådant har också uppförts, troligen ganska kort tid efter kyrkans fullbordande, ty tornet röjer samma karaktäristika som byggnaden i öfrigt.

Hangelösa kyrka, som nu raserats, har förmodligen äfven tillhört denna grupp. Vi veta nämligen att den var uppförd af sandsten och af bevaradt material från densamma, hvilket dels ingår i den nuvarande kyrkan från senare delen af 1800-talet, dels påträffats på kyrkogården och i kyrkogårdsmuren, framgår att skiftesgångarna icke varit lika höga. Murstenarnas höjd variera nämligen ganska afsevärdt. Om sockel funnits kan man icke sluta af bevarade rester. Den sockel af sandsten, som finnes under den nya kyrkan, är icke från den gamla utan nyhuggen. Detta framgår fullständigt af dess mått. Att kyrkan, trots det, att ingen sockelsten blifvit bevarad, dock kan hänföras till denna grupp, beror på tornet, som visar släktskap med andra hithörande torn.

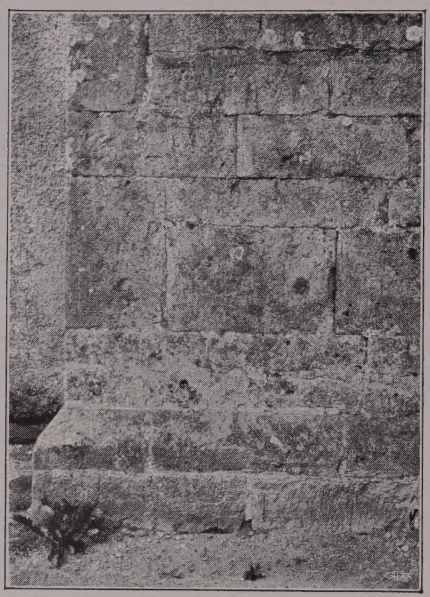

Fig. 63. Forshems kyrka. Detalj af murverket.

Kyrkorna tillhörande denna grupp utgöres i plan af rektangulärt långhus med lägre och smalare kor, i Rackeby (fig. 60), Skälfvum (fig. 61, 62), Källby och Hvalstad[1]) med apsidal afslutning, i Hangelösa med rak altarvägg. Inom denna grupp förekommer äfven torn i väster i Kinne-Vedums, Forshems, Källby, Skälfvums, Hangelösa och Hvalstads kyrkor. De äro dock, med undantag för den sistnämnda, uppförda senare än kyrkan i öfrigt, ehuru endast en kort tid efter dennas fullbordande, ty tornen tillhöra samma grupp som kyrkorna. Att de dock äro senare än dessa, framgår däraf att tornets murar stöta stumt intill långhusets samt rida på dettas västra gafvel. Om tornet i Hangelösa varit samtida eller senare tillbyggdt kan icke afgöras. Proportionerna mellan de olika byggnadsdelarna längd, bredd och höjd äro ungefärligen desamma som i de föregående grupperna. Dock är den noggrannhet i uppförandet, som utmärkte dessa, mindre framträdande inom här behandlade grupp. Samma oregelbundenhet, som påpekats beträffande murverket i Kinne-Vedums kyrkas torn, återfinnes äfven i planläggningen, i det att skefheter icke sällan kunna iakttagas.

Grunden, som består af stora kullerstenar, är fortfarande lagd med mindre

[1]) Hvalstads kyrkas plan publicerad i HILDEBRAND, Sv. med. III, s. 205.

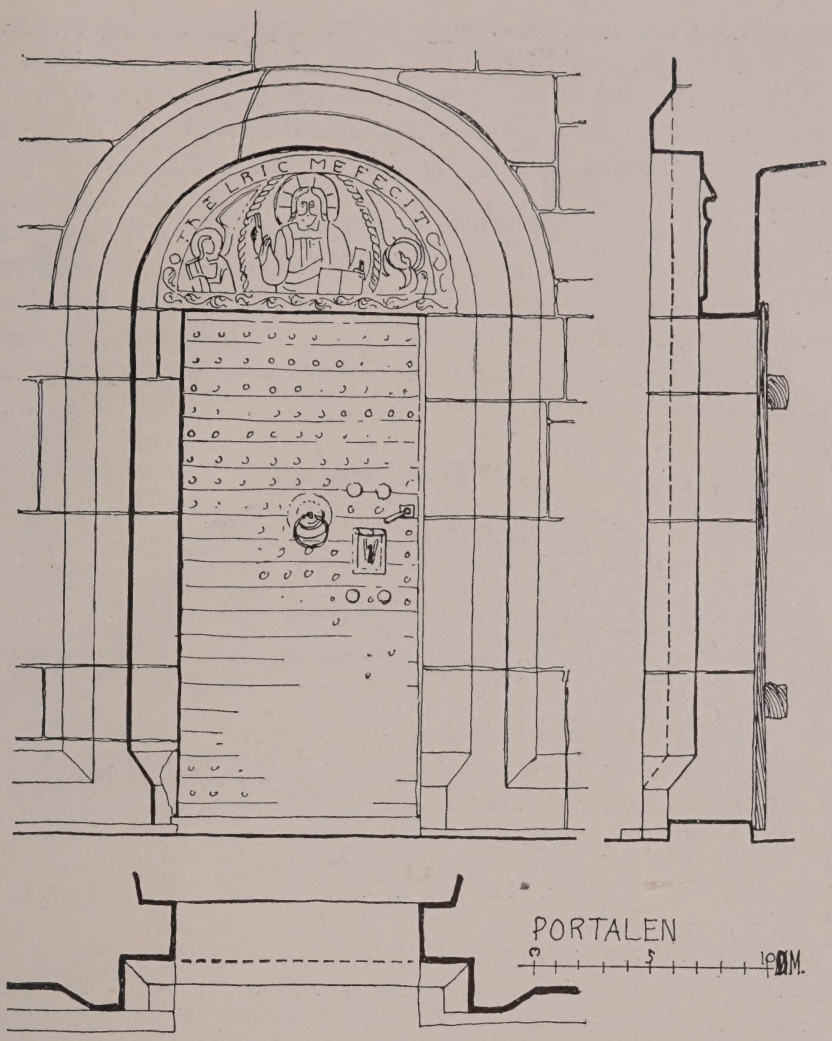

Fig. 64. Skälfvums kyrkas västra portal.

omsorg, ofta till stort men för kyrkornas bestånd. Murarna äro uppförda så, som vid beskrifningen af Kinne-Vedums kyrkas torn anförts, och ha icke varit putsade (fig. 18, 63). Stenblocken ligga i tunnt murbruk med tämligen smala fogar. Någon utvändig kvaderrits har jag icke kunnat konstatera å de kyrkor, som ha sina yttermurar helt eller delvis i ursprungligt skick. Invändigt däremot, då byggmästaren icke användt samma väl bearbetade material som i fasaderna, ligga stenblocken i tjockt bruk med utstrukna och kvaderristade fogar (t. ex. i Hvalstad).

Kyrkornas inre utseende vid sin tillkomst och under sin äldsta tillvaro kunna vi icke heller inom denna grupp bestämdt konstatera, enär interiörerna mer än

det yttre under århundradenas lopp blifvit upprepade gånger förändrade. Några detaljer äro emellertid bevarade. Triumfbågen mellan långhus och kor har i Skälfvum anfangslister med uthuggna palmetter (fig. 81). Samma list förekommer äfven å anfanget till Kinne-Vedums kyrkas tornbåge (fig. 19). Äfven Forshems kyrkas äldsta triumfbåge har anfangslisten profilerad med tvenne repstafvar. Listens släta ytor äro gjorda lifligare genom ornamentalt anbragta mejselhugg. Tornbågens anfang äro enkelt profilerade med en hålkäl. — Yttertaket utgöres af ett sadeltak med låg resning, förmodligen från början klädt med spån. Å långhusets östra gafvel i Forshem är bevarad en bred vindskivbräda af ek, delvis dold under tvenne senare anbragta bräder. Den är tydligen ursprunglig och har spår efter en skulpterad ornering, liknande den som förekommer i hammarbanden från Skalunda (fig. 28). Några

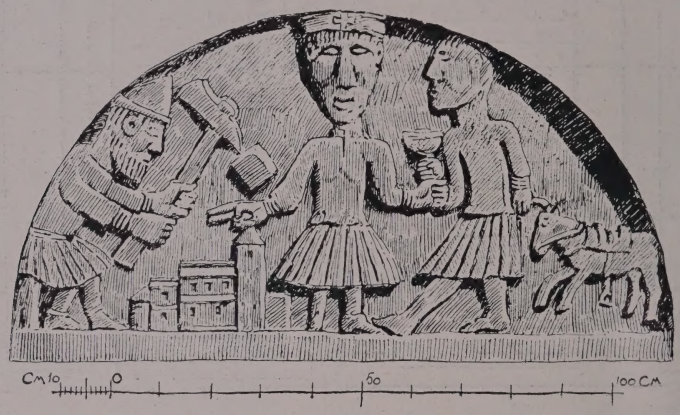

Fig. 65. Forshems kyrka. Tympanon.

af kyrkorna inom denna grupp ha kvar sina romanska takstolar. Af dessa äro i synnerhet Forshems märkliga genom sin konstruktion[1]). Ett ursprungligt hammarband med repstaf upptill finnes bevaradt å apsiden i Skälfvums kyrka.

Hufvudportalen, hvars plats fortfarande är på södra sidan nära västra gafveln, är i alla bevarade fall utom i Rackeby och Råda, utsmyckad med skulpterad omfattning i sandsten. — I de föregående grupperna har jag påpekat, att en västlig portal med betydligt enklare utsmyckning ofta förekom. Äfven inom denna grupp synes en dylik västportal hafva varit regel, men denna är då i de flesta fall lika rikt skulpterad som hufvudportalen i söder. Endast i S. Mariae kapell är portalen enkel, med blott ett kors i relief å södra sidoposten. Äfven i Skälfvum är den västra portalen enkelt utformad med, liksom i Gösslunda, en utskjutande, affasad omfattning, som fortlöper i sockeln.

[1]) Jag kan här förbigå denna visserligen intressanta detalj, emedan arkitekt Roland förbereder en afhandling om de romanska takstolarna i Västergötland.

Fig. 66. Forshems kyrkas södra portal.

I denna portal (fig. 64) är numera insatt i stället för ett slätt — som ses å en fotografi före förändringen — ett skulpteradt, rundbågigt tympanon[1]), som tillhört en ursprunglig sydportal. Detta tympanon bär i relief en bild af Kristus i majestät (Majestas Domini) med korsgloria och på sidorna evangelisterna Matteus och Johannes symboler. På den rundbågiga omramningen är följande

[1]) Jfr HILDEBRAND, Från äldre tider, s. 34—36. — *V. F. T.* I:3, s. 62—64.

Fig. 67. Hvalstads kyrkas västra portal.

inskrift inhuggen: OTHELRIC ME FECIT (= Othelric gjorde mig). Hur denna portal ursprungligen varit utformad, är icke bekant. Mot slutet af 1800-talet var den redan borta och tympanet inmuradt på dess plats strax ofvanför sockeln. En ursprunglig västlig portal med rundbågig afslutning finnes äfven i Källby. Dess omfattning är dock nu förändrad, men dess innernisch är däremot bevarad. — I Råda kyrka förekommer en portal i norr, motsvarande den i söder. Den är nu igenmurad och har liksom de förut omnämnda nordportalerna en enkel omfattning utan skulpturer.

Forshems kyrkas västra portal har nu en modern omfattning tillkommen

i samband med det nya tornets uppmurande. Portalens ursprungliga form är okänd. I denna nya omfattning är emellertid insatt ett romanskt tympanon[1]) med figurer i relief (fig. 65). I midten en man med korsprydd mössa på hufvudet, till höfterna räckande tröja samt kort veckrik kjortel. Sin högra hand håller han utsträckt öfver en kyrka med långhus, lägre och smalare kor och apsid samt torn och förhall (?). Kyrkan är treskeppig och midtskeppet är högre än sidoskeppen. Till höger en skäggig man i en dräkt öfverensstämmande med den föregående mannens. På hufvudet har han en toppig mössa och i händerna en pikyxa, med hvilken han bearbetar en sten, som ligger ofvanför kyrkan. Till vänster en annan man i liknande dräkt med klubba i höger och mejsel (?) i vänster hand. Längst till vänster en sadlad häst. Midtfiguren framställer troligen donatorn och kyrkans grundläggare och de båda sidofigurerna stenmästarna, som uppfört byggnaden. Hästen bör möjligen beteckna, att dessa män äro komna från annan ort[2]).

Kyrkans sydportal (fig. 66) är heller icke på sin ursprungliga plats utan flyttad till en senare tillbyggd korsarm. Här är den emellertid riktigt uppställd. Den är flankerad af dubbla kolonetter med tärningskapitäl, uppbärande ett tympanon med figurer i relief. I midten en man (Kristus) med kors öfver sitt hufvud. Med den högra handen öfverlämnar han en stor nyckel till en annan man, som förmodligen bör vara Petrus. I sin vänstra hand håller Kristus ett fyrsidigt föremål, som öfverlämnas till en tredje man. Genom en inskrift på detta föremål angifves denne som SC. PAVLVS. Dräkterna öfverensstämma med dem, som figurerna å det västra tympanet bära. Utmed kanten löper en delvis utplånad, delvis af cement dold inskrift, af hvilken följande kan läsas: IST . . . . . SIT HONORE DNI NR . . . IHV XPI ET D . . . SEPULCRI. Under figurerna är inhugget ett alfabet.

Hvalstads kyrkas västra portal har samma uppbyggnad, flankerad af dubbla kolonetter med attiska baser med hörnblad samt tärningskapitäl, hvilka uppbära rundbågar. Inom dessa ett tympanon med figurer i relief. I midten en man, som i sin högra hand håller ett kors och i den vänstra ett fyrsidigt föremål med inskrift DNS IHS XPS (= Dominus Ihesus Christus). Fig. 67.

Skulpturerna i dessa tympana äro utförda i en annan teknik än den,

---

[1]) Jfr HILDEBRAND, Den romanska skulpturen i Sverige i *Från äldre tider*, Sthlm 1882, s. 27. — ROOSVAL, Medeltida stenhuggarkonst i *Svensk konsthistoria*, Sthlm 1913, s. 18. — KJELLIN, Kyrkliga minnesmärken i Värmland i *En bok om Värmland*. Uppsala 1918, s. 371 anser ett tymponon från Botilsäter vara utfördt af samma man, som är mästare till Forshemstympanet. Utan att ha sett det värmländska tympanet annat än i en god fotografi ser jag dock intet skäl för ett dylikt antagande. Forshemsmästaren kan nämligen omöjligt ha utfört ett så dåligt arbete. Men detta sammanhänger dock med västgötska förebilder och är sannolikt ett arbete af en af de mindre mästarna vid Kinnekulles stenbrott, hvilken sökt sin lycka i Värmland.

[2]) Denna tydning är arkitekt Rolands och synes mig riktigare än Hildebrands i *Från äldre tid* s. 28. — Redan BRUNIUS, Antikvarisk och arkitektonisk resa genom Halland, Bohuslän, Dalsland, Wärmland och Västergötland, tyder mannen till höger som stenhuggare.

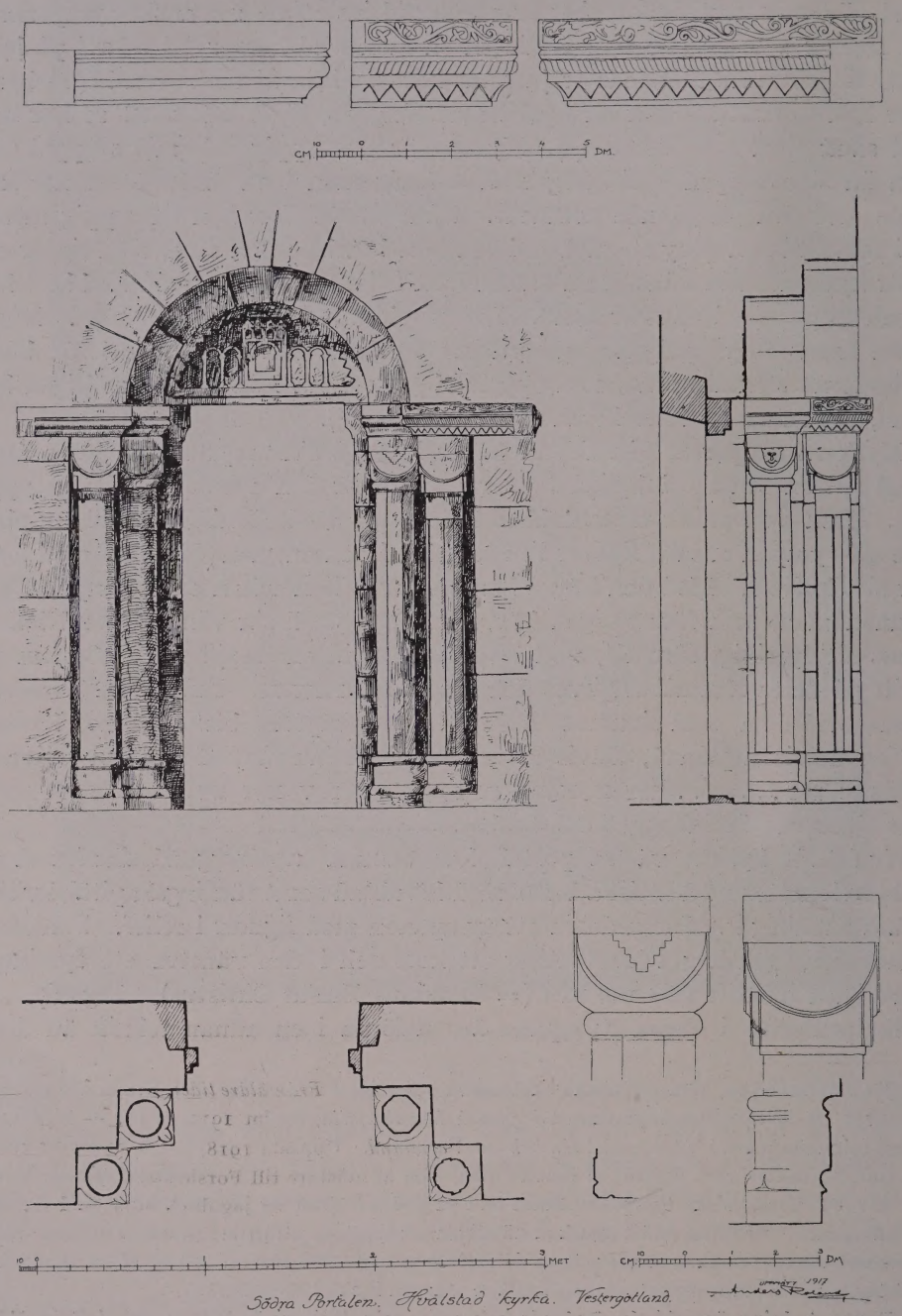

Fig. 68. Hvalstads kyrkas södra portal.

som kännetecknar t. ex. Gösslunda sydportal, ty figurerna äro framställda i en kullrig relief och ej blott i tvenne plan[1]).

Kyrkans södra portal (fig. 68, 69) är flankerad af dubbla kolonetter med baser med hörnblad och tärningsformade kapitäl, på hvilka ligga profilerade anfangslister. Dessa uppbära rundbågar, inom hvilka ett tympanon med reliefframställningar. Af de östra kolonetterna är den ena åttkantig, den andra rund med fyra upphöjda, vertikala band. Äfven de östra kapitälen äro rikare utbildade med ett trappformigt ornament och ett ansikte med spetsiga öron uthuggna. De östra anfangslisterna äro likaledes med ornament i relief: å den västra sidan en ranka, å den södra en drake, hvars stjärt utlöper i en vegetabil

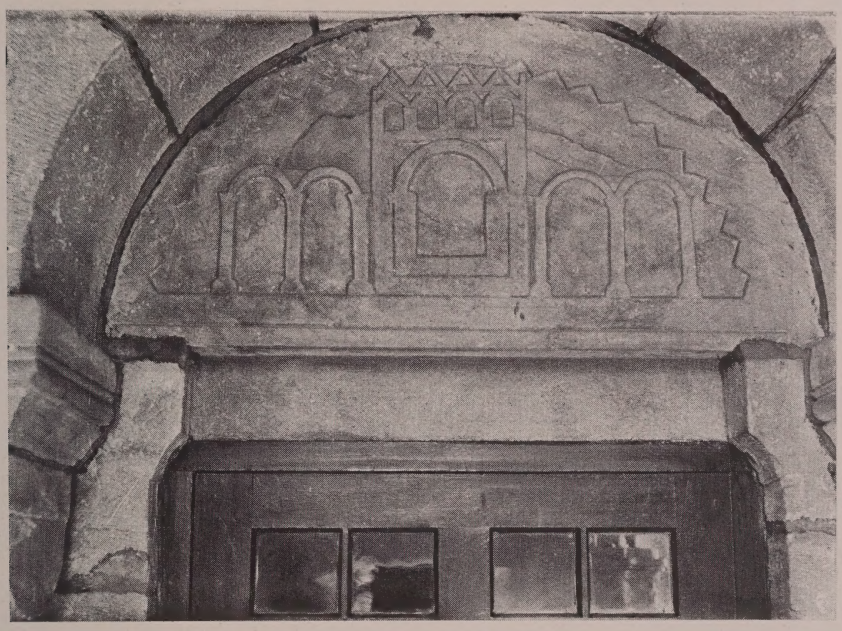

Fig. 69. Hvalstads kyrka. Tympanon.

slinga. Under dessa går en kraftig repstaf, och på hålkälen därunder ett sicksackornament. Ett liknande löper äfven utmed tympanets rundbågiga kant. Tympanet har dessutom i relief arkitektoniska motiv.

Byggnaden i midten torde framställa en kyrka, sedd mot öster, nedtill i tvärsnitt, visande midtfyrkanten, koret, beläget på ett högre plan, samt triumfbågen, hvars båge ej löper i lif med de nedre murarna, utan börjar ett stycke

[1]) Motsvarigheter till dessa portaler med skulpterade tympana finnas äfven inom det kulturområde, som man kan kalla Gudhemstrakten och till hvilket Hvalstad hör. Ofvan har jag påpekat släktskapen mellan reliefen i Strö och tympanet i Siene. Andra exempel kunna anföras. Så öfverensstämmer portalen i S. Ving med Hvalstad och tympana i flera andra kyrkor visa former, som röja en viss släktskap med här behandlade portaler.

in på dessa (vidgadt anfang). Så som fallet varit i ett flertal af Västergötlands romanska kalkstenskyrkor, t. ex. Forsby, Horla m. fl.[1]) Öfre delen af denna byggnad torde däremot med medeltidens naiva nonchalans för det riktiga, när det gäller att framställa något, som intresserade konstnären, afbilda det yttre af murarna å det torn, som plägar resa sig öfver midtkvadraten (rummet, som bildas i korsningen mellan långhus och tvärskepp). Tornet, som här måst framställas i förkortning på grund af det trånga rum, som stod konstnären till buds, är orneradt med lisener, i den nedre delen förenade genom rundbågar, i

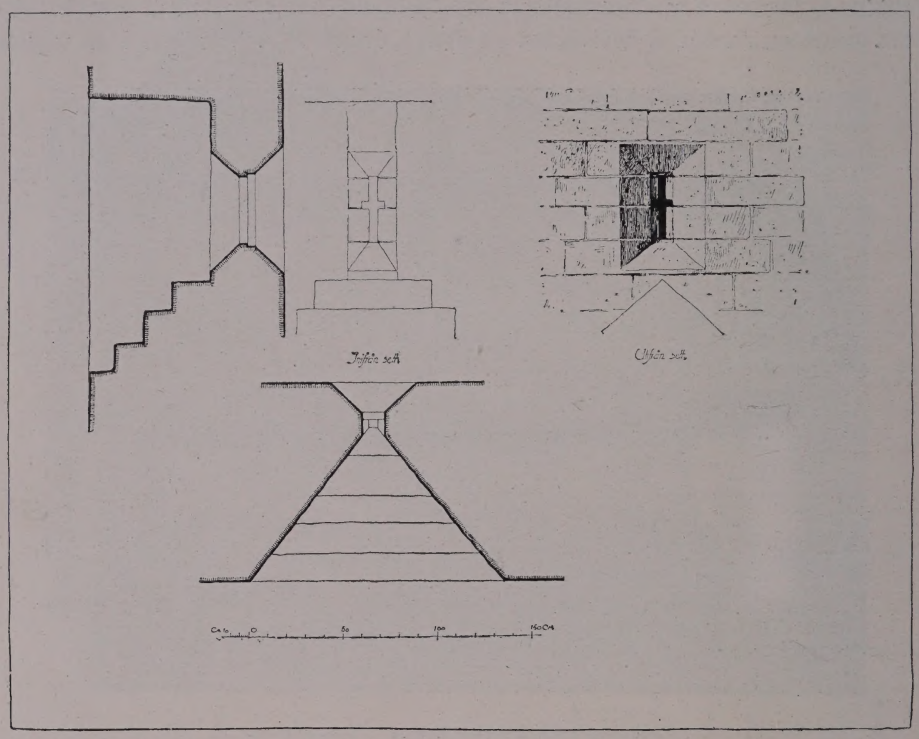

Fig. 70. Forshems kyrka. Fönster.

den öfre genom triangelformad öfvertäckning. De tvenne arkaderna till höger och vänster, hvilka icke ha något samband med kyrkan, kunna möjligen framställa en sektion af tvärskeppet, men lika troligt är, att de endast afse att angifva arkader i långhuset.

Den kyrka, som föresväfvat stenmästaren, när han högg det ifrågavarande tympanet, torde alltså i plan ha utgjorts af långhus, tvärskepp och kor. Öfver midtkvadraten har ett centraltorn rest sig. Denna plan är tämligen allmän i den anglosaxiska arkitekturen, men förekommer äfven i den norman-

[1]) Jfr HILDEBRAND, Bidrag till Sveriges medeltida konsthistoria i *Ant. tidskr.* II, s. 339 samt i *M. Bl.* 1888, s. 170.

niska konsten. En detalj, som emellertid med all tydlighet visar hän på den engelska »pre-conquest» -arkitekturen, är centraltornets lisenindelning med rundbågiga och spetsiga afslutningar i de olika våningarna. Å flera saxiska kyrkotorn träffas denna lisenindelning, t. ex. Earls Barton (Northamptonshire) och Barton-on-Humber (Lincolnshire[1]).

Fig. 71. Forshems kyrka. Fönsteromfattning.

Portalen i sin helhet afviker både genom sitt omsorgsfulla utförande och sin platta relief, som närmar sig träskärningen, från den betydligt råare utformade portalen i väster och är förmodligen äldre än denna. I så fall bör den ha tillhört en äldre kyrka på platsen, hvilken stått grupp II nära, och blifvit öfverflyttad därifrån till sin nuvarande plats.

[1]) Jfr Baldwin Brown, The arts in Early England I, London 1903, frontespis och sid. 210.

Sydportalen i Rackeby, hvars yttre omfattning blifvit genom senare reparationer förändrad, synes dock icke haft någon skulpterad omfattning.

Råda kyrkas södra portal är synnerligen enkel med profilerade anfangslister af sandsten och släta sidoposter. Upptill rundbågig afslutning, förmodligen med tympanon. Detta är dock nu ersatt af ett fönster.

Fönstrens läge har troligen varit detsamma som kunnat konstateras i de äldre grupperna. Vi ha endast ett ursprungligt fönster bevaradt på sin gamla plats nämligen i östra muren i Skälfvums apsid. Detta fönster är rundbågigt med inåt skrånande nisch. Forshems kyrkas kor- och långhusvindar upplysas dock av små fönster från kyrkans äldsta tid (fig. 70). Dessa äro rektangulära med korsformig ljusöppning, affasad yttre omfattning samt inåt skrånande nisch. — I samma kyrka är äfven bevarad en rikt skulpterad fönsteromfattning (fig. 71), hvilken i senare tid blifvit inmurad i södra korsarmen, ofvanför portalen. Å dess västra sidopost framställes en man ridande på en åsna, biskopsstaf vid sidan och i den högra handen ett föremål, som kan tydas som en mantel. Mannen betecknas genom en inskrift som CATICVMINVS MARTINVS. Under honom äro framställda tre män, af hvilka den till vänster i knäböjande ställning. Två af männen hålla något i händerna. Till höger en biskop i mässdräkt med mitra och kräkla. Sin högra hand håller han välsignande utsträckt. Öfver biskopen, som genom en inskrift namngifves som SCS. NICOLAVS, ett skepp — helgonets attribut. Å rundbågens hjässa en liten ängel med stafvar i händerna. Upptill följande inskrift, återgifven rad för rad: TE:CONTEXIT CATECVMINVS hoc:me:ves samt MARTINVS:AD:HVC. och SCS NICOLAVS ora pro nob ad dnm. Den förra inskriften är förmodligen icke fullständig, hvarför det är omöjligt att få någon mening ur densamma.

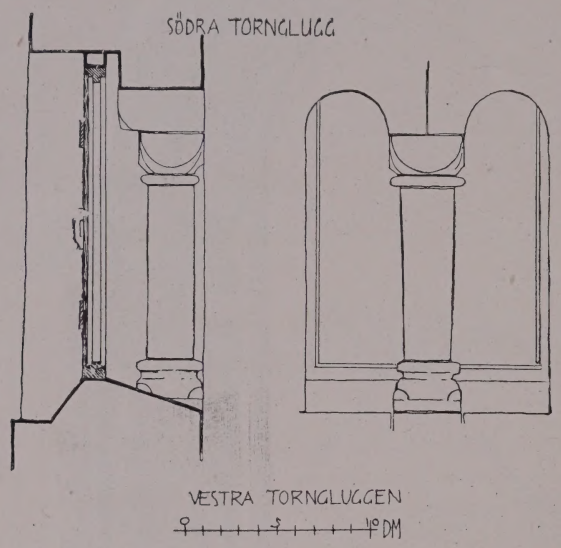

Fig. 72. Skälfvums kyrka. Tornglugg.

I en gård i närheten af Skälfvums kyrka finnas bevarade tvenne sidoposter till ett fönster med små kolonetter i hörn. Hvar detta ursprungliga fönster haft sin plats är omöjligt att afgöra.

Tornet har i allmänhet mera än den egentliga kyrkan sparats större förändringar såväl inre som yttre, hvilka skadat dess karaktär. Härigenom ha ett flertal ursprungliga fönsteröppningar till våra dagar blifvit bevarade i

tornen. Till belysning i trappan, som i vanliga fall var inmurad i tornets södra mur (i Hvalstad dock inbyggd i spiral i det sydvästra hörnet), äro ofta anbragta små rektangulära fönster med ljusöppningen i murens ytterlif (Hvalstad) eller något indragna och med fasad omfattning, huggen i sandsten (Kinne-Vedum). Tornets olika våningar äro däremot belysta af mera omsorgsfullt utförda fönster, ofta rundbågiga och med ljusöppningen indragen i muren, nära dess midt (Skälfvum). I öfversta våningen, där klockorna hänga, voro fönstren eller ljusöppningarna elegant utformade med en kolonett med attisk bas och tärningskapitäl, som uppbära tvenne rundbågar uthuggna i ett stenblock såsom i Skälfvum (fig. 72) och Kinne-Vedum. I den sistnämnda kyrkan äro dock bågarne svagt spetsiga. Från Hangelösa raserade kyrka äro

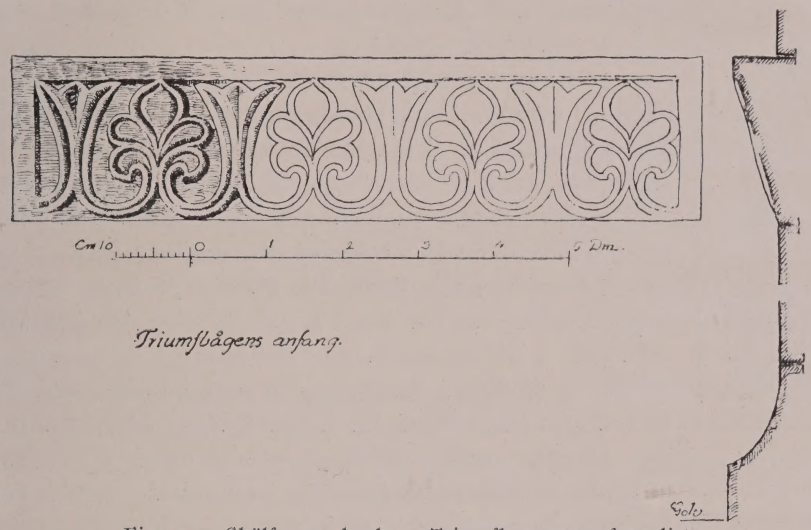

Fig. 73. Skälfvums kyrka. Triumfbergens anfangslist.

bevarade ett tärningskapitäl och en bas till en kolonett, som förmodligen haft sin plats i en af tornets ljudgluggar. Teckningen af år 1671 i Peringskölds Monumenta visar nämligen, att dylika funnits i söder och öster. Den förra saknade dock redan vid denna tid kolonetten. Dessa ljudgluggar, som i allmänhet äro placerade en i söder och en i väster[1]), ha den smalaste öppningen i murens ytterlif. Där äro också kolonetterna placerade. Invändigt finnes en starkt skrånande nisch. I Hvalstads kyrkas torn äro däremot dessa ljudgluggar placerade två och två åt hvarje väderstreck. De äro äfven på annat sätt olika sina motsvarigheter i norra Västergötland, i det att kolonetten är något indragen i muren och bågarna, som uppbäras af denna murade med mindre sten och icke huggna i ett block.

[1]) Det stenblock, som är inmuradt i Skälfvums kyrkas östra tornmur och har en rundbågig, fasad urtagning nedtill, torde ha varit afsedd som öfverliggare till ett fönster, men icke kommit till användning för detta ändamål och då placerats högt upp i tornets murverk, där stenblocket äfven är afritadt å teckningen från 1671 i Peringskölds Monumenta.

2.

Den skulpturgrupp, som sammanhänger med ofvan omnämnda kyrkor, öfverensstämmer med portalerna i Skälfvum, Forshem och Hvalstad, fönsteromfattningarna från Hasslösa och Forshem samt relieferna från Skara domkyrka, hvilka alla äro utförda i en mer avancerad teknik än den plattrelief som utmärker den föregående gruppen.

I murarna i såväl Skälfvums som Forshems kyrkor äro insatta ett flertal stenar med figurer i relief. Dessa ha dock med all sannolikhet icke varit afsedda att pryda de yttre fasaderna på samma sätt som figurrelieferna i de lombardiska kyrkorna, utan tjänat något annat ändamål, t. ex. som altarförstycken e. d.

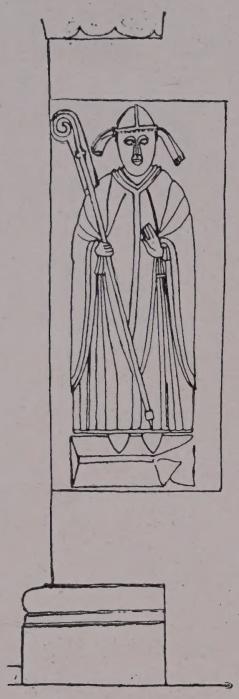

Fig. 74. Skälfvums kyrka. Stenrelief.

I Skälfvums kyrka:

1) Biskop iklädd mässkrud, med mitra och kräkla. Bilden är utförd i hög relief, så att kräklan hade blifvit fri. För att undvika detta har stenmästaren utspart ett stycke af stenen, hvilket alltså utgör stöd för kräklan[1]) (fig. 74.)

2) Sten med fyra insänkta, rektangulära fält med figurer i relief (fig. 75). I de två öfre änglar i mantlar och med bok i handen, i den nedre till vänster en man, liggande diagonalt med vänstra handen på bröstet och den högra utsträckt. I det nedre fältet till höger ett mot vänster vändt lejon. Figurerna ha små stiliserade lockar vid hårfästet och änglarnas vingar ha långa fjällliknande fjädrar[2])

3) Sten med i relief en arkitektonisk uppbyggnad bestående af tvenne kolonner med kapitäl i dorisk art, uppbärande en rundbåge. Kolonnerna fortlöpa i små torn med hufvar nära öfverensstämmande med dem å fig. 16. Stenen påträffades vid den senaste restaureringen högt uppe i tornet.

Dessa skulpturer visa en så afgjord släktskap med det af stenmästaren Othelric signerade tympanet, framför allt genom den kraftiga relief, i hvilken de äro utförda, att jag icke tvekar att tillskrifva Othelric äfven de öfriga skulpturerna i Skälfvums kyrka. Och vid jämförelse med den öfriga västgötska skulpturen, som i de flesta fall är grof och klumpig i teckningen af mänskliga figurer, framstår Skälfvumstympanet som ett godt arbete af en framstående stenmästare.

I Västergötlands fornminnesförenings samlingar finnes från Säfvareds kyrka en relief, som är mycket skadad. Den framställer en man, som håller i sina uppåträckta händer ett lamm. Mot lammet sträckes från ofvan en välsignan-

[1]) Se HILDEBRAND. Från äldre tid.

[2]) Se HILDEBRAND, a. a.

de hand. Bakom honom en annan man med ett sädesknippe i handen. Figurerna äro utförda i en synnerligen hög och kraftig relief, som närmar sig friskulpturen. Stenmästaren har också — liksom å biskopsbilden från Skälfvum — måst utspara en del af stenen som stöd för handen. Figurteckningen är visserligen ej så god som i mästarens öfriga arbeten, men man torde dock kunna tillskrifva Othelric denna relief.

I Skälfvums kyrka finnes äfven bevarad skålen till en dopfunt af sandsten[1]) med figurer i relief. Den är bägarformig och har uttömningshål. Genom långvarig vanvård är den i ganska dåligt skick. Foten saknas fullständigt. Skålen är sprucken och sammanhålles af ett järnband. Själfva figurerna äro genom vittring svårt skadade, och ytorna skrofliga, så att de flesta detaljerna i fråga om figurernas dräkter och ansikten utplånats. Man har därför svårt att kunna få en klar bild af, huru scenerna framstått i sitt ursprungliga skick. Så illa tilltygad är dock icke funten, att man icke med lätthet kan se hvad skulptören velat framställa. I en rad af åtta arkader äro uthuggna figurer, som sammanställda med hvarandra bilda trenne grupper, den ena framställande Kristi dop, de andra strider mellan en med svärd beväpnad ryttare, understödd af en krigare till fots, och en centauer, samt mellan en man med sköld och svärd och en tvåbent bevingad drake. På ett ställe — drakkampen — är den kolonn utelämnad, som skulle uppburit arkadbågarna, för att så mycket intimare sammanbinda de två i arkaderna uthuggna figurerna. Arkadsvicklarna äro utfyllda med treflikiga, palmettliknande blad med djupa, veckaktiga urgröpningar.

Fig. 75. Skälfvums kyrka. Stenrelief.

Denna dopfunt från Skälfvum, af hvilken det är svårt att draga några slutsatser beträffande mästaren, utgör emellertid ett exemplar af en ganska omfattande grupp, som hufvudsakligen är representerad i kyrkorna söder om Kinnekulle, Kinnefjärdings hd. F. n. känner jag dopfuntar af denna grupp, förutom i Skälfvum, i Källby (fig. 76)[2]), Skeby (fig. 77—78)[3]), N. Härene (fig. 79—82)[4]), Säfvare (fig. 83—84)[5]), Härjevad[6]), Flakeberg och Hornborga[7]). Dessutom förekomma å senare funtar motiv, som upptagits från denna grupp, t. ex. Vätt-

[1]) Se *V. F. T.* I, 4—5, s. 30. — Fischer, Stenmästaren Othelric och hans verk. *V. F. T. 1918*, s. 85 o. f.

[2]) Afb. i Fischer, anf. uppsats, fig. 67.

[3]) Afb. i Fischer, anf. uppsats, fig. 68.

[4]) Afb. i Fischer, anf. uppsats, fig. 63.

[5]) Afb. i Fischer, anf. uppsats, fig. 69, 70.

[6]) Afb. i *Ant. tidskr.*, VI, s. 131.

[7]) Afb. i Roosval, Dopfuntar i Statens historiska museum. Sthlm 1917, s. 42.

lösa[1]), Skölfvene (fig. 85)[2])m. fl. Besläktad med dessa funtar är till sist äfven dopfunten i Västerplana[3]), som dock visar flera särdrag, som göra att man icke kan sammanföra denna funt med den enhetliga grupp, som här nedan kommer att behandlas.

Gemensamma drag hos dessa funtar, som genom en olycklig tillfällighet i många fall förlorat sin fot, är skålens cylindriska bägarform samt den figurala dekoren å skålens lif. Å de funtar, som ha foten bevarad, varierar denna i två former. Den ena (Skeby) närmar sig de cylindriska funtarnas fotform och är låg, den andra (Hornborga) däremot öfverensstämmer med funtar af Skalundatypen (fig. 94) och utgöres af en hålkäl mellan tvenne runstafvar. Utsmyckningen å skålen är öfverensstämmande. Å alla exemplaren förekomma drak- och centauerkampen samt Kristi dop, men dessutom finnes å funtar, hvilkas skål är ornerad med åtta arkadbågar i stället för sju, som synes hafva varit det vanliga, ytterligare en figur, som varierar i de olika exemplaren. Så framställes å Skälfvumsfunten en krigare, som understöder ryttaren i hans kamp mot centauren, å Källby-funten förekommer S. Mikael med vågskålen

Fig. 76. Källby kyrka. Dopfunt.

o. s. v. Arkadsvicklarna utfyllas å samtliga funtar med dessa treflikiga, palmettliknande blad, som ornera Skälfvumsfunten. Å dopfunten från Hornborga finnes dessutom i trenne svicklar ett trepassformadt ornament. Skeby-funten är äfven på skålens undersida ornerad med palmetter (fig. 77).

Flertalet af dessa funtar äro tyvärr genom vanvård ganska skadade, icke blott därigenom, att de förlorat sin fot, utan äfven genom att alltför länge hafva varit utsatta för väder och vind, hvarigenom många värdefulla detaljer utplånats genom vittringen. Genom en lycklig tillfällighet har emellertid skålen till en dopfunt med ganska oskadade ytor bevarats åt eftervärlden. Den är från Säfvareds kyrka i Kinnefjärdings hd. och förvaras nu bland Västergötlands fornminnesförenings kyrkliga samlingar i Edåsa, dit det öfverlämnades år 1883. Detta år påträffades den nämligen sönderslagen i fyra delar, i kyrkogårdsmuren. Huru länge den legat där, kan jag icke uppgifva, men genom att på så sätt ha bevarats skyddad af de ofvanför liggande stenarna, ha vi för framtiden i godt förvar en funt af denna grupp med tämligen oskadade ytor, där man ännu kan skönja märken efter stenhuggarens mejsel och yxa. Också

[1]) Jfr Roosval, a. a. s. Hildebrand, Vapendräkten under medeltiden. *M. Bl.*, 1873, s. 100, 101.

[2]) Afb. i Fischer, anf. uppsats, fig. 73.

[3]) Afb. i Hildebrand, Sv. med. III., s. 406.

bekräftar denna funt en förut ganska svag misstanke, att den i Skälfvum verksamme stenmästaren Othelric äfven utfört denna kyrkas dopfunt samt de med densamma öfverensstämmande.

Gå vi till en jämförelse mellan arkitekturskulpturen i Skälfvum och de ifrågavarande dopfuntarna, skola vi finna följande likheter:

1. De veckaktigt utformade palmetterna från Skälfvums triumfbåge och Kinne-Vedums tornbåge återfinnas i dopfuntarnas arkadsvicklar och på un-

Fig. 77. Skeby kyrka. Dopfunt.

dersidan af Skebyfuntens skål. I andra grupper af dopfuntar, där motivet med dylika treflikiga palmetter i arkadsvicklarna återgått, t. ex. å dopfunten från Hillared af stenmästaren Andreas[1]), äro dessa icke utförda kraftigt och vecklik-nande utan mjukt kullriga.

2. Samma sätt att teckna vingar å änglar och djur med veckliknande fjädrar.

3. Hårets behandling å Säfvaredsfuntens figurer och de figurer, som förekomma på reliefen fig. 75 är äfven liknande, med små lockar vid pannans hårfäste.

4. Den kraftigt upphöjda relief, som vi funno karaktärisera Skälfvumsbilderna, återfinnes äfven å dessa dopfuntar, dock något reducerad i proportion till den mindre skalan. I jämförelse med andra funtgrupper är emellertid reliefen mycket kraftig.

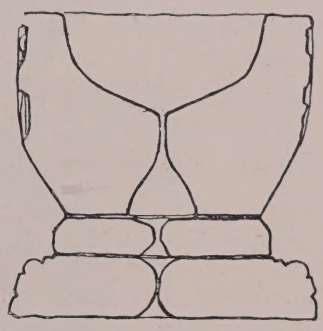

Fig. 78. Skeby kyrka. Dopfunt.

På ofvanstående grunder drar jag den slutsatsen, att stenmästaren Othelric äfven utfört dopfunten till den kyrka, för hvilken han i öfrigt arbetat, samt de med denna öfverensstämmande funtarna.

En annan stenmästare, till namnet okänd, har varit verksam i Skara domkyrkas byggnad och där utfört reliefer, som ännu finnas bevarade. Denne har äfven arbetat vid Forshems kyrka, där, nu inmurade i senare tillbyggda korsarmar, ett flertal reliefer finnas, hvilka genom sin teknik och sitt utförande visa en stor släktskap med relieferna i Skara domkyrka.

1. Kvinnorna vid grafven (fig. 86). Till vänster en mot höger vänd ängel, sittande på en stol, ängeln är iklädd en till höfterna räckande tröja samt lång

[1]) Jfr FISCHER, Stenmästaren Andreas och hans verk i *Tidskrift för konstvetenskap 1918*.

veckad kjortel, på hufvudet en biskopsmössa. I ena handen håller han ett rökelsekar. Framför honom en tumbaformad graf. Mot denna komma gående från höger tre kvinnor, iklädda liknande dräkter som ängeln med å tröjorna nedtill vida ärmar, samt på hufvudet en slags mössa med i nacken nedhängande band. I högra handen hålla kvinnorna ett smörjelsekärl och öfver den vänstra ett kläde. Utmed reliefens öfre och nedre kant tvenne krigare i

Fig. 79. N. Härene kyrka. Dopfunt.

liggande ställning, iförda rustning, spetsig mössa, runda sköldar och svärd. Längst till höger en mot höger vänd man, iklädd mantel och krona samt hållande i händerna ett stafkors. Denna figur dör icke samman med den förut beskrifna scenen, utan torde utgöra en del af en annan scen som nu saknas, ty stenen är defekt.

2. Korsnedtagningen. I midten Kristus på korset. Hans högra arm är lossnad från korset och en man med en stor tång drager ut spiken i högra foten. En annan man i samma dräkt som ofvan beskrifvits, omfamnar Kristi kropp.

Bakom honom en annan figur. Till höger en man, som hänger i ena korsarmen med rep om halsen (Judas). Framför honom en annan man i liknande dräkt med ett spjut riktadt mot Kristi arm (Longinus). Fig. 87.

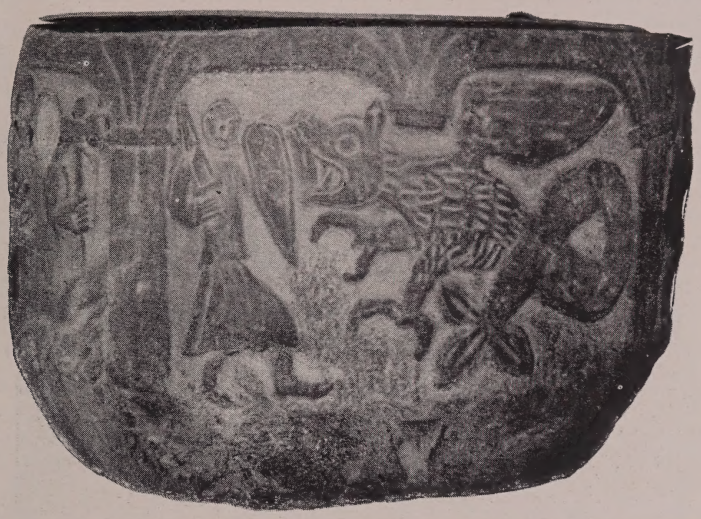

Fig. 80. N. Härene kyrka. Dopfunt.

Fig. 81. N. Härene kyrka. Dopfunt.

3. Sten med i relief tvenne djäflar ofvanför hvarandra, fjättrade vid en staf till händer och fötter (fig. 88)[1]. Öfverst en korg med två figurer. Ur korgen hoppar mot vänster en annan figur. Under denna en mot vänster vänd

[1]) Afb. i *MBl.*, 1862, s. 155.

man, iförd en lång mantel samt en hufvudbonad, liknande den kvinnorna bära å fig. 86. Till höger om korgen en otydligt tecknad figur.

En tredje med Othelric och den okände mästaren till skulpturerna i Skara domkyrka och Forshems kyrka samtida har utfört den ofvan behandlade fönsteromfattningen från Hasslösa kyrka (fig. 53) samt troligen äfven en dopfunt från en okänd kyrka nu i Göteborgs museum (fig. 91). Denna funt, som nedtill är betydligt skadad, tillhör den cylindriska typen och är ett af dess yngsta exemplar. Skålen är uppdelad i sex rundbågiga fält, skilda från hvarandra

Fig. 82. N. Härene kyrka. Dopfunt.

genom kolonetter. I fälten äro i kullrig relief framställda: 1. En knäböjande figur med ett halsterliknande emblem i handen. 2. Kristus tronande i majestät. 3. Petrus. 4. Mikael med vågskålen. 4. Två män, som omfamna hvarandra. Den högra iförd mässkrud (?), den vänstra en krigare med svärd vid sidan. 6. En man i sid dräkt, bärande liksom på en bricka med nedhängande kläde ett djur. — Genom sin reliefteknik visar sig funten vara samtida med ofvan nämnda skulpturverk och genom den liknande framställningen af Majestas domini-motivet torde man kunna hänföra funten till samme stenmästare, som utfört fönsteromfattningen i Hasslösa. Liksom denna, som är insatt i en byggnad och bland reliefer, som visa en äldre teknik, röjer äfven funten ett nära samband med de äldre stenmästarna, dels genom sin form och dels genom motivvalet (t. ex. Mikael.)

GRUPP IV.

I.

Den yngsta gruppen af Västergötlands sandstenskyrkor, till hvilken jag hänför Strö kyrka, omfattar sex ännu kvarstående kyrkor, nämligen förutom Strö äfven Sunnersberg, Kållands hd.[1]), Hofby, N. Härene och Skeby, Kinnefjärdings hd., samt Ofva och Fullösa, Kinne hd. Dessutom förmodligen Mellby Kållands hd, Synnerby, Skåninrgs hd., Skofteby och Broby, Kinnefjärdings hd., alla dessa nu raserade. Af dessa kyrkor ha förutom Strö endast Skeby bevarats tämligen oskadd genom århundradena. Alla öfriga äro nu om- och tillbyggda, så att de ursprungliga korpartierna fått gifva vika för senare tiders kraf på ökadt utrymme.

Fig. 83. Säfvare kyrka. Dopfunt.

Af Sunnersbergs kyrkas ursprungliga anläggning ingår i den nuvarande, till sin karaktär fullständigt förändrade kyrkan endast långhusets västligaste parti. Kyrkans öfriga delar ha vid ett flertal ombyggnader raserats. Dess ursprungliga utseende kunna vi dock rekonstruera med hjälp af en teckning i Peringskölds Monumenta, hvilken utvisar en kyrka med rektangulärt långhus med lägre och smalare rakslutet kor. Torn, vapenhus och grafkor äro däremot senare tillbyggnader (fig. 89).

N. Härene har genom tiderna undergått många ombyggnader, så att af den ursprungliga anläggningen, som utgjordes af rektangulärt långhus med längre och smalare rakslutet kor, numera endast återstår murverk i nuvarande långhusets sydvästra hörn.

[1]) Jfr Fischer, Sunnersbergs kyrka i *Sv. K. Västergötland*, I, s. 52 o. f.

Hofby kyrka är äfven ombyggd i öster. Om dess korpartis äldsta utseende ger oss teckningen i Monumenta inga upplysningar, enär ombyggnaden redan var utförd det år teckningen gjordes. I Fullösa kyrka har koret i senare

Fig. 84. Säfvare kyrka Dopfunt.

tider blifvit utvidgat, men denna ombyggnad torde ha utförts på samma sätt som i Gösslunda, nämligen så att korets gafvel fått stå kvar, men dess norra och södra murar utbyggts i lif med långhusets. Detta är dock endast en hypotes, stödd därpå att kyrkans nuvarande fulla längd öfverensstämmer med normalmåtten för en romansk sandstenskyrka med rak korafslutning. Som emellertid murarna såväl ut- som invändigt äro omsorgsfullt putsade, kan man för närvarande icke vinna klarhet i detta spörsmål. Förhåller sig saken så, som jag hypotetiskt föreslagit, har alltså Fullösa kyrka haft rakt afslutat kor.

Fig. 85. Skölfvene kyrka. Dopfunt.

Ofva kyrka har undergått samma förändring som de förut omnämnda. Här visar emellertid teckningen i Monumenta att kyrkan år 1671 haft ett rakslutet kor, som dock i proportion till långhuset var afsevärdt större än hvad som brukar vara normalt. Detta *kunde* ju förklaras som en felteckning, ehuru dylika i allmänhet icke förekomma annat än i fråga om vissa detaljer. Vid den senaste restaureringen blottades emellertid delar af grunden till det

ursprungliga koret, som visade sig vara af normal storlek samt med apsid i öster[1]). Redan under medeltiden torde dock detta kor ha fått gifva vika för det större rakt afslutade, som ses å teckningen från år 1671. Denna ombyggnad kan ju möjligen ha tillkommit under inflytande af en liknande ombyggnad i Forshem.

Till denna grupp ha troligen äfven Skofteby och Broby kyrkor, Kinnefjärdings hd, hört, ty någon sockelsten har icke kunnat påträffas bland bevarad mursten, som dessutom visa en ganska varierande höjd. Deras format är dock hufvudsakligen litet.

Fig. 86. Forshems kyrka. Stenrelief.

Äfven Mellby kyrka var vid sin rasering ombyggd i öster, men af den ursprungliga anläggningen återstod dock långhusets västra parti, som var uppfördt af finhuggen sandsten. Af en uppmätningsritning från tiden för kyrkans ödeläggande framgår, att kyrkan saknat sockel och att döma af bevarade murstenar, hvilka visa en ganska varierande höjd, måste skiftesgångarna ha varit ganska oregelbundna. Korpartiets ursprungliga utseende kan jag icke med säkerhet konstatera, emedan kyrkan redan vid Hadorphs besök år 1671 var ombyggd och några gräfningar icke företagits på platsen för den gamla kyrkan.

Kyrkorna tillhörande denna grupp utgöras alltså som regel i plan af rektangulärt långhus med lägre och smalare rakslutet kor, endast Skeby, Broby

[1]) Ofvanstående uppgifter äro välvilligt lämnade af antikvarien Ekhoff, som ledde undersökningarna vid restaureringen. Vid mitt besök å platsen voro redan grundmurarna öfvertäckta af nytt golf. — Någon mursten, som varit brukad i apsidens lif, kunde jag, trots noggranna undersökningar, icke påträffa bland bevaradt gammalt stenmaterial.

och Ofva ha haft apsid i öster. Samtida torn förekommer icke å någon till denna grupp hörande kyrka. Proportionerna mellan de olika byggnadsdelarnas längd, bredd och höjd äro ungefärligen desamma, som i föregående grupper, men planläggningen är icke längre så omsorgsfullt genomförd. Kyrkorna äro i allmänhet betydligt skefva och skillnaden i bredd mellan de östra och västra delarna af långhuset är ofta ganska stor. — Grunden utgöres af stora gråstensblock. Murarna äro uppförda på sätt som vid beskrifningen af Strö kyrka blifvit anfördt och ha troligen icke varit putsade. Fogarna ha dock varit utstrukna. Detta har bl. a. kunnat konstateras i Ofva, där murarnas ursprungliga yta blottades under den nuvarande sena putsen. Någon utvändig kvaderrits förekommer icke, så vidt man nu kan se. Samtliga hithörande kyrkor ha nämligen i senare tid fått murarna putsade eller ha som i Hofby fått fogarna utstrukna med cement.

Fig. 87. Forshems kyrka. Stenrelief.

Kyrkornas inre utseende vid byggnadsarbetets afslutande kunna vi icke rekonstruera. Inom denna grupp torde dock den inre öfvertäckningen ha utgjorts af ett platt trätak. — Yttertaket är ett sadeltak, täckt med spån.

Hufvudportalen har äfven inom denna grupp sin plats i södra muren nära västra gafveln, men är bevarad endast i två exemplar, nämligen Skeby och Hofby (fig. 90). Båda äro utslag af en inhemsk tradition, som öfver Söne torde kunna föras tillbaka till Skalunda. De utgöras af tvenne kolonetter med ringformiga omtag å kapitälets plats. Kolonetterna uppbära en rundbåge och inom denna har ursprungligen ett slätt tympanon varit anbragt.

Ofva kyrkas sydportal, som framkom vid den senaste restaureringen, har ingen skulpural utsmyckning. Sidoposterna, som äro helt släta, uppbära en öfverliggare, som består af ett stort stenblock, i hvilket är uthugget ett något fördjupadt rundbågigt fält. — I Fullösa kyrka fanns ännu mot slutet af 1800-talet en sydlig portal bevarad på sin ursprungliga plats. Denna mättes af S. Welin, som under flera år på ett förtjänstfullt sätt uppmätt och beskrifvet ett flertal af Västergötlands kyrkliga minnesmärken, hvilka nu endast äro bevarade i dessa bilder. Stenarna till Fullösaportalens omfattning äro emellertid ännu i behåll å kyrkogården, och utgöras af en utskjutande affasad rundbåge, som fortsatt i tvenne anfang. Inom rundbågen var ett slätt tympanon. Om-

fattningen har alltså varit en förenklad form af Gösslunda- och Skälfvums-portalerna.

Någon ursprunglig västlig portal har jag inom denna grupp icke kunnat konstatera, ty alla kyrkorna äro förändrade i väster genom senare tillbyggnad af torn eller genom uppbrytande af nya dörröppningar. Ej heller kan portal i norr påvisas i någon hithörande kyrka.

Fönstrens placering var densamma som i föregående gruppen — högt upp å södra muren. Ett dylikt är bevaradt i Strö, delvis doldt af hvalfven (fig.

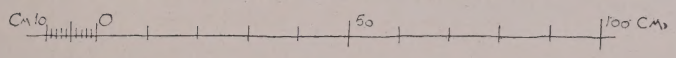

Fig. 88. Forshems kyrka. Stenrelief.

22). Ett annat intressant fönster från samma kyrka finnes i korets östra mur (fig. 20). Å Broby kyrkogård ligga tvenne i sandsten uthuggna öfverstycken till fönster, som tillhört kyrkan. Dessa visa en rundbågig omfattning samt ha ljusöppningen något indragen i muren. En liknande öfverdel till ett fönster finnes bevarad från Skofteby raserade kyrka. — Äfven från Hofby kyrka finnas rester af liknande fönster tillvaratagna i stenfoten till en gård i kyrkans närhet.

2.

Kyrkorna, tillhörande denna grupp, utmärkas af en ytterlig enkelhet och sakna i motsats till de äldre kyrkorna all skulptural utsmyckning. Af denna anledning frigör sig också skulpturen från arkitekturen och går en självständig

utveckling till mötes. Man kan alltså icke här påvisa några skulpturmonument, som stå i något förhållande till den samtida byggnadskonsten eller äro afhängiga af denna.

Att dock stenmästare voro verksamma vid Kinnekulles stenbrott visar en grupp dopfuntar, som är lokaliserad till Kinnekulletraktens kulturområde med utlöpare till Värmland, Dalsland och Gudhemsområdet. Dopfuntar, tillhörande denna skarpt afgränsade grupp, finnas i kyrkorna i Kinne-Vedum (fig. 92)[1]), Björsäter (fig. 93), Vadsbo hd., Skalunda (fig. 94, 95)[2]), Kållands-Åsaka

Fig. 89. Sunnersbergs kyrka år 1671.

(fig. 98, 99)[3]) och Häggesled (fig. 96)[4]), Kållands hd., Dala, Gudhems hd., Gunnarsnäs i Dalsland, Botilsäter[5]) i Värmland samt en dopfunt från en okänd kyrka, nu i Göteborgs museum (fig. 97).

Dessa funtar utgöras af en bägarformad skål, som hvilar på en fot i form af en attisk bas. Skålen är dekorerad med en akantusranka med kvastliknande blad. Å funten från Kållands-Åsaka (fig. 98) äro äfven fruktklasar uthuggna. Funtarna från Skalunda och Botilsäter skilja sig från de öfriga genom den figurala utsmyckningen, som jämte den vegetabila mellan tvenne repstafvar

---

[1]) Se *Ant. tidskr.* III, s. 040. — HILDEBRAND, Sv. M. III, s. 503.

[2]) Se FISCHER, Skalunda kyrka i *Sv. K. Västergötland*, I, s. 171 o. f. ROOSVAL, Dopf. i Stat. hist. mus., s. 44.

[3]) Se FISCHER, Kållands—Åsaka kyrka i *Sv. K. Västergötland* I, s. 233 o. f.

[4]) Se FISCHER, Häggesleds kyrka i *Sv. K. Västergötland*, I, s. 307—309.

[5]) ROOSVAL, a. a., s. 43.

utfyller skålens sidor. Genom de scener, som här framställas, såsom Majestas domini, visar funtg uppen sig vara ett led i en lokal utvecklingsserie, som kan följas tillbaka till de figursirade cylindriska funtarna öfver fönsteromfattningen från Hasslösa (fig. 53) och dopfunten från en okänd kyrka i Göteborgs museum (fig. 91), men hela uppfattningen af scenen verkar degenererad och är en misstydning af de förebilder, som tjänat stenmästaren som mönster. Å funten från Botilsäter afbildas alltså en Majestas domini-scen samt därefter en fågel, en man, som håller en vågskål i ena handen och med den andra griper om armen på en annan man, som jämte en tredje står till höfterna i ett lådformadt föremål med horisontala refflor. Denna scen afser tydligen att afbilda Kristi dop, men mästaren sammanblandar detta motiv med andra. Fågeln torde vara den helige andes dufva, Mikael med vågskålen ersätter Johannes döparen, mannen, om hvars arm denne håller är Kristus, som står i Jordans vatten. Detta framställes på liknande sätt af Othelric (fig. 77). Den tredje mannen är däremot mera oförklarlig. Möjligen har förebilden haft en ängel, som bär Kristi kläder. Tydligen har en funt af Othelric med framställning af dopet och S. Mikael föresväfvat mästaren, som dock sammanblandat dessa ämnen.

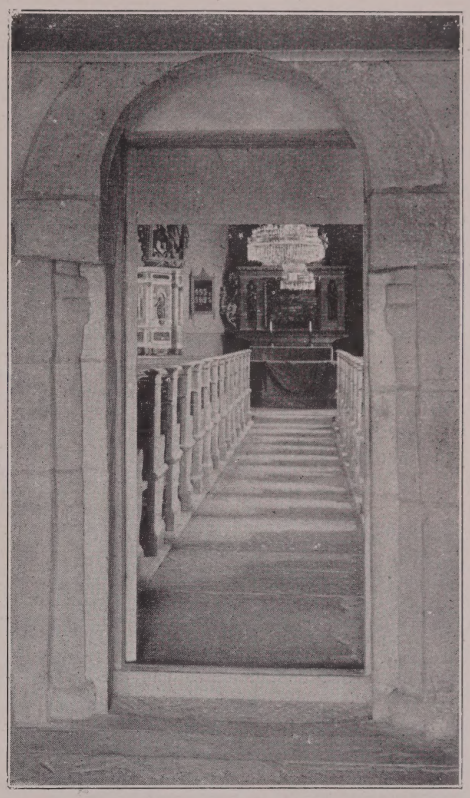

Fig. 90. Hofby kyrka. Portal.

Sina motiv har han emellertid icke uteslutande hämtat från sina föregångare inom det kulturområde, där han varit verksam. Äfven på annat håll har han haft sina förebilder. Ur Gudhemsmästaren Haraldus verk har han t. ex. hämtat rankan med kvastliknande blad mellan tvenne repstafvar. Detta motiv återfinnes nämligen å flertalet af de grafvårdar, som denne mästar signerat eller hvilka kunna attribueras till honom

---

FÖREBILDER OCH DATERING.

I.

I inledningen har framhållits, huru den mission som kristnade Västergötland, utgick dels från det Hamburg-bremensiska ärkestiftet, och dels från England. Det tyska inflytandet var starkast kring midten af 1000-talet och uppbars af en kraftig och betydande man som biskop Adalvard d. ä., men minskades efter hans död. Det engelska inflytandet däremot fortlefde under en lång tid, tidtals dominerande, tidtals åsidosatt. Den efter all sannolikhet engelske Sigfrid döpte i S. Britas källa vid Husaby vårt lands förste kristne konung och längden öfver biskoparna i Skara uppvisar flera engelska namn.

Fig. 91. Okänd kyrka. Dopfunt.

Denna engelska influens[1]) på den äldsta svenska kyrkan bestyrkes på ett slående sätt af de epokgörande fynd Collijn gjort vid undersökningen af pergamentbanden till äldre arkivarier i Kammararkivet och Riksarkivet. Vid bindningen af dessa handlingar ha nämligen användts äldre pergamentblad. Af dessa äro endast ett fåtal tryckta, och af de handskrifna visar ett stort antal hän på engelskt eller anglo-saxiskt ursprung. Collijn anser sig kunna konstatera, att det engelska inflytandet på den svenska

---

[1]) Engelskt inflytande på Västergötlands romanska konst har påpekats af EICHHORN i hans öfversättning af LÜBKE, Arkitekturens historia. Sthlm 1871, s. 622. HILDEBRAND, Bidrag till medeltidens konsthistoria i *Ant. tidskr.* II. Sthlm 1869. — Å Sv. F:s möte i Göteborg 1875 diskuterades: *Hvilka spår kunna uppvisas af engelskt inflytande på den kyrkliga konsten i Sverige under vår äldre medeltid.* Se *Sv F. T.* III, s 126—128 — DJURCLOU: Om Kinds härad i Västergötland, *Sv. F. T.* III, s. 173. — STEFFEN, Romanska småkyrkor samt ROOSVAL i *Kult och konst*, 1908, s. 85 anse emellertid att betydelsen af det engelska inflytandet betydligt öfverskattats.

kyrkan var störst vid slutet af 1100-talet och början af det följande århundradet[1]).

Den från Bremen utgångna missionen däremot synes icke hafva varit ett konsekvent fullföljt företag, utan endast utgjorts af sporadiskt utsända missionärer. Dessa hade under 1000-talets midt sitt största inflytande i Västergötland, troligen beroende på Adalvard d. ä:s personliga egenskaper. Möjligen har denna tyska mission afsatt vissa spår i den västgötska konsten. Dessa skulle då vara en grupp kalkstenskyrkor, hufvudsakligen utbredd på slätterna kring Billingen och Mösseberg. De äro små med apsidal plan och utan torn, en plan, som icke tyder på anglo-saxiska förebilder[2]). Kyrkorna

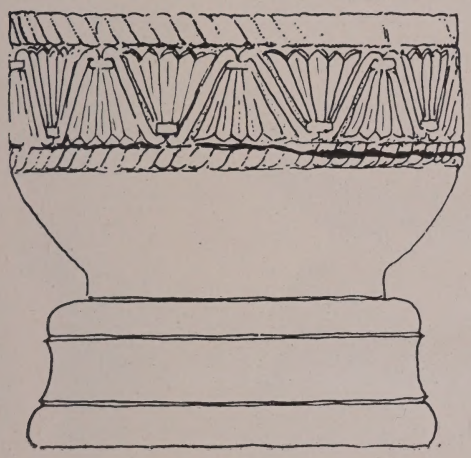

Fig. 92. Kinne-Vedums kyrka. Dopfunt.

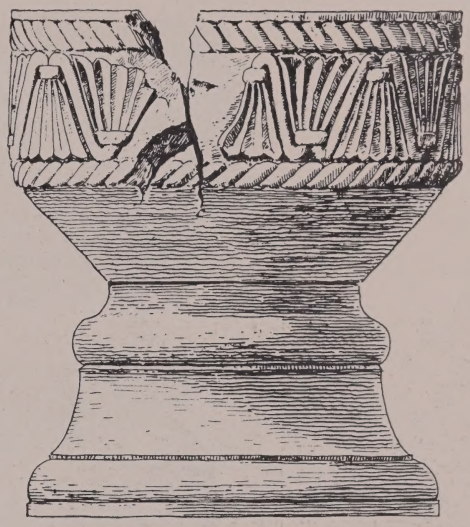

Fig. 93. Björsäters kyrka. Dopfunt.

sakna all dekorativ utstyrsel, som kan bidraga till deras datering. Murarna äro på ålderdomligt sätt uppförda med tunna kalkstensflisor i tjockt murbruk med utstrukna fogar. Ett bevis för dessa kyrkors höga ålder synes mig ligga i den omdebatterade inskrift i Forsby kyrka, Kåkinds hd., som daterar kyrkan till år MOXXXV eller millesimo trigentesimo quinto d. v. s. 1035. Den ovanliga förkortningen af millesimo med M och O lika stora och O fullständigt cirkelrundt jämte det tidiga årtalet har framkallat den hypotesen, att O vore ett felhugget C[3]). Det synes mig dock, att den, som beställt inskriften skulle ha

[1]) Jfr COLLIJN, Handlingar angående undersökning af äldre arkivalieomslag i Kammararkivet och Riksarkivet. *Kungl. Bibliotekets Handlingar 34.* Sthlm 1914.

[2]) Jämsides med denna grupp ligger emellertid en annan, äfven med kalksten i sina murar, men med rakt afslutadt kor. Dessa — t. ex. Häggum (se s. 106) — röja däremot anglo-saxiska drag.

[3]) HILDEBRAND, Konstminnen från 1100-talet i *MBl.*, 187 , s. 65. HILDEBRAND, Några ord om Västergötlands äldre medeltidskonst i *Sv. F. T.*, Bd 5, Sthlm 1882—1884 anför år 1135 som tiden för Forsby kyrkas invigning. Härifrån har denna felaktighet insmugit sig hos alla äldre

varit mindre nöjd med en dylik felhuggning. Dessutom motsäga icke bokstafstyperna en tidig datering. Västergötland började kristnas redan omkr. år 1000 under engelsk influens och dess äldsta centrum var af allt att döma Husaby. En samtidigt verkande mission från Tyskland med biskop Thurgot som ledare måste då ha haft ett annat verksamhetsområde. Han nämnes af Adam som biskop i Skara och troligt är, att denna stad varit centrum för hans verksamhet, som, om dessa kyrkor visa sig vara från denna tidiga tid, sträckt sig mot öster, medan Sigfrids från Husaby gick mot söder. Också synes det

Fig. 94. Skalunda kyrka. Dopfunt.

mig mindre troligt att man på slättbygderna kring bergen med deras rikedom på lätt bearbetad sten skulle ha uppfört träkyrkor, för att kort tid efteråt utbyta dem mot stenkyrkor. Redan med början af 1200-talet synes nämligen den kyrkliga byggnadsverksamheten i Västergötland ha nått sin kulmen, så att man efter denna tid näppeligen torde kunna tala om någon kyrklig arkitektur i vårt landskap, naturligtvis med undantag af Skara domkyrka, Varnhems

författare, som behandlat hithörande ämnen: STEFFEN, Romanska småkyrkor i Östersjöländerna. Sthlm 1901, s. 14 — EKHOFF, Kyrka i Granhammar i Nerike *MBl.*, 1888, s. 179. — V. SYDOW, Vårnbs kyrka. *Julhälsningar*, Göteborg 1910, s. 133. — I Svenska kyrkors funtar *MBl.* 1895, s. 136 meddelar HILDEBRAND till sist att årtalet *1142* är inhugget i kyrkan.

kloster och ett eller annat mindre byggnadsföretag i landskyrkorna i anslutning till dessa. Ett bevis härför är det bref af år 1234, som påfven sände Biskopen i Skara, hvilken hade anmält, att i stiftet funnos många småkyrkor, som icke kunde underhålla en präst, samt af denna anledning anhållit om tillåtelse att få sammanslå de små socknarna. Härtill gaf påfven äfven i ifrågavarande bref sin tillåtelse. Byggnadsverksamheten bör alltså i vårt landskap ha pågått i stor omfattning under 1000- och 1100-talen. Redan år 1234 var behofvet fylldt, ja, öfverfylldt, så att de minsta socknarna tvungos att uppgå i större. Af denna anledning synes mig den möjligheten föreligga, att de små apsidkyrkorna af kalksten skulle vara uppförda på 1000-talet och under inflytande af den tyska mission, som då gjorde sig gällande i Västergötland.

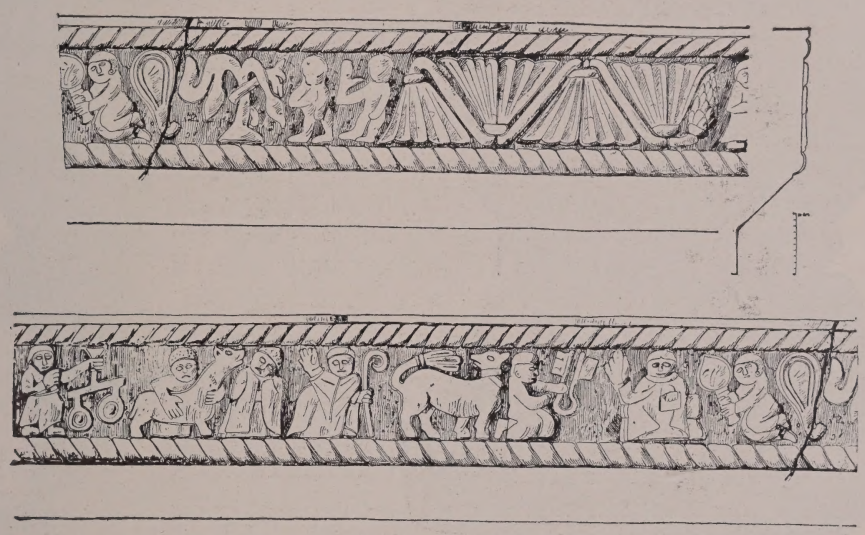

Fig. 95. Skalunda kyrka. Dopfunt.

Sandstenskyrkorna röja däremot en helt annan karaktär och visa med sina sicksackbågar å portalerna hän mot England och normannisk tid. Af denna anledning är det nödvändigt, att närmare gå in på den kyrkliga konsten i detta land efter den normanniska eröfringen.

Den normanniska konsten var vid denna tid redan fullt utbildad och hade trängt öfver kanalen före Wilhelm Eröfraren; Edvard Confessors kyrka i Westminster röjde nämligen redan 1050 normanniska drag. Med sin stilistiska rikedom, sin dekorativa känsla och framför allt med sin konstruktiva målmedvetenhet visar sig den normanniska konsten vara sammansatt af lombardiska och germanska element och har uppstått i Normandie under inflytande af de strömningar, som utgingo från Lombardiet. Också veta vi, att vid normannerhertigarnas hof flera lombarder varit verksamma.

När efter Vilhelm Eröfrarens stora seger vid Hastings 1066 hela England

föll i hans händer, och ett stort organisationsarbete måste företagas, hvarigenom hans och hans normandiska truppers makt i det eröfrade landet skulle befästas, blef kyrkan honom ett mäktigt stöd. Som ett led i politiken mot de besegrade uppfördes öfver allt i landet den ena imponerande katedralen efter den andra, visande de nya herrarnas rikedom och makt.

Den normanniska konsten fick emellertid i England en annan prägel än i sitt hemland. Den tog nämligen intryck af den äldre engelska (anglo-saxiska) konsten och i synnerhet ute på landsbygden med dess konservativa fasthål-

Fig. 96. Höggesleds kyrka. Dopfunt.

Fig. 97. Okänd kyrka. Dopfunt.

lande vid gamla traditioner, angliserades den ganska hastigt och utvecklades tämligen egenartadt i olika trakter af landet. Man kan skilja på flera olika skolor — en i de sydliga grefskapen, en i västra England (Lichfield, Worcester, Salisbury, Baths och Wells) samt en i de norra grefskapen, hvilken senare skola påverkat norsk arkitektur bl. a. domkyrkan i Stavanger[1]). Att närmare ingå på dessa skolor och deras särdrag är i detta sammanhang af mindre intresse. Påpekas bör, dock, att den sydliga gruppen utmärkes genom sin enkla uppbyggnad och brist på all skulptural utsmyckning med undantag för en enkelt

[1]) FETT, Norges kirker i middelalderen. Kristiania 1909, s. 21.

formad portal med sicksackbågar. Den västra gruppen däremot har en rikedom på skulpterade tympana[1]).

Den kyrkliga byggnadskonst, som utöfvades i England före den normandiska eröfringen, karaktäriseras af sin plan med rektangulärt kor utan apsidal afslutning. De normanniska kyrkorna däremot äro i regel försedda med apsid

Fig. 98. Källands-Åsaka. Dopfunt.

såväl i England som Normandie. Så småningom angliseras emellertid normanderna i England och den apsidala kortypen, som genom sitt nära beroende af den främmande invasionen aldrig blef riktigt populär i de engelska landsförsamlingarna, försvann alltmera i 1100-talets normanniska kyrkobyggen. Den bibehöll sig emellertid längst i de stora katedralerna och klosterkyrkorna.

[1]) Jfr KEYSER, A list of norman tympana and lintels. London 1904 — PRIOR och GARDNER, An account of medieval figure sculpture in England. Cambridge 1912.

Också ha dessa en helt annan karaktär än de små kyrkliga byggnaderna ute på landsbygden. Det utvecklas nämligen tvenne olika stilvarianter — en strängare normannisk i de mäktigare och rikare kyrkorna, och en blandstil, som i sig upptar dels normanniska drag, dels anglo-saxiska. För denna senare äro landskyrkorna goda exponenter. De utgöras i plan af rektangulärt långhus med lägre och smalare kor med eller utan apsid i öster[1]). De äro i regel så konstruerade, att långhuset är dubbelt så stort som koret, och murarnas höjd sammanfalla med kyrkans bredd[2]). Vidare äro murarna i allmänhet tunnare i de äldre än i de yngre kyrkorna[3]). Där torn förekomma äro dessa placerade vid västra gafveln, men äro mera sällan ursprungliga, utan senare tillbyggda, om denna tillbyggnad också i flera fall, liksom i Västergötland ägt rum kort efter kyrkans fullbordande. Västtorn förekommer i den anglo-saxiska konsten ganska allmänt, och detta bruk upptogs af norrmannerna i England, men dock icke så allmänt, att man kan säga att torn i väster höra till regeln. Materialet är olika i olika trakter, beroende på tillgången till lätt bearbetad sten. Där dylik

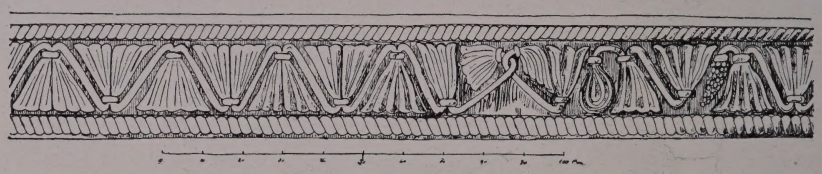

Fig. 99. Kållands-Åsaka kyrka. Dopfunt.

fanns, som i Cornwall[4]) begagnade man sig däraf, men till de på sten fattiga trakterna i Norfolk[5]) och Suffolk försiggick en ganska omfattande import af bearbetad sten från de stora stenbrotten i Caen i Normandie. Äfven till kustländerna Sussex och Kent infördes normandisk sten. Under den första tiden efter eröfringen lade de främmande stenmästarna mindre an på stenens bearbetning, man nöjde sig med att jämna till ytorna. Murarna uppfördes med sten på sten i tjockt murbruk med utstrukna fogar. Mot slutet af 1000-talet börjar emellertid stenen att omsorgsfullt bearbetas så att ytorna finhuggas. Det verktyg, som användes vid stenblockens bearbetning, synes ha varit en tandad yxa eller hammare, som fördes diagonalt öfver stenens hela yta. I Normandie har man trott sig på grund af märken efter dylika tandade yxor kunna konstatera, att tänderna suttit tätare på 1000-talets än på 1100-talets verktyg. I ett flertal kyrkor, som varit under byggnad en längre tid, kan man i murarna se en skarp skillnad mellan murverket från 1000-talets slut med sina

[1]) Bond, a. a., s. 156, 212.

[2]) Cox, a. a., s. 75.

[3]) Cox, a. a., s. 139.

[4]) Sedding, Norman architecture in Cornwall. London 1909, s. XV.

[5]) Jfr Keyser, A day's excursion among the churches of south-east Norfolk. *Arch. Journ.* 1907, s. 91 a.

finhuggna ytor och det äldre gröfre. Tydligt kan detta konstateras i Winchester-katedralens norra tvärskepp, hvarest murverket med tjocka fogar började uppföras 1079, medan det med tunna fogar härleder sig från en ombyggnad efter centraltornets ras år 1107[1]). I St. Albans cathedral äro de delar, som hänföras till perioden 1077—88, af hvilken nu återstår långhusets norra mur, väster om tvärskeppet, delar af detta, samt delar af motsvarande tvärskepp å södra sidan, uppförda af groft huggen sten, liggande i tjockt bruk[2]). Samma tekniska behandling af murarna kan äfven konstateras i västpartiet till katedralen i Lincoln, påbörjadt år 1072 samt i Norwichkatedralens år 1096 uppförda murpartier. I landskyrkorna kan samma teknik påvisas i ett flertal fall, t. ex. kyrkan i Wittering (långhusets södra murar[3]) men dessa kyrkor ha i allmänhet ingen säker datering, hvarför de äro af mindre intresse för bestämmande af tidpunkten för detta murningssätts uppträdande.

Fig. 100. Bessingby kyrka. Dopfunt.

I de kyrkor, som uppfördes af finhuggen sten ha engelska forskare kunnat iakttaga, att stenarnas format är betydligt större i de yngre än i de äldre kyrkorna. I Romsey abbey church framträder i södra muren, strax väster om södra tvärskeppet, en tydlig skarf mellan ett storskiftigt murverk och ett annat, där stenarna äro af betydligt mindre format. Det förra kan hänföras till en byggnadsperiod 1120—1160, medan det senare måste vara uppfördt under den period, som dateras till c:a 1090[4]). En liknande skarf kan äfven iakttagas i Christchurch i Winchester, där murverk med stenar i litet format tillhör en period c:a 1090, medan det storskiftiga murverket är uppfördt c:a 1120[5]). Kyrkans i Blunham, Bredford, äldsta delar — tornets lägre östra parti med tornbågen — hvilka härröra från c:a 1109 äro uppförda med stora, finhuggna stenkvadrar, liggande i jämna, lika höga skift[6]). På samma sätt äro äfven de delar af katedra-

Fig. 101. S. Martins kyrka, Canterbury. Dopfunt.

[1]) *Victorian history of the counties of England. Hampshire* V. pl. vid s. 58.

[2]) Jfr *Victorian history of the counties of England. Hertfod* II, s. 484. — *Royal commission on historical monuments in Hertfordshire.* London 1911, fig. vid s. 9, plan vid s. 182. — PAGE, On some recent discoveries in the Abbey church of St. Alban. *Archaeologia*, vol. 56 (1898), s. 21.

[3]) Jfr *Victorian history of the counties of England. Northampton* II, s. 540.

[4]) Jfr *Victorian history of the countries of England. Hampshire*, IV, s. 460 o. f. — BEERS, Recent discoveries in Romsey Abbey church. *Archaeologia*, vol. 57, s. 317.

[5]) Jfr PARKER, An introduction to the study of the gothic architecture. London 1909. — *Victorian history of the counties of England, Hampshire* V, pl. vid s. 106.

[6]) Jfr *Victorian history of the counties of England. Bredford* III, s. 232.

lerna i Peterborough[1]), Ely m. fl., hvilka förskrifva sig från 1100-talets förra del.

Af ofvanstående framgår alltså, att murverk af tuktade stenar, lagda i tjockt bruk, förekommer i kyrkor uppförda ända till inemot slutet af 1000-talet, men vanligast omkr. år 1080 och dessförinnan. Efter denna tid finna vi, att stenmästaren nedlagt mera arbete på materialets bearbetande än förut, ty kvaderstenarnas ytor finhuggas. Stenarna läggas i jämna, lika höga skift i tunnt murbruk, så att fogarna bli de minsta möjliga. Intill år 1100 äro kvadrerna i allmänhet af mindre format än senare.

Murarna voro uppförda som s. k. skalmurar, och icke utvändigt putsade. Invändigt tunnt slammade. Interiörens utseende föröfrigt känna vi icke närmare. Af få bevarade spår kunna vi sluta att väggarna i flera fall varit prydda med målningar. Golfvet var antingen endast tilltrampad jord eller bestod af sten eller lergodsplattor. Innertaket var i allmänhet trätak med synlig konstruktion, hvarvid bjälkarna oftast voro utsmyckade med skulpturer. Först senare började en allmännare hvalfslagning äga rum. Yttertaket var i äldsta tider ofta täckt med halm eller strå (från växterna Phragmites communis eller Claudium mariscus). I ett stort antal kyrkor, hufvudsakligen belägna i Norfolk och Suffolk, ha detta sätt att täcka yttertaket bevarats ända in i våra dagar. Annat taktäckningsmaterial var skiffer, bly, spån eller bräder, lagda på förvandring. Dylik taktäckning påträffas icke sällan under ett nyare tak.

Fig. 102. Cottams kyrka. Dopfunt.

Hufvudportalen hade sin plats i södra muren, nära västra gafveln. Dessutom förekommer ofta, ehuru icke som regel, portal i väster. Denna är emellertid alltid en ceremonidörr, som endast öppnas vid särskildt högtidliga tillfällen såsom vid besök af konung eller biskop, heliga processioner o. d. I allmänhet äro dessa icke så rikt utsmyckade som hufvudportalen i söder. Nordportal förekommer i de normanniska landskyrkorna mera sällan och som regel, enligt hvad Cox[2]) påpekat, endast i de socknar, där en del af byn ligger på norra sidan om kyrkan. I anglosaxiska kyrkor är däremot nordportal ganska allmänt förekommande, och detta bruk kan ju på vissa håll ha lefvat kvar i en senare normannisk kyrka. Sydportalen var då ingång för män, nordportalen för kvinnor. Karaktäristiskt för portalernas utsmyckning i de normanniska kyrkorna är det ofta använda sicksack-

[1]) Jfr *Victorian history of the counties of England. Northampton.* II, 440. — CRADDOCK, Peterbourough Cathedral. Peterbourough 1874.

[2]) COX, The parish church in England, London.

ornamentet, som pryder den rundbågiga öfverdelen. Portaler med dylik utformning finnas öfver hela England. I Sussex och Surrey, där ett flertal kyrkor i plan och proportioner nära öfverensstämma med Skalunda-gruppens kyrkor[1]), träffa vi äfven talrika portaler, hvilka i sin enkla formgifning med tvenne kolonetter, som uppbära en rundbåge, ornerad med sicksackornament, samt ett slätt tympanon äfven visa släktskap med portalerna inom grupp I. — I Englands västra biskopsdömen var utsmyckningen en annan. Här voro portalerna ornerade med reliefer såväl å tympana som å kapitälen. Motiven för dessa bildframställningar voro hämtade ur bibel och legend (se nedan), eller afbildades å portalernas tympana den i de stora katedralerna vanliga framställningen af Majestas domini — i landskyrkorna förenklad efter mindre mått i likhet med tympanet i Skälfvum[2]).

Fönstren voro små och rundbågiga, i allmänhet med ljusöppningen i murens ytterlif och en inåt starkt skrånande nisch. Senare synes det ha blifvit vanligare att ljusöppningen drages in i muren och förses med en skrånande omfattning. Sannolikt skedde detta för att skydda glaset eller den genomskinliga hinna, som täckte fönsteröppningen. Någon tidpunkt, då de olika fönsterformerna voro mest brukade, kan man icke uppgifva, ty de gå i hvarandra och förekomma i båda formerna i samtida kyrkor. Den första formen synes dock i England ha varit den äldre typ än den senare, ty den är allmän i anglo-saxiska byggnader, medan den senare formen med normannerna fördes öfver till England. — Fönster tudelade genom en kolonett, förekomma ofta i normanniska kyrkor, i synnerhet i tornens öfversta våningar. Kolonetten är dock då i motsats till, hvad förhållandet var under anglo-saxisk tid, placerad i murens ytterlif, medan murens tryck aflastas på en rad rundbågar, som vidga sig inåt. Tidigare var kolonetten anbragt i midten af murens tjocklek och uppbar å en grof stenplatta hela murens tyngd, en ur konstruktiv synpunkt mindre tillfredsställande lösning, som också ofta medfört bristningar.

Af detta kortfattade sammandrag af den normanniska byggnadskonsten, sådan den framträder i en engelsk landskyrka, och där jag särskildt uppehållit mig vid de företeelser, som ha sin motsvarighet i Västergötland — murverkets uppförande, stenarnas format och ytbehandling, portalernas utformning och dekor m. m. — framgår att sandstenskyrkorna inom Kinnekulletraktens kulturområde ha sina förebilder i England, i kyrkor, uppförda under normannisk tid.

Vissa drag och detaljer gå dock tillbaka till äldre tid. Beträffande Skara

---

[2]) T. ex. i Sussex: Hardham, Chithurst, Elsted, Treyford, Eartham, Coates, Linchmere (i ursprungligt skick), i Surrey: S. Mikael i Thursley, S. Mikael i Charlwood (i sitt ursprungliga skick) Tarley m. fl. Jfr JOHNSTONE, Ecclesiastical architecture, *Victorian history of the counties of England. Sussex*, II, s. 327—396, *Surrey*, II, s. 425—459. III, s. 59.

[4]) T. ex. i Pedmores sydportal . Jfr *Victorian history of the counties of England. Worcester*, pl. vid s. 200.

domkyrkas plan har Cornell påvisat anglosaxiska förebilder och den kyrka, som tympanet å Hvalstads sydportal (fig. 69) afbildar återgår också som jag ofvan sökt framhålla på samma slags arkitektur. En annan detalj, som visar mot samma håll, är ett fönster i Forshems kyrkas korgafvel (fig. 70) med korsformad ljusöppning, liknande den som förekommer i en så typisk anglo-saxisk kyrka som Earls Barton[1]). I kalkstens-arkitekturen kring Billingen kan man äfven i vissa fall spåra anglo-saxiska drag i ljudgluggarna i tornens öfversta våningar. Ett sådant exempel är den nu raserade kyrkan i Häggum, som utgjordes af rektangulärt långhus med lägre och smalare rakslutet kor i öster samt torn i väster, sannolikt samtida med kyrkan. Tornet var — liksom i de anglo-saxiska kyrkorna — uppfördt i afsatser och hade i sin öfversta våning ljudgluggar tudelade genom en kolonett, anbragt i murens midt, på sätt som ofvan anförts. Kolonetten är till sin form typiskt anglo-saxisk. Emellertid har det snart nog visat sig att denna konstruktion varit för litet bärande, hvarför en ny kolonett blifvit insatt utanför den förra i murens ytterlif och denna visar normanniska former och är å basen ornerad med ett flätornament[2]). Äfven på andra monument kan man spåra ett anglo-saxiskt inflytande i Västergötland före de strömningar, som influerade på Kinnekulletraktens kulturområde, och det är kvarlefvor af denna influens, som vi finna bland de rent normanniska kyrkorna.

2.

Vid en jämförelse mellan den västgötska skulpturen och den engelska finner man ganska snart, att den förra står i ett liknande afhängighetsförhållande till den senare, som jag ofvan sökt påvisa beträffande arkitekturen, ehuru stenmästarna snart nog frigöra sig och utveckla — i synnerhet inom sepulkralkonsten — egenartade former, om ock motiven till utsmyckningen komma västerifrån.

Genom eröfringen af England kommo normannerna i beröring med en gammal skulpturkonst, som tagit sig monumentala former i de ståtliga korsen i nordöstra delen af landet. Sannolikt under inflytande från dessa imponerande konstverk uppammades en normannisk skulptur[3]), hvars första tafatta försök att forma det hårda materialet kom att i sin tur verka befruktande på den västgötska konsten och handtverket.

Den äldsta skulpturen i det normanniska England — sådan den tog sig

---

[1]) Jfr PARKER, An introduction to the study of gothic architecture. London 1909, s. 31. — Liknande fönster förekommer äfven i den tidiga profanarkitekturen t. ex. i Bothwell castle, Skottland. Se FLEMING, Ancent irish castles compared with scottish types. *Proceedings*.

[2]) En uppmätning af kyrkan och flera intressanta detaljer hos densamma förvaras nu i Ö. I. Ä. i en skrifvelse af d. 31. 3. 1860 från P. U. Stenhammar.

[3]) PRIOR och GARDNER, a. a., s. 146 o f.

uttryck ute i landsbygdens församlingar — var endast konturtecknande och ornamental. Så småningom utvecklas den emellertid från konturtecknade ornament till relieframställningar med figurer[1]) — bibliska scener[2]), änglar[3]), helgon m. m. En öfvergång mellan dessa två utvecklingsstadier bildar reliefen i två plan med afbildningar af drakar, centaurer och andra underliga, legendariska djur[4]), kampscener mellan tvenne män[5]), mellan S. Mikael och draken[6]) samt liknande scener.

Någon fast datering af de olika faserna i denna skulpturala utveckling kan jag icke lämna, enär den engelska forskningen på detta område är föga betydande och rör sig med alltför sväfvande begrepp. De figurala relieframställningarna dateras emellertid i allmänhet till omkring midten af 1100-talet eller senare, medan relieferna med kampscener kunna bestämmas till århundradets förra del. Kyrkan i Castor, som har dylika reliefer å kapitäl, är invigd år 1124, enligt en inhuggen inskrift. Äldre än denna, d. v. s. 1000-talets senare del, måste alltså den konturtecknade ornamentala skulpturen vara.

En något säkrare datering kunna vi komma till beträffande formernas utveckling å grafvårdar och dopfuntar. Den typ för grafmonument, som jag ofvan sammanfört med grupp I, återgår tydligen hvad gafvelkorsen beträffar, på upprättstående minnesvårdar med hjulkors upptill och nedtill inhuggna ornament. Dylika förekomma talrikt i Skottlands sydvästligaste del[7]) i Wales, på ön Man, i Cornwall samt i Norfolk[8]). Dessa kors äro i många fall pre-conquest, och dateras af Romily Allen till 1000-talet.

Ur dessa kors utvecklade sig senare grafkorsen med fria korsarmsändar, sådana som gafvelkorsen till de grafmonument, som jag sammanfört med grupp II. Dylika grafkors äro kända i Cornwall[9]) och öfverensstämma nära med de västgötska, i såväl form som utsmyckning.

De engelska dopfuntarna ha varit föremål för ett stort antal afhandlingar,

---

[1]) T. ex. Kristi dop, som är ett ofta upprepadt motiv. Se FRYER, On fonts with representations of baptism and holy eucharist. *Arch. Journ.* 1903, s. 1.

[2]) PRIOR och GARDNER, a. a., s. 149.

[3]) Jfr PULLAN, The iconography of Angels. *Arch. Journ.* 1886, s. 317.

[4]) Jfr DRUCE, The symbolism of crocodile in the middle ages *Arch. journ.* 1909, s. 311. — DRUCE, The amphisbaena and its connexions in ecclesiastical art and architecture. *Arch. journ* 1910, s. 285.

[5]) T. ex. å södra tornbågens östra kapitäl i Castor . Se *Victorian history of the counties of England. Northampton* II, s. 198. — Jfr ock PRIOR och GARDNER, a. a., s. 161.

[6]) Jfr KEYSER, Notes on a sculptured tympanum at Kingswinford church, Staffordshire, and other early representations in England of St. Michael the archangel. *Arch. Journ.* 1905, s. 137.

[7]) ROMILY ALLEN, Early Christian Monuments of Scottland. III, s. 483, 488, fig. 515 520, 522.

[8]) Whisonsett. Se *Victorian history of the counties of England. Norfolk* II, pl. vid s. 256.

[9]) S. Burians kyrkogård. Se *Victorian history of the counties of England. Cornwall.*

som behandlat olika grupper eller enstaka föremål[1]), men ännu väntar man på ett stort, vetenskapligt arbete, som kommer att klarlägga det ståtliga materialet och utreda de olika skolor, som varit verksamma och de inflytanden, som gjort sig gällande. Bond har dock i ett populärt hållet arbete[2]) gifvit en öfversikt och ungefärligt klassificerat dopfuntarna i England. Han indelar dem i funtar utan egentlig fot, kalkformade funtar, bestående af skål, bas och skaft, samt funtar, hvilkas skål uppbäres af flera skaft, oftast ett i midten samt fyra i hörnen. Bland de förstnämnda funtarna märkes en grupp med cylindrisk skål, hvilande på en enkel affasad fotplatta. Skålen är ornerad dels med ornament, dels i senare exemplar med figurer. Goda typer för den förra arten äro funtarna från Bessingby (fig. 99) och S. Martin i Canterbury (fig. 100), för den senare arten Cottam (fig. 101). De förra äro spridda öfver större delen af England, medan de senare hufvudsakligen äro koncentrerade i västra och mellersta England. De ornamentalt utsmyckade funtarna af denna cylindriska typ dateras i allmänhet till 1000-talet, i några exemplar t. o. m. så tidigt som före den normandiska eröfringen, de flesta äro dock tillkomna efter denna tid mot århundradets slut. De figursmyckade däremot dateras till 1100-talets förra hälft. En helt slät dopfunt af denna typ — från Shorthampton chapel, Oxfordshire[3]), dateras till 1100-talets början. Till denna typ af dopfuntar, torde äfven kunna hänföras den intressanta grupp af funtar, gjutna i bly, som finnes spridd öfver större delen af England[4]) och hvilkas äldsta exemplar i allmänhet sättas efter till 1100-talets midt.

3.

Till hvilka resultat kunna vi nu komma beträffande dateringen af de kyrkliga monument, som äro föremål för denna undersökning?

Inom arkitekturen har jag ofvan med exempel från de stora katedralerna och andra dominerande byggnader visat, att i England de stenblock, som användes vid uppförandet af kyrkornas murar, under senare delen af 1000-talet började omsorgsfullare bearbetas, så att ytorna finhöggos. Samtidigt läggas stenarna tätt på hvarandra i tunnt murbruk, så att fogarna bli obetydliga. Alltså samma sätt att behandla materialet, som vi funnit vara karaktäristiskt

[1]) SIMPSON, Series of Ancient Baptismal Fonts. London 1828. — LEWIS, Early Fonts of England, London 1843. — REPTON, Specimens of Fonts. *Archæologia*, vol. XVI, s. 335. — PEGGE, On Fonts. *Archæologia* XI, s. 108. — COX och HARVEY, English church furniture. London 1907. — WALKER, An Introduction to the study of English Fonts with details of those in Sussex. London 1908.

[2]) BOND, Font and font covers. London 1908.

[3]) Afbildad i *Arch. Journ.* 1905, pl. 2.

[4]) Jfr FRYER, Leaden fonts. *Arch. Journ.* 1900, s. 40. — WEAVER, Leaden fonts. *Burl. Mag.* VIII, s. 246. m. fl.

för grupp I. Under början af 1100-talet blir stenarnas format afsevärdt större, men de ligga fortfarande i tunnt bruk och med jämna skiftesgångar, så som murarna inom grupp II te sig.

Med den lifliga förbindelse, som vid denna tid var rådande mellan Västergötland och England, är det ganska troligt, att mellan de engelska företeelserna inom den kyrkliga konsten och deras upptagande i Västergötland icke ligger någon större tidrymd. Af denna anledning finner jag, att grupp I bör ha tillkommit mot slutet af 1000-talet, medan grupp II härleder sig från början af det följande århundradet. Denna datering styrkes äfven af de data, som kunnat vinnas rörande Skara domkyrkas byggnadshistoria.

Grafmonumentet å Häggesleds kyrkogård — »Kung Hägges graf» —återgår, hvad beträffar den ena gafveln, på engelska grafvårdar från 1000-talet, men söker dock efterbilda grafkistor af en typ, som förut varit bruklig å kyrkogårdar i landskapet (fig. 36, 37). Stenmästaren, som troligen icke var van vid monument af denna art, har emellertid icke fullt uppfattat mönstret, utan låtit grafvården genom den alltför obetydliga bredden hos den mellan gaflarna liggande stenen alldeles förlora karaktären af grafkista. De engelska förebilderna dateras, som sagdt, till 1000-talet. Häggesledmonumentet, som söker följa en redan traditionell form för grafvårdar, visar emellertid i den andra gafveln ett yngre skede i grafkorsens formutveckling, i det att det krönande korset ha korsarmsändarna fria, medan den äldre formen har dem inneslutna inom en ring — hjulkors. Den äldsta formen däremot finna vi i Husabymonumentet (fig. 2), där korset endast är tecknadt å stenen. Kung Hägges graf bör alltså vara utförd senare än detta, som af Lindquist dateras till 1000-talets midt, men äldre än det senare Husabymonumentet (fig. 54), som har figurer i plattrelief, och måste ha utförts mot slutet af 1000-talet. Olof Skötkonungs graf jämte de öfriga med grupp II sammanställda grafmonumenten med sin plattreliefteknik böra ha tillkommit ungefär samtidigt med motsvarigheterna i England eller början af 1100-talet.

Den grupp af dopfuntar, som förts samman med detta monument och kyrkornas grupp I, visar en fullständig efterbildning af den engelska cylindriska funttypen (jfr fig. 99 och fig. 101) och torde vara ungefär samtida med denna d. v. s. i sina med endast ornament sirade exemplar tillhöra slutet af 1000-talet, medan de släta funtarna såsom förenklade efterbildningar af de förra torde liksom sina engelska motsvarigheter vara från början af 1100-talet. De figursmyckade dopfuntarna af denna typ äro däremot antingen från samma tid som de släta eller senare, beroende på reliefens art. Kestadfunten (fig. 59) förskrifver sig alltså från 1100-talets början, medan en funt från okänd kyrka i Västergötland, nu i Göteborgs museum (fig. 91), genom sin fullkomliga reliefteknik visar släktskap med de yngre skulpturverken.

Kyrkorna inom grupp III framstå med sina sämre uppförda murar och sina ofta skefva planer som en degenererad och försämrad form af grupp I och

II och är alltså yngre än dessa. De i kyrkornas murar insatta relieferna och portalernas tympana kunna emellertid gifva en närmare datering på grund af vissa detaljer i den biskopliga skruden. Den mitraform som förekommer å relieferna från Skara domkyrka (fig. 15) och Forshem (fig. 71) är i Norden belagd först vid midten af 1100-talet och på kontinenten något tidigare. De här afbildade biskoparnas mitror visa dock en synnerligen primitiv form af denna senare typ och bör således vara af ganska tidig datum eller från midten af 1100-talet, till hvilken tid jag äfven vill hänföra kyrkorna inom grupp III. samt den dopfuntsgrupp, som jag sammanfört under stenmästaren Othelrics namn. Vid denna tid börjar också i England den fullt utbildade reliefen att framträda nom skulpturen.

Grupp IV med sin ytterligare försämring i byggnadens tekniska utförande måste vara senare än grupp III och tillhör alltså slutet af 1100-talet.

SAMMANFATTNING.

Den mission, som omvände västgötarna till den kristna läran, utgick som ofvan påpekats hufvudsakligen från England, och därifrån kommo också de första impulserna till kristen konstnärlig verksamhet i Västergötland. Man kan också här och hvar i landskapet påvisa spridda anglo-saxiska drag, som tyda på ganska tidiga förbindelser med England.

Dessa förbindelser blefvo icke afbrutna genom den normandiska eröfringen, utan fortforo och blefvo allt lifligare mot slutet af 1000- och början af 1100-talet. Normanderna synas ha tagit upp missionen på sitt program och bedrifvit denna med kraft. Detta framgår däraf, att man under en tid af 50 år (c:a 1075—1150) i Västergötland kan afläsa de olika skiftningarna inom den engelska arkitekturen och skulpturen i fråga om både tekniskt utförande, utsmyckning och andra detaljer. Möjligen kan man våga det antagandet, att den strömning, som mot slutet af 1000-talet influerade på den västgötska konsten, utgick från Englands sydöstra landskap (Kent, Sussex, Surrey). Med större säkerhet kan man emellertid påstå, att impulserna under 1100-talets förra del kommo från västra England.

Befruktad genom dessa västliga strömningar uppväxte i Västergötland en kyrklig konst, som synes ha koncentrerat sig till trakterna kring de stora bergen och deras rika stenbrott. Här samlade sig skolor af stenmästare och dessa skolor utvecklade sig under generationernas lopp helt olika, men man torde dock kunna särskilja dem från hvarandra, om detta ock i vissa fall visar sig vara ganska svårt, då en mästare flyttat från ett stenbrott till ett annat.

Mot midten af århundradet frigöra sig de västgötska stenmästarna alltmera från den importerade formvärlden och söka bygga vidare på den skapade traditionen. Formerna utvecklas ur hvarandra beträffande såväl grafvårdar som dopfuntar. Motiven för den figurala utsmyckningen komma dock alltjämt från väster, hvilket visar, att kontakten med England fortfarande bibehölls. Mot slutet af 1100-talet bli de konstnärliga impulserna beträffande

arkitektur och skulptur allt mindre lifliga, medan vi fortfarande från England hämta guldsmedsarbeten, småkonst, handtverk och boktryck. I Västergötland utvecklar sig en ornamentik, som visserligen har sina rötter i engelsk konst, men dock utvecklas tämligen nationellt i en rik grafstens- och dopfuntsproduktion.

Samtidigt med det skulpturala framåtskridandet sjunker emellertid den arkitektoniska skaparkraften, så att de yngsta alstren af denna engelsk-influerade byggnadskonst te sig som okunniga byggmästares arbeten. Äfven skulpturen förlorar något af sin arkitektoniska hållning och söker sina motiv från småkonsten.

Med början af 1200-talet synes också den västgötska arkitekturen alldeles upphöra. Behofvet af kyrkor var fylldt, ja, öfverfylldt, så att några snart nog upphörde att begagnas. Och om man undantar Skara domkyrka och Varnhem samt några större stadskyrkor och mindre ombyggnader af redan befintliga byggnader, synes den kyrkliga arkitekturen i landskapet från tiden efter 1200-talets början vara ganska ringa.

Skulpturen däremot florerar i en mängd olika typer af grafvårdar, hvilka sammanföras under det gemensamma namnet »liljestenar», visande i relief en akantusranka, som växer upp ur ett trappstegsformadt underrede. Med dessa grafvårdar och dem närstående dopfuntstyper slutar den västgötska medeltida konstnärliga traditionen, som först med barocken åter når en blomstring, som står den romanska tidens konstnärliga sträfvan och förmåga ganska nära i sin handtverksmässiga naivitet och ofullkomlighet.

Under sin blomstringstid har dock den västgötska konsten varit af en vidsträckt betydelse. Västergötland har liksom varit den kittel, där västliga element blandats med sydliga och inhemska och på så sätt en egenartad i olika kulturområden olika utbildad konst skapats, hvilken i sin tur verkat influerande på andra svenska landskap. Att Sigtunaarkitekturen uppstått, förmedlad från Skara har Cornell påvisat[1]) och Eskilstunamonumentet anser Lindquist stå i beroende af en liknande grafvård i Husaby[2]). Ett västgötskt inflytande i Värmland konstaterar Kjellin[3]) och i Dalsland finner man funtar af västgötsk typ. I mälardalens kyrkor förekomma dopfuntar, som återgå på engelska typer — förmedlade via Västergötland. Ju mera den romanska konsten i vårt land utforskas, dess mera skall man lära sig förstå Västergötlands stora betydelse för den äldre kristna kulturen i vårt land såsom förmedlare af de stora västerländska strömningarna.

---

[1]) CORNELL, Sigtuna och Gamla Uppsala.

[2]) LINDQUIST, Den hel. Eskils biskopsdöme. Sthlm 1915.

[3]) KJELLIN, Kyrkliga minnesmärken i Värmland i *En bok om Värmland*, Uppsala 1918.

GETTY CENTER LIBRARY
3 3125 00134 2274